

Yıl Dönem Cilt Sayı ISSN
2012 Mart 1 1 2146-3417

Kırklareli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417

Cilt:1 Sayı:1 Mart 2012

KIRKLARELİ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; yılda iki kez yayınlanan, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergide iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarında, bilimsel/özgün çalışmalar yayınlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ni bağlamaz. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilmek kaydıyla aktarma ve alıntı yapılabilir.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAHİBİ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Ali ÖNGÜL

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Ali ARI
Yrd. Doç. Dr. Cemil ERARSLAN

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Muhammed TIRAŞOĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Fazıl GÜLER
Prof. Dr. Ali ÖNGÜL
Yrd. Doç. Dr. Ali ARI
Yrd. Doç. Dr. Adem BALTACI
Yrd. Doç. Dr. Cemil ERARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Cengiz CEYLAN
Yrd. Doç. Dr. Muharrem ÖZTEL
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya DEMİR

Dergi Adresi

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Kavaklı Kampüsü, KIRKLARELİ

E-mail: klu.iibfdergisi@kirkclareli.edu.tr

Tel: 02882461709

Fax: 02882461771

Editörlerden

Bilimsel üretim sürecinin önemli parçalarından biri tanesi de akademik dergilerin yayınlanmasıdır. Bu amaçla, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ilk sayısı "Mart 2012" ile yayın hayatına başlamıştır.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi alanlarında ve bu alanlarla doğrudan ilişkili bilim dallarında, özgün çalışmalar yayınlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergi hem elektronik ortamda, hem de basılı olarak yayınlanacaktır.

Derginin ilk sayısında Hasan Alp Özel "Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri" isimli makalesinde Smith'den günümüze, uluslararası ticareti açıklamaya yönelik geliştirilen teorilerin genel bir analizini yapmaktadır.

Raif Cergibozan ve Yunus Özcan "Türkiye için Bölgelere göre Ücret Ayrıştırma Analizi: Ekonometrik Yaklaşım" adlı çalışmalarında Türkiye işgücü piyasasında kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret ayrımcılığının olup olmadığını test etmişlerdir. Bu konuda yapılan çalışmaların aksine yazarlar Türkiye Geneli için kadın ve erkek çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farkı bulmamışlardır.

Muhammed Tıraşoğlu "Hegy Mevsimsel Birim Kök Testi: Türkiye'de TÜFE ve TÜFE Harcama Grupları için bir Uygulama" adlı makalesinde Türkiye'de TÜFE ve TÜFE harcama grupları için mevsimsel birim kökün varlığını incelemiştir. Yazar, çalışmada elde edilen sonuçların TCMB'nin fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek adına politika belirlemede faydalı olacağını iddia etmektedir.

Ali akır "Kırkırelı'ne Gelen Bulgar Zıyaretilerin Bölgesel Ekonomik Kalkınmaya Etkisi" isimli makalesinde Kırkırelı ilinin Trakya Bölgesinde yer alan iller ile arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik dengesizliği azaltabilmesi ve bölgesel kalkınmayı sağlayabilmesi için Bulgar zıyaretilerin önemine vurgu yapmaktadır.

Yavuz Aydın "Firma Değerleme Yöntemleri" adlı çalışmasında literatürde kullanılan firma değerleme yöntemlerinin analizini yapmaktadır.

Dergimizin yayın hayatına başlamasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen niversite ve Fakülte yönetimine, tüm ğretim elemanı arkadaşlarımıza, makale sahiplerine, hakem kuruluna ve katkı sağlayan tüm kesimlere en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kırkırelı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ilk sayısı "Mart 2012"yi sizlerle paylaşmaktan gurur duyar, Dergimiz hakkında değerli meslektaşlarımızın katkı, destek ve önerilerini esirgememelerini dileriz.

Yrd. Doç. Dr. Ali ARI

İÇİNDEKİLER

Hasan Alp Özel <i>Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri</i>	4
Raif Cergibozan, Yunus Özcan <i>Türkiye İçin Bölgelere Göre Ücret Ayrıştırma Analizi: Ekonometrik Yaklaşım</i>	27
Muhammed Tıraşoğlu <i>HEGY Mevsimsel Birim Kök Testi: Türkiye'de TÜFE ve TÜFE Harcama Grupları İçin Bir Uygulama</i>	49
Ali Çakır <i>Kırlareli'ne Gelen Bulgar Ziyaretçilerin Bölgesel Ekonomik Kalkınmaya Etkisi</i>	66
Yavuz Aydın <i>Firma Değerleme Yöntemleri</i>	87

TİCARİ SERBESTLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ VE YENİ TİCARİ SERBESTLEŞME TEORİLERİ

Hasan Alp Özel
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İİBF İktisat Bölümü Dr.
alpalp78@hotmail.com

Özet

A. Smith'den günümüze, uluslararası ticareti açıklamaya yönelik çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Klasik ticaret teorilerinin özellikle 1960'lardan itibaren mevcut dış ticareti açıklamada yetersiz kalması yeni ticari serbestleşme teorilerinin gelişimine olanak sağlamıştır. Yeni ticari serbestleşme teorilerinin, klasik ticari serbestleşme teorilerinden önemli ölçüde ayrılarak, eksik rekabet piyasaları, ölçek ekonomileri, Teknoloji ve Ar-Ge yarışı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ticaret Politikası, Ticari Serbestleşme, Klasik Ticari Serbestleşme Teorileri, Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri, Leontief Paradoksu.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TRADE LIBERALISATION AND THE NEW TRADE LIBERALISATION THEORIES

Abstract

Various theories for explaining international trade have been put forward since Adam Smith. Following deficiencies occurred after 1960s in classical trade theories about explaining foreign trade have led to development of new trade liberalisation theories. It is seen that new trade liberalisation theories differ greatly than classical trade liberalisation theories as they mainly focus on markets of imperfect

competition, scale economies, technology and research and development areas.

Key words: Trade Policy, Trade Liberalisation, Classical Trade Liberalisation Theories, New Trade Liberalisation Theories, Leontief Paradox.

1. Giriş

Klasik iktisadın öncüsü Adam Smith, dış ticarete katılan ülkelerin farklılıklarını gözeterek ticarete katılan ülkelerin ticaretten kazançlı çıkacağını vurgulamıştır. Bu görüş Smith'i takip eden klasik iktisatçılarla zaman içerisinde daha da geliştirilmiştir. Ancak ülkelerin farklılıklarına dayanan dış ticaret tezi 1960'lara gelindiğinde mevcut dış ticareti açıklamada yetersiz kalmıştır. 1960'dan itibaren ülkelerin farklılıklarından doğan dış ticaret yerine ülkelerin benzerliklerinden kaynaklanan, bilgiye dayalı ve benzer endüstriler arasında yapılan dış ticaret teorileri geliştirilmeye başlanmıştır.

2. Ticari Serbestleşme

Ticaretin artan önemi ile birlikte birçok ülke ticaret politikasını yeniden düzenlemiştir (Dar ve Amirkhalkhali 2003: 1761). Bu düzenlemelerle ülkeler, piyasalara daha az müdahaleci, daha fazla serbestlik tanıyan politikalara yönelmiştir (Christiansenvd. 2009: 4). Ticari serbestleşme ile birlikte ulusal piyasalar yabancı mallara açılmakta, bu durum da piyasaların daha rekabetçi olmasına olanak sağlamaktadır (Mishkin 2009: 166). Ticari serbestleşme ile genel olarak hükümet müdahalelerinden kaynaklanan, ticaret akışının engellenmesine yönelik ticaret politikalarının değişmesi ifade edilmektedir. Bu politika değişiklikleri iki temel gruba ayrılmaktadır. Bu gruplardan birincisi tarifeler, vergiler, ek ücretler gibi değişkenleri kapsayan fiyat müdahalelerden ve ikincisi ise kotalar, lisans hakları, yasaklar, gibi tarife dışı engellerden oluşmaktadır (Li 2004: 560).

Gerek gelişmiş ekonomiler, gerekse gelişmekte olan ekonomiler farklı düzeylerde ekonomik faaliyetleri kısıtlayıcı çeşitli politikalara başvurmaktadır (Krueger 1974: 291).

Tuppy'ye göre (2005: 2), ticari serbestleşme seviyesi arttıkça ülkelerin refahı daha da artmaktadır. *Tuppy*, ticari serbestleşmenin bütün dünyaya yayılmasının bütün ülkeler için yararlı olacağı görüşünü üç temel düşünceye dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, serbest ticaretin kaynak dağılımında etkinliği arttırdığı görüşüdür. Bir bardak su, nehir kenarında yaşayan birisi için, Sahara Çölü'nü geçen bir kişiye göre çok daha az değerlidir. Ticaret ise mal ve hizmetlerin değerini eşitlemenin en iyi yoludur. İkincisi, serbest ticaret, üreticilerin en iyi yapabildikleri mal ve hizmet üretimine yoğunlaşmalarını sağlamaktadır. Bu durum karşılaştırmalı üstünlük ilkesinin işlemesine olanak vermektedir. Üçüncü olarak ticaret, ürünlerin daha etkili metotlarla üretilerek tüketicilerin de avantaj sağlamasına sebep olmaktadır. Örneğin bir mal ya da hizmetin geniş bir piyasası yoksa bu mal veya hizmeti üretmek ekonomik olmamaktadır. Geniş bir piyasa için üretilen mal ve hizmetler ürün maliyetinde bir azalmaya sebep olmaktadır. Ürün maliyetinde meydana gelen bu azalma mal ve hizmetlerin daha düşük ücretlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum ise tüketicilerin hayat standartlarında bir artışa sebep olmaktadır. Milner, Morrissey ve Zgou' da (Milner 2008: 5), ticaretin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla işlem maliyetlerinin azalması sonunda üreticiler kadar tüketicilerin de fiyat avantajı sağlayacağını savunmaktadır. Sonuç olarak ticari serbestleşme, kaynakların daha etkili dağılmasına yardımcı olmaktadır (Chang vd. 2009: 33).

Yurttaşların ve yabancıların kota ve tarifeler gibi suni kısıtlamalar olmadan, birbirleriyle ticaret yapabilmesi olarak tanımlanan ticari serbestleşme sonucunda, uzmanlaşmanın kolaylaşması (Giovannive Levchenko2009: 558), rekabet ve bilgi transferinin teşviki sayesinde, ülkelerin ekonomik seviyelerinin birbirine yaklaşacağı savunulmaktadır (Caminis 2007: 181).

3. Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri

Doğal kaynakların yeryüzüne homojen olarak dağılmaması ülkelerin bazı malların üretiminde uzmanlaşması, ülkeler arasında ticari ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Leontief, ülkeleri dış ticarete iten sebebin, ülkelerin uluslararası iş bölümünün faydalarından yararlanma isteği olduğunu belirtmiştir (Leontief 1953: 332).

3.1. Klasik Ticari Serbestleşme Teorileri

İktisat bilimine sistemli bir yaklaşım getiren Smith, Merkantilist iktisatçıların düşüncesinin tersine, dünyadaki değerli kaynakların sabit olmadığını, iş bölümümü ve uzmanlaşma ile bu kaynakların verimliliğini arttırmanın mümkün olduğunu savunmuştur. Smith'e göre iş bölümü sonucunda aynı sayıda insanın eskiye göre daha fazla iş yapabilmesinin başlıca üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi, her işçinin kendi işinde becerisinin artmasıdır. İkincisi, bir işten diğer işe geçerken genellikle yitirilen zamandan tasarruf edilmesi ve üçüncü olarak da işi kolaylaştıran ve tek kişiye birçok kişinin yapabildiği işi yapmasına olanak sağlayan makineleşmedir (Smith 1985: 21). Smith bu üç faktör sayesinde ekonominin genişleyerek üretimde verimliliğin artacağını savunmaktadır (Kazgan 2008: 81).

Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın sağladığı yararları Mutlak Üstünlükler Teorisi (Theory of Absolute Advantages) ile açıklamaktadır. Smith'e göre bir ülke, diğer bir ülkeye göre hangi malı daha az maliyette üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşarak o malı ihraç etmeli, pahalıya ürettiği malı ise ithal etmelidir (Saçık 2009:166). Smith, kaynakların etkin dağılımının ancak serbest ticaretin avantajlarıyla sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Myint 1977: 232).

Mutlak üstünlükler teorisi ülkelerin hangi malın üretiminde mutlak olarak daha üstün ise o malın üretiminde uzmanlaşmasını savunmaktadır. Dolayısıyla Smith'e göre, bir ülke tüm malları diğer ülkeden daha ucuza üretebiliyorsa, dış ticaret yapması karlı

mayacak Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'nin bu eksikliği David Ricardo (1817) Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi (Theory of Comparative Advantages) ile gidermeye çalışmış ve Ricardo'ya göre ülkelerin dış ticaretten yarar ağlamaları için mutlak üstünlüğe sahip olmasına gerek yoktur. Ricardo'ya göre bir ülkenin birden fazla malda mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda bu çok maliyet avantajına sahip olduğu ürünün dış ticaretle manlaşmal ve diğer malı ithal etmelidir (Kılcık ve Deniz 2006: 165).

Smith ve Ricardo, geliştirmiş oldukları dış ticaret teorileri doğal ayrıcalık bir lütuf, emeğin yığılması emeğin birikmiş şekli olarak görülmektedir. Ayrıca dış ticaret teorilerinde arz yönlü değişimler, talep faktörünü ihmal etmemişlerdir. John Stuart Mill dış ticaretin zaman zaman ekonomisinde klasik iktisatçılar tarafından ihmal edilen talep unsurunu da ortaya koymuştur. John Stuart Mill, arzı talep yoluyla dış ticaretin teknolojik gelişmeyi teşvik ettiğini savunmuştur. Mill'e göre ihracat mallarının bir kısmının katılması ya da ihracat malı maliyetlerine olumlu etki yaparak teknolojik bir gelişme ihracat mallarında verimliliği de arttırarak ülkenin karşılıklı talep ile belirlenen ithal mallarını daha ucuz almasını sağlamaktadır (Bayraktutan 2003: 177).

Mill'in ortaya atılan Karşılıklı Talep Kanunu, Alfred Marshall tarafından daha da geliştirilmiştir. Marshall'ın çalışmalarından biri Tekli Teklif Eğrisi ile Tekli Talep Eğrisi (Offer Curves) geliştirmesidir. Teklif eğrisi, bir yatırımcı belirli miktardaki ithal mal karşılığında ne miktarda ihracat malı teklif edileceğini gösteren bir eğridir (Öztürk 2003: 18-19). Haberler ise uluslararası ticarete, malların fiyatlarını ölçmede klasik iktisatçıların kullandığı emek-değer kavramı yerine bir maliyet kavramının kullanıldığını belirtmiştir (Bayraktutan 2003: 178). Klasik Maliyeti Teorisi'ne göre, bir malın fiyatı emek değeri olan malın fiyatı için kullanılan bütün üretim faktörleri toplam maliyetinden oluşmaktadır. Haberler, emeğin dışındaki üretim faktörlerinin dikkate alınması durumunda, iki ülkedeki fiyat maliyetlerinin farklı olması durumunda, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin, emek değer teorisine dayanmadan da aynı sonuçları vereceğini savunmaktadır (Karluk 2002: 16).

Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, ülkelerin arasındaki üretim maliyetleri farkı olduğu sürece kazançlı dış ticaret

farklılığın kaynağını açıklamamıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler Teorisi'nin bu eksikliğini Eli Heckscher (1919) "Faktör Donatımı Teorisi" (Factor Proportions Theory) ile gidermeye çalışmıştır. Daha sonra Bertil Ohlin (1933) Faktör Donatımı Teorisi'ni geliştirici çalışmalarda bulunmuştur. Bu ikilinin çalışmalarından dolayı teoriye Heckscher-Ohlin Teorisi denilmektedir (Seyidoğlu 2009: 79). Teori ithalat ve ihracat şekilleri ile faktör donanımı ve üretim yöntemi arasında bir bağlantı kurmuştur (Jones 1957: 1). Heckscher-Ohlin Teorisi daha sonraki teorik ve ampirik araştırmalarda önemli bir rol oynamıştır (Helpman 1984: 84).

3.2. Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri

Klasik iktisatçıların dış ticaret ile ilgili görüşleri kuşkusuz iktisat teorisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak, Faktör Donatımı Teorisi'nin uluslararası ticaret akımlarını açıklamada yetersiz kalması, "Yeni Ticaret Teorileri" olarak bilinen ve büyük ölçüde eksik rekabet, ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomilerine önem veren yeni teorilerin doğmasına neden olmuştur (Çakmak 2006: 34).

Yeni ticaret teorileri, son zamanlardaki coğrafya ve ticaret hakkındaki literatür, ekonomistlerin ticaret anlayışlarını büyük ölçüde zenginleştirmiştir. Yeni ticaret teorilerine göre, ticaret ve ticaretten elde edilen gelirler, firmaların ölçek ekonomilerini kullandıkları ve rekabetin mükemmel olmadığı bir ortamda ürün farklılıklarını takip ettikleri için herhangi bir karşılaştırmalı üstünlük modelinden bağımsız olarak ortaya çıkabilmektedir. Coğrafya ve ticaret hakkındaki literatür bu araştırma kolunun doğal bir uzantısı olup sanayi yığılmasının ve bölgesel farklılıkların nakliye maliyetleri, pazar büyüklükleri ve ticaret politikası rejimlerinin bir sonucu olarak içsel bir şekilde nasıl ortaya çıkacağına odaklanmaktadır (Markusen 2005: 169).

3.2.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

D.B. Keesing ve I. B. Kravis tarafından ortaya atılan Nitelikli İşgücü (Skilled Labor) Teorisi'ne göre sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümü nitelikli işgücü farklılığı ile açıklanmaktadır. Her ülkenin sanayi yapısı farklıdır. Bu farkın sebebi faktör fiyatları, faktör verimliliği ve faktör oranlarından kaynaklanmaktadır (Keesing 1965: 288). Mesleki ya da nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülkeler, üretimlerinde büyük ölçüde bu faktörlerden üretilmiş mallarda uzmanlaşmaktadır. Diğer taraftan, niteliksiz emeğe sahip olan ülkeler ise, niteliksiz emeği içeren malların üretiminde uzmanlaşmaktadır. Dolayısıyla nitelikli emeğe sahip olan ülkeler bu ürünleri üretilip ihraç ederken, niteliksiz emeğe sahip olan ülkeler niteliksiz emeği içeren malları üretmekte ve ihraç etmektedir (Atik 2006: 25). Keesing nitelikli iş gücünün sadece dış ticareti belirlemede önemli bir rol oynamadığını, aynı zamanda ekonomik büyümede de etkin bir rol oynadığını savunmaktadır (Keesing 1966: 24-26).

Teoriye göre, nitelikli iş gücü yoğun bir ülkenin ticari serbestleşme uygulamasıyla birlikte nitelikli iş gücü istihdam eden ülkenin ürettiği malın nispi fiyatında bir artış görülecektir. Heckscher-Ohlin Teorisi'ne göre bu durum, bu malın üretiminde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Sonuç olarak nitelikli iş gücü istihdam edilmeyen ürünlerde üretim seviyesi ve istihdam azalmaktadır. Bu durum ise nitelikli olmayan işgücü arzında bir artışa neden olmaktadır. Nitelikli İşgücü Teorisi, Heckscher-Ohlin Teorisi'ne beşeri sermayeyi de ekleyerek dış ticareti açıklamaktadır. Dolayısıyla Heckscher-Ohlin Teorisi'yle çelişmemektedir (Öztürk 2009: 24-26).

3.2.2. Teknoloji Açığı Teorisi

M. V. Posner tarafından ortaya atılan Teknoloji Açığı (Technological Gap) Teorisi'ne göre sanayileşmiş ülkeler arasında meydana gelen ticaretin önemli bir bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Çoğunlukla sanayileşmiş ülkelerde kurulan yenilikçi firmalar sayesinde geliştirilen yeni ürünlerle bu

ülkeler ihracatta bir üstünlük elde etmektedir. Ancak bu üstünlüğü zamanla daha ucuz emek faktörüne sahip olan ülkelere kaptırma riskleri bulunmaktadır. Dolayısıyla üstünlük elde eden ülkelerin üstünlüklerini devam ettirebilmesi yeni ürünleri geliştirmeye devam etmesine bağlıdır (Seyidoğlu 2009: 101).

Posner yapmış olduğu çalışmasında, ticarete, sanayileri etkileyen teknik değişiklikler ve gelişmelerin neden olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü belli teknik değişiklikler bir ülkeden çıkmakta olduğundan, özellikle dünyanın geri kalanının bu ülkenin yeniliklerini kopyalaması için geçen zamana kadar bu malları ithal etmesi gerekmektedir. Bu gibi bir modelin dünya ticaretinin önemli kısımlarını daha iyi açıklayabileceği, ancak asıl amacın mevcut olan açıklamaların yerine geçmektense ekleme yapmak olduğu ileri sürülmektedir (Posner 1961: 323).

Posner, teknik bilginin kolaylıkla erişilebilen bir meta olmadığını savunmaktadır. Posner'e göre, ülkeler arasında faktör donanımı bakımından bir fark olmasa dahi dış ticaret yapılabilir. Bunun sebebi bir ülkede olan teknik bilginin diğer ülkede bulunmamasıdır. Bu sebepten dolayı yeni teknolojik gelişmeler, bu gelişmeyi gerçekleştiren firmaların bir süre için tekeli konuma gelmelerini sağlamaktadır. Firmanın tekeli konumu, diğer firmaların bu teknik bilgiyi öğrenme sürecine bağlıdır (Öztürk 2009: 39-40).

Teknoloji Açığı Teorisine göre teknolojik yenilik üretimde farklılık yaratmaktadır. Yeniliğin meydana geldiği üründe ülke karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Bu sayede teknolojik yenilik diğer ülkelere geçmeden önce üretilen ürünler, bu teknolojiye sahip olmayan ülkelere ihraç edilmektedir. İhracattaki bu üstünlük diğer ülkelerin bu teknolojiye sahip olmasına kadar devam etmektedir. Teori yeni teknolojiler sayesinde meydana gelen yeniliklerin patent ve fikri hak yasaları ile korunması sonucuna bu yenilikleri bulan firmaların monopol gücüne sahip olunacağını savunmaktadır. Dolayısıyla bu yeniliklerin oluşturulduğu ülkeler bu malların üretiminde karşılaştırmalı bir üstünlük elde etmektedir. Zamanla teknolojinin diğer ülkeler tarafından kullanılması ve daha ucuza üretilmesi durumunda ise ilk ülke bu üstünlüğünü kaybetmektedir (Karluk 2009: 168-170).

3.2.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon tarafından ortaya atılan Ürün Dönemleri (Product Cycle) Teorisi, Posner tarafından ortaya atılan Teknoloji Açığı Teorisi'nin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir. Teoriye göre ürünü ilk olarak üreten ülke öncelikle iç pazara yönelmekte, daha sonra ihracata başlamaktadır. Sonraki aşamada ise yeni ürün diğer ülkeler tarafından da üretilmeye başlanmaktadır. Bu durumda ürünü daha düşük maliyette üretebilen ülkeler, ihracat piyasasında daha ağırlıklı bir yer edinmektedir. Bu durumda, yenilikçi ülkenin ihracatında azalma yaşanmaktadır. Sonuçta yenilikçi ülke, ürünün üretimini daha ucuza üreten ülkeye bırakmaktadır (Seyidoğlu2009: 102-103). Teori yeni bir ürünün bulunuşundan başlayarak standart bir ürün haline dönüşüncüye kadar yeni ürün, olgunlaşan ürün ve standart ürün olmak üzere üç temel dönemden geçtiğini savunmaktadır (Vernon1966: 195).Vernon'un temelde üç döneme ayırdığı Ürün dönemleri Teorisi'ni daha ayrıntılı olarak beş döneme ayırmak mümkündür (Öztürk 2009: 42-43)

- Birinci dönemde yeni ürün yurtiçi piyasaya tanıtılmaktadır. Üretim ihracata değil iç piyasa talebini karşılamaya yöneliktir. Ürün tüketiciye yakın yerlerde üretilerek daha da geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yeni teknoloji sadece yurtiçi firmada olduğu için üretim sadece yurtiçinde yapılmaktadır.
- İkinci dönemde, ürün önemli ölçüde olgunlaşmıştır. Yurtiçinde tanıtılan ve başarılı bir şekilde satışı yapılan yeni ürünün satışı hızlanmaktadır. Ürün iç piyasaya yönelik olma özeliğini korumakla beraber, ürünün ihracatına başlamaktadır.
- Üçüncü dönemde, üretim teknolojisi yaygınlaşmış ve standartlaşmıştır. Yenilikçi firma iç ve dış piyasalara teknoloji lisansı vermeyi karlı bulmaya başlamıştır.
- Dördüncü dönemde standart üretim maliyetini düşürmek için üretim, üretim maliyetinin daha düşük olduğu ülkelerde yapılmaya başlamıştır. Yeni ürünün lisansını alan ihracatçı ülkeler daha düşük maliyette üretim yaparak ihracatlarını arttırmakta, dolayısıyla

yenilikçi ülkenin ihracatında bir azalma meydana gelmektedir.

- Beşinci dönemde, yenilikçi ülkenin iç piyasa talebi de yerli üretim yerine ithalat yoluyla karşılanmaya başlanmaktadır. Bu devrede teknoloji dünya geneline yayılmıştır. Ürün ya da teknoloji gelişmiş bir ülkede üretilip geliştirilmekte, yeterli olgunluğa kavuşunca en düşük maliyetli yerde kitlesel üretim gerçekleşmektedir. Bu aşamada ürün, emek ve taşıma maliyetleri düşük yeni sanayileşen ülkelerde üretilmekte ve buradan ihraç edilmektedir (Bayraktutan 2003: 181).

Ürün dönemleri teorisinin temel varsayımlarını şu şekilde özetmek mümkündür (Karluk 2009: 170-171).

- Karşılaştırmalı üstünlük ürünün hangi dönemde olduğuna göre değişmektedir,
- Teknik bilgi kolaylıkla elde edilemez,
- Ölçek ekonomiler ve dışsal ekonomiler vardır,
- Üretim ve pazarlama yöntemleri zamanla değişebilir,
- Tüketici zevk ve tercihleri ülkeler arasında farklıdır,
- Monopol ve oligopol piyasaları geçerlidir,
- Çokuluslu şirketler vardır.

Ürün Dönemleri Teorisi'ne ABD ve Japonya arasındaki ihracat çekişmesi örnek olarak verilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'li üreticiler vakum tüplü radyo üreterek uluslararası piyasaya girmişlerdir. Kısa süre sonra ise Japon radyo üreticileri ABD teknolojisini taklit ederek ve daha ucuz emek kullanarak ABD'nin uluslararası piyasalardaki ihracatçı önderliğini kırmıştır. Benzer bir durum transistor teknolojisi için de yaşanmıştır. ABD'de geliştirilen transistor teknolojisi yine Japonya tarafından birkaç yıl sonra taklit

edilmiş ve bu yeni ürün için uluslararası piyasadaki ABD'nin ihracatçı liderliği sona ermiştir (Öztürk 2009: 44).

3.2.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Staffab Burenstam Linder tarafından öne sürülen Tercihlerde Benzerlik (Similarity in Preferences) Teorisi'ne göre ürünlerin ticaretinin üretim maliyetinden çok ülkeler arasında zevk ve tercihlerin benzerliğine bağlı olduğunu savunulmaktadır (Seyidoğlu 2009: 104). Ülkedeki firmalar, halkın en çok talep ettiği malları üretecektir. Dolayısıyla da bu malların ülke içinde geniş bir piyasası bulunmaktadır. Bu mallar aynı zamanda yurtdışına ihraç edilen mallardır. Bu malların yurtdışına ihraç edildiği en uygun ülkeler ise ülke halkının tercihlerinin benzer olduğu diğer ülkelere olmaktadır. Teoriye göre, öncelikle halkın talep ettiği ürünler üretilmekte ve dolayısıyla da bu ürünler ihraç edilmektedir. Ülkedeki çok zengin veya çok fakir gibi azınlık gruplarının talep ettiği mallar ise ithal edilmektedir. Bu şekilde talep yapıları birbirine benzeyen ülkeler daha çok ticaret yapmaktadır. Dolayısıyla teoriye göre, ülkeler arasında gelir dağılımı ve kişi başına gelir seviyesi farkı ne kadar az ise ülkelerin birbirleriyle yaptığı ticaret aynı oranda yoğun olmaktadır (Öztürk 2009: 38-39). Ülkelerin ne tür mallarda uzmanlaşacağı ülkelerin iç taleplerine ve ülkelerin gelir seviyesine bağlı olmaktadır. Gelir seviyesi birbirine yakın ülkeler arasındaki ticaret hacmi gelir seviyesi farklı ülkeler arasındaki ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında daha yüksek olmaktadır (Emirhan 2008: 863).

3.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

F. Graham ve G. C. Haufbauer'in öne sürdüğü Ölçek Ekonomileri (Scale Economies) Teorisi'ne göre bazı endüstriler ölçek ekonomisi avantajlarından yararlanarak üretim artışına olanak sağlamaktadır. Eğer üretim ölçeği büyürken ortalama birim maliyetleri düşüyorsa üretimde ölçeğe göre azalan maliyet veya artan getiri söz konusudur (Seyidoğlu 2009: 105-106).

Ölçek ekonomileri içsel ölçek ekonomileri (internal scale economies) ve dışsal ölçek ekonomileri (external scale economies) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri firmanın kendi üretim seviyesini arttırmasıyla maliyetlerde bir düşüş olması ile oluşurken, dışsal ölçek ekonomileri firmanın bulunduğu endüstride üretim hacminin genişlemesi sonucunda firmanın ortalama maliyetlerinde meydana gelen bir azalma ile oluşmaktadır. Geniş bir iç pazara sahip olan ülkeler içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin avantajlarından yararlanarak daha düşük maliyette ürettikleri ürünlerde karşılaştırmalı bir üstünlük elde etmekte ve bu malların ihracatçısı olmaktadır (Öztürk 2009: 34-35). Krugman da benzer şekilde bir malın geniş bir ulusal pazarının olması, bu malın ihracatında da ülkeye avantaj sağladığını savunmaktadır (Krugman 1980: 950).

3.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet (Monopolistic Competition) Teorisi benzer yapıdaki ülkelerin endüstriler arası büyük hacimli ticaret akışının nedenlerini açıklamaya yönelik oluşturulmuştur (Helpman 1987: 63). Monopolcü rekabet teorisi ile bir ülkenin aynı malın değişik türlerinin hem ihracatçısı hem de ithalatçısı olmasının sebepleri açıklanmaktadır. Sanayi kesimindeki firmalar genellikle ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışmaktadır. Bu durum ise zaman içerisinde monopolcü rekabet piyasasının oluşumuna neden olmaktadır. Aynı endüstri dalında bulunan firmaların ürettiği malların, kalite, kullanım, paketlenme ve satış sonrası hizmetler gibi çeşitli alanlarda farklılık göstermesi monopolcü rekabet piyasasının oluşumunda önemli etkilere sahiptir. Dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, ülkenin dış ticarete hangi alanda uzmanlaşması gerektiği, karşılaştırmalı üstünlük teorisi kapsamında belirlenmektedir. Uzmanlaşmaya gidilen sanayi dallarında sadece belirli mal türleri üretilmekte ve bu mallar ihraç edilirken, dışarıdan da değişik türler ithal edilmektedir. Bir ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip endüstri dallarında net ihracatçı konumundadır. Ayrıca bu endüstri ürünlerinin bir kısmını da ithal etmektedir. Monopolcü rekabet teorisine göre, ülkeler faktör donatımı bakımından ne ölçüde

benzerlik gösterirse aralarındaki ticaret o derece endüstri içi (intra-industry) olmaktadır (Seyidoğlu2009: 106-107). Sanayiler arası ticaret ise genel anlamıyla benzer faktör gelirlerine sahip olan ülkeler ve benzer faktör yoğunluklarına sahip olan mallar arasındaki ticaret olarak tanımlanmaktadır (Horvat 1999: 82).

3.2.7. Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Geleneksel dış ticaret, uluslararası ticaretin temelde mamul mallar ile birincil mallar arasında olacağını öngörmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan çeşitli araştırmalarda ise dış ticaretin mamul malların birbiriyle değişimi şeklinde geliştiği savunulmuştur. Yazarlara göre sanayi ülkelerinin aralarında yapmış olduğu toplam ticaretin önemli bir kısmı bu şekilde gerçekleşmektedir. 1994'de ABD 315 milyar ABD Dolar'lık makine ve ulaştırma teçhizatı ihraç ederken aynı yıl 315 Milyar ABD Dolar'lık makine ve ulaştırma teçhizatı ithal etmiştir (Walther 2002: 177). Endüstri İçi Ticaret (Intra-Industry Trade) Teorisi geleneksel dış ticaret teorilerinin bu eksikliğini giderme amacına yönelik olarak geliştirilmiştir (Öztürk 2009: 31).

Monopolcü Rekabet Teorisi'nin belirli bir kesitini ele alan endüstri içi ticaret aynı endüstri grubu içinde faaliyet gösteren firmaların görünüş, kullanım şekli, marka gibi farklılıklar gösteren malların ihracatı ve ithalatına dayanan bir dış ticaret şeklidir (DTM 2010). Endüstri içi ticarete bir ülke aynı endüstriye ait malları hem ihraç hem de ithal etmektedir. Endüstri içi ticaret ölçek ekonomileri ve mal farklılaştırmasından kaynaklanmaktadır. Benzer faktör donanımına sahip olan ülkelerin toplam ticaretinin endüstri içi ticaret ağırlıklı olduğu görölmektedir (Seyidoğlu 2009: 112). Zaman içinde özellikle sanayi ülkeleri faktör donanımı bakımından birbirlerine benzemektedir. Dolayısıyla dünya ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğün sebep olduğu endüstriler arası ticareten ziyade, ölçek ekonomilerinin neden olduğu endüstri içi ticaret önemli bir yer tutmaktadır (Öztürk 2009: 32). Geçen yüzyılın ilk yarısında, endüstriler arası ticaret, toplam ticarete önemli bir yere sahipken, günümüzde bu liderliği endüstri içi ticaret almıştır. Günümüzde uluslararası ticaret büyük oranda, farklı ürün gruplarının değişiminden

çok aynı ürün gruplarının değişiminden oluşmaktadır (Yılmaz 2009: 2).

3.2.8. Ürün Farklılaştırması Teorisi

Klasik uluslararası ticaret teorilerinde, ticarete konu olan ürünlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım piyasada tam rekabet koşullarının varlığının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda homojen bir ürünün aynı ülke tarafından hem ithal hem de ihraç edilemeyeceği anlamı taşımaktadır. Ancak sanayi ürünlerinin önemli bir bölümü homojenlikten uzaktır. Ürünlerin ambalajları, kullanım şekilleri, görünümleri veya üretici firmaların reklam kampanyaları sayesinde tüketicinin gözünde ürünlerde bir farklılaşma meydana gelmektedir (Seyidoğlu 2009: 112).

P. R. Krugman, K. J. Lancaster öncülüğünde geliştirilen Ürün Farklılaştırması (Product Differentiation) Teorisi'ne göre, bir firma tarafından üretilen ürün, piyasada var olan veya piyasaya girme potansiyeli bulunan firmalarca üretilen veya üretilecek ürünlerin tam ikamesi olmamaktadır. Mal farklılaştırması sayesinde tüketiciler dış ticaret yoluyla daha çeşitli tüketim malı alma olanağına kavuşurken, üreticiler için ölçek ekonomisinden kaynaklanan maliyet düşüşleri meydana gelmektedir. Maliyetlerde meydana gelen düşüşler ise fiyatlara yansiyarak tüketicilere daha çeşitli bir mal demetini, daha düşük fiyata alma olanağı sağlamaktadır (Öztürk 2009: 45-46).

3.2.9. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Rekabetçi Üstünlükler (Competitive Advantage) Teorisi Micheal E. Porter tarafından geliştirilmiştir (Kibritçioğlu 2010: 2). Bu teorinin ayırt edici özelliği, uluslararası firmaların küresel piyasada nasıl başarılı olacağına ilişkin koşulları incelemesidir (Öztürk 2009: 47). Porter'e göre ülkelerin güçlü ihracatçı yapısı ülkelerdeki çokuluslu şirketlerin rekabetçi yapısından kaynaklanmaktadır (Porter 1990: 74).

Teoriye göre, ülkelerin ya da hükümetlerin birbiriyle rekabet halinde oldukları konu, ürünlerin fiyatları veya kalitesi değildir. Ülkeler giderek daha çok küreselleşen piyasalarda, ülkelerini çokuluslu şirketler için daha çekici hale getirmeye çalışarak rekabet etmektedir. Bu tarz uygulanan politikalarda ucuz emek gibi kısa dönemli politikalardan çok, sağlam ve yaygın iletişim ve ulaşım yapısı gibi uzun vadeli politikaların izlenmesi önemli olmaktadır. Yerli bir firmanın gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında uluslararası rekabet gücüne sahip olması, bir yandan ürün fiyatı, diğer yandan ürünün kalitesi, ürünün tesliminde dakiklik ve satış sonrası servis gibi fiyat dışı unsurlara da bağlı olmaktadır (Kibritçioğlu 2010: 2).

4. Ticari Serbestleşmeye Yönelik Eleştiriler

Ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ve ekonomik krizlerin etkisini azalttığı yönündeki görüşlerin karşısında, ticari serbestleşmenin ekonomik krizlerin gelişimini kolaylaştırdığına yönelik görüşler de bulunmaktadır. Ticari serbestleşmenin ekonomik krizlerin etkilerini arttırdığı görüşü, büyük ölçüde dünya ekonomisiyle entegre olan piyasaların, dünya ekonomisindeki dalgalanmalardan daha yüksek oranda etkileneceği görüşüne dayanmaktadır (Cavallo ve Frankel 2008: 1441).

Serbest ticaret görüşünü savunan iktisatçıların karşısında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının farklılığından dolayı gelişmekte olan ülkelerin belirli bir seviyeye kadar korumacı ticaret politikaları uygulamasını savunan görüşler bulunmaktadır (Dinler 2009: 521). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok sınırlı bir uluslararası ticari açıklık uygulandığı görülmektedir. Bu politikalar ithal ikameci sanayileşme politikaları olarak isimlendirilmektedir (Edwards 1993: 1358-1359). Hans Singer (1950) ve Raul Prebisch (1950), yaptıkları ayrı çalışmalarda hammadde ve tarım ürünleri olarak isimlendirilen birincil malların sanayi ürünleri olarak sınıflandırılan mamul mallara göre nispi fiyatının zamanla azalış eğilimi içerisinde olduğunu savunmuştur. Bu görüş Singer-Prebisch Tezi olarak isimlendirilmektedir. Singer-Prebisch Tezi'ne göre gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasında yapılan serbest

ticaretin uzun dönemde az gelişmiş ülkeler aleyhine şekillenmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi az gelişmiş ülkelerin ihracatında gıda ürünlerinin önemli bir yer tutmasıdır. Singer-Prebisch Tezi'ne göre gelir arttıkça gıda maddelerine yapılan harcamalar azalırken sanayi mallarına yapılan harcamalar artmaktadır. Sonuç olarak az gelişmiş ülkelerdeki ithalat talebi, kendi ihraç mallarına olan talepten daha hızlı yükselmektedir. Ayrıca birçok gelişmiş ülke tarım kesimini korumaya yönelik çeşitli önlemler uygulamaktadır. Bu durum da az gelişmiş ülkelerin ihracatının azalmasına neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ihraç mallarının üretiminde meydana gelen teknolojik bir yenilik bu ürünlerin daha fazla üretilmesine neden olurken, artan ürün sayesinde fiyatlar düşmektedir. Oysa gelişmiş ülkelerde meydana gelen bir ürün artışı, güçlü sendikaların da etkisiyle ürün fiyatlarının düşmesi şeklinde değil ücretlerde bir artış şeklinde kendini göstermektedir. Bir diğer neden ise, gelişen teknoloji sayesinde doğal hammaddelerin yerine yapaylarının üretiliyor olmasıdır. Bu durum az gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği doğal hammaddelere olan talebi azaltmaktadır. Singer-Prebisch Tezi'ne göre, gelişmiş ekonomiler ile az gelişmiş ekonomiler arasındaki bu farklılıklardan dolayı, bu ülkeler arasındaki ticaret uzun dönemde az gelişmiş ülkeler aleyhinde olacaktır (Seyidoğlu 2009: 564-565).

Singer-Prebisch Tezi'nin iki temel üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak ham madde ve malların uluslararası fiyatlarında sürekli kötüleşme, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmemesi durumunda, zengin ve fakir ülkeler arasında sürekli büyüyen bir uçurumun genişlemesine neden olacaktır. İkinci olarak, sanayileşmek için, az gelişmiş ülkeler, yeni gelişmekte olan üretim sektörünün korunması şeklinde geçici bir yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu düşünce sanayileşme için Genç Endüstri Tezi (Infant Industry Thesis) ile yakından ilişkilidir (Edwards 1993: 1358-1359). Genç Endüstri Tezi'ne göre başka ülkelerde daha önce kurulmuş olan bir endüstri dalı, aynı alanda yeni kurulacak olanlara göre üstünlük kazanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan endüstrilerin, gelişmiş ülkelerde daha önce kurulmuş olan endüstri ile rekabet edebilmesi için belirli bir düzeye gelene kadar korunması gerekmektedir. Bunun nedeni üretim hacminin genişlemesiyle maliyetlerde meydana gelen

azalma ve ürünün kalitesinde meydana gelen artışlardır (Öztürk 2009:123-124).

Birincil malların ihracatçısı olan ülkeler, mamul malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ve bu malların ihracatçısı konumdaki gelişmiş ülkelerin aksine sanayileşmenin sebep olduğu kardan yoksun kalmaktadır. Singer-Prebisch Tezi'ne göre, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinde uzun dönemde bir bozulma eğilimi bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretindeki bozulma eğiliminin dış ticaret dengeleri üzerine direkt etkileri üç şekilde özetlenmektedir (Yamak 2006: 129).

- Dış ticaret haddindeki değişimlerin sebep olduğu gelir etkisi (Hanberger-Laursen-Metzler Etkisi), dış ticaret haddindeki değişimlerin neden olduğu ikame etkisine baskında; söz konusu ekonominin dış ticaret dengesi uzun dönemde kötüleşme eğilimine girmektedir.

- Dış ticaret haddindeki değişimlerin sebep olduğu ikame etkisi, yine bu değişimlerin neden olduğu gelir etkisine baskınsa (söz konusu ekonomide Marshall-Lerner Koşulu sağlanıyorsa), söz konusu ekonominin dış ticaret dengesi uzun dönemli bir iyileşme eğilimine girmektedir.

- Dış ticaret değişimlerinin neden olduğu ikame etkisi ile gelir etkisi birbirlerini dengeliyorsa, söz konusu ekonominin dış ticaret dengesi üzerinde herhangi bir etki ortaya çıkmamaktadır. Dış ticaret haddindeki uzun dönemli bozulma eğiliminin dış ticaret haddindeki oynaklık dolayısıyla gelişmekte olan ekonomiler için çeşitli dolaylı etkileri olacağı öne sürülmektedir. Örneğin Singer, dış ticaret hacmindeki ve değerindeki değişmelerin az gelişmiş ülkeler için daha önemli olduğunu savunmuştur. Bunun sebebi ise az gelişmiş ekonomilerin gelir fazlalıklarının genel olarak ihracat gelirlerinden kaynaklanması ve yatırımların önemli ölçüde bu şekilde meydana gelen gelir fazlalıkları ile finanse edilmesidir.

SONUÇ

Doğal kaynakların yer yüzüne homojen olarak dağılmamış olması, bazı ülkelerin bazı ürünleri daha kaliteli ve daha az maliyetli üretmesi dış ticaretin gelişmesine neden olmaktadır. A. Smith'in öncülüğünü yaptığı klasik dış ticaret teorileri ülkelerin mevcut farklılıklarından yarar sağlanması olarak ortaya çıkmaktadır. 1960'dan itibaren klasik dış ticaret teorilerinin mevcut dış ticareti açıklamada yetersiz kalması, yeni dış ticaret teorilerinin gelişimini hızlandırmıştır.

Uluslararası dış ticaretin klasik iktisadi görüşün incelediği koşullar altında yapılmadığı görülmektedir. Gelişen teknoloji, düşen ulaşım maliyetleri, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olması, çeşitli uluslararası kuruluşların dış ticaretin gelişmesine yönelik uygulamaları uluslararası ticaretin önemli bir hızla gelişmesi ve bütünleşmesine neden olmaktadır.

Dış ticaretin serbestleşmesine yönelik çeşitli eleştiriler bulunsa da bu eleştirilerin temelinde dış ticaretin serbestleştirilmesinden daha çok dış ticaretin kontrolsüz serbestleştirilmesi noktasında oluşturulduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerinde hızlı bir şekilde ticari serbestleşme politikalarına uyum gösterdiği görülmektedir. Kuskusuz ticari serbestleşmenin bu denli ivme kazanmasında ekonomik gelişmelerin yanında teknolojik ve politik gelişmelerde önemli bir unsur olmuştur. Günümüzde uluslararası ticaret Ar-Ge öncülüğünde ölçek ekonomisi avantajlarının kullanıldığı, büyük ölçüde eksik rekabet piyasalarının bulunduğu liderlik çekişmeleriyle oluşmaktadır. Dış ticaret, klasik ticaret teorilerinin incelediği, endüstriler arası ticaretten, aynı endüstri içinde yapılan ticarete doğru önemli bir yoğunlaşma göstermektedir. Ülkelerin aynı endüstriye ait malları bir yandan ihraç ederken diğer yandan da ithal ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Atik, H. (2006), *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*, Bursa: Ekin Kitapevi.

Bayraktutan, Y. (2003), "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 175-186.

Caminis, A. (2007), "Fakir Ülkelerin Dünya Ticaret Sistemine Entegre Edilmesi", Çev. Bahar Burtan Doğan, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20, 177-195.

Chang, R., Kaltani L. and Loayza N. V. (2009), "Openness Can Be Good For Growth: The Role of Policy Complementarities", Journal of Development Economics, Vol. 90, Issue 1, 33-49.

Christiansen, L., Schindler M. and Tressel, T. (2009), "Growth and Structural Reforms: A New Assessment", IMF Working Paper WP/09/284, 1-52.

Cavallo, E. and Frankel J. (2008), "Does Openness to Trade Make Countries More Valnerable to Sudden Stops, or Less? Using Gravity to Establish Causality", Journal of International Money and Finance, Vol. 27, Issue 8, 1438-1452.

Çakmak, A. Ö. (2006), "Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında İmalat Endüstrisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı: 1991-2004", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Yıl: 2, Sayı: 1, 30-47.

Dar, A. and Amirkhalkhali, S. (2003), "On the Umpact of Trade Openness on Growth: Further Evidence from OECD Countries", Applied Economics, Vol. 35, Issue 16, 1761-1766.

Dikkaya, M. ve Deniz, F. (2006), "Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 163-181.

Dinler, Z. (2009), İktisada Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın.

DTM, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerlendirmeDb/II-3.doc>, 27 Eylül 2010.

Edwards, S. (1993), "Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries", *Journal of Economic Literature*, Vol. 31, No. 3, 1358-1393.

Emirhan, N. P. (2008), "Türk Dış Ticaretinin Alternatif Modeller Açısından Değerlendirilmesi (1982-2000)", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 28, 861-875.

Giovanni, J. and Levchenko A. A. (2009), "Trade Openness and Volatility", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 91, No. 3, 558-585.

Guttman, S. and Richards, A. (2006), "Trade Openness: An Australian Perspective", *Australian Economic Papers*, Vol. 45, Issue 3, 188-203.

Helpman, E. (1984), "The Factor Content of Foreign Trade", *The Economic Journal*, Vol. 94, No. 373, March, 84-94.

Helpman, E. (1987), "Imperfect Competition and International Trade: Evidence from Fourteen Industrial Countries", *Journal of the Japanese and International Economies*, Vol. 1, Issue 1, 62-81.

Horvat, B. (1999), *The Theory of International Trade An Alternative Approach*, Palgrave Macmillan.

Jones, R.W. (1957), "Factor Proportions and the Heckscher-Ohlin Theorem", *The Review of Economic Studies*, Vol. 24, No. 1, 1-10.

Karluk, S. R. (2009), *Uluslararası Ekonomi Teori Politika*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Karluk, S. R. (2002), *Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika, Temel Bilgiler*, Ankara: Turhan Kitapevi.

Kazgan, G. (2008), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 13. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Keesing B. D. (1966), "Labor Skills and Comparative Advantage", *The American Economic Review*, Vol. 56, No. 1/2, 249-258.

Keesing B. D. (1965), "Labor Skills and International Trade: Evaluating Many Trade Flows with a Single Measuring Device", The Review of Economics and Statistics, Vol. 47, No. 3, 287-294.

Kibritçioğlu, A., "Porter'in Rekabetçi Avantajlar Yaklaşımı ve İktisat Kuramı", http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wp5_porter.html, 18 Ağustos 2010.

Krueger, O A. (1974), "The Political Economy of the Rent-Seeking Society", The American Economic Review, Vol. 64, No.3, 291-303.

Krugman, P. (1980), "Scale Economies, Pruduct Differentiation, and the Pattern of Trade", The American Economic Review, Vol. 70, No. 5, 950-959.

Leontief, W. (1953), "Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-Examined", American Philosophical Society, Vol. 97, No. 4, 332-349.

Li, X. (2004), "Trade Liberalization and Real Exchange Rate Movement", IMF Staff Papers, Vol. 51, No. 3, 553-584.

Markusen, R. J. (2005), "The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade", The Journal of Economic Perspectives, Vol. 9, No. 2, 169-189.

Milner, C., Morrissey, O. and Zgovu, E. (2008), "Trade Facilitation in Developing Countries" CREDIT Research Paper No. 08/05, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, 1-34.

Mishkin, S. F. (2009), "Globalization and Financial Development" Journal of Development Economics, Vol. 89, Issue 2, 164-169.

Myint, H. (1997), "Adam Smith's Theory of International Trade in the Perspective of Economic Development", Economica, Vol. 44, No. 175, 231-248.

Öztürk, N. (2009), Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, Ankara: Palme Yayıncılık.

Panagariya, A. (2004), "Miracles and Debacles: In Defence of Trade Openness", The World Economy, Vol. 27, Issue 8, 1149-1171.

Porter, E. M. (1990), "The Competitive Advantage of Nations", Harvard Business Review, March-April, 73-91.

Posner, M. V. (1961), "International Trade and Technical Change", Oxford Economic Papers, New Series, Oxford University Press, Vol. 13, No. 3, 323-341.

Prebisch, R. (1950), The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems, UN, Newyork.

Ricardo, D. (2001), Principles of Political Economy and Taxation, London, Elecbook Classics, Released 1817, The Electric Book Company Ltd.

Saçık, Y. S. (2009), "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açından Bir İnceleme", KMÜ İİBF Dergisi, Yıl: 11, Sayı 16, 162-171.

Seyidoğlu, H. (2009), Uluslararası İktisat, 17. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları No. 24.

Singer, H. (1950); "The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries", The American Economic Review, Vol. 40, No. 2, 473-485.

Smith, A. (1985), Ulusların Zenginliği, Çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Tupy, L. M. (2005), Trade Liberalization and Poverty Reduction in Sub-Saharan Africa, CATO Institute Press, Policy Analysis No. 557.

Ünsal, M. E. (2007), Makro İktisat, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara, İmaj Yayınevi.

Vernon, R. (1966), "International Investment and International Trade in the Product Cycle", The Quarterly Journal of Economics, Vol. 80, No. 2, 190-207.

Walther, T. (2002), *The World Economy*, Çev. Ünal Çağlar, İstanbul: Alfa Yayınları: 1175.

Yamak, R. (2006), "Prebisch-Singer Hipotezi ve Küçük Açık Ekonomi Varsayımı", *Selçuk Ün. Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 10, Yıl: 9, 128-143.

Yılmaz, D. (2009), *Dış Ticarete Yapısal Dönüşüm: Küresel Dinamikler ve Türkiye Ekonomisi Açılış Konuşması*, İstanbul: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

TÜRKİYE İÇİN BÖLGELERE GÖRE ÜCRET AYRIŞTIRMA ANALİZİ: EKONOMETRİK YAKLAŞIM

Raif CERGİBOZAN

Kırklareli Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü Arş. Gör.
rcergibozan@hotmail.com

Yunus ÖZCAN

Galatasaray Üniversitesi Doktora Öğrencisi
yunusozcan@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Türkiye işgücü piyasasında kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret ayrımcılığının olup olmadığı 2010 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak analiz edilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda elde edilen ortak sonuç kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha düşük bir ücrete çalışmakta olduğudur. Bu sonucun bu veri seti için Türkiye Geneli ve bölgesel olarak yapılan analizlerde aynı şekilde sonuçlanması beklenmekte iken elde edilen sonuçlar farklılıklar göstermektedir. Bu analizlerde Oaxaca-Blinder ve Reimers ayrıştırma yöntemleri kullanılarak ücret farklılıklarının ne kadarının donanımdan ve ne kadarlık kısmının ayrımcılıktan geldiği hesaplanmaya çalışılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre ise Türkiye Geneli için kadın ve erkek çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farkı bulunmamaktadır. İstanbul ve İç Anadolu Bölgesi için kadın ve erkek çalışanlar arasında kadın çalışanlar lehine anlamlı bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Marmara ve Karadeniz Bölgeleri için ise erkek çalışanlar lehine anlamlı bir ücret farkı vardır. Ege ve Doğu Anadolu Bölgeleri için ise anlamlı bir ücret farklılığı bulunmamaktadır.

Anahtar kelimeler: Ücret Ayrımcılığı, İşgücü Piyasası, Oaxaca-Blinder Ayrıştırma Yöntemi.

THE REGIONAL WAGE DISCRIMINATION ANALYSIS FOR TURKEY: ECONOMETRICS APPROACH

Abstract

In this study, gender wage discrimination in Turkish Labour Market is investigated by using 2010 Household Labour Force Survey. According to common result obtained from various researches, female workers in labour markets earn less than male workers. With this data set, econometric analyses are made for Turkey and its regions in expecting to have same result but outcomes differ. In analyses, Oaxaca-Blinder and Reimers decomposition methods are used in order to calculate wage differences attributed to endowment and discrimination. Based on results, for Turkey there is no statistical significance wage discrimination. For Istanbul and İç Anadolu regions, there are statistical significance wage discriminations in favor of female workers. Marmara and Karadeniz regions, wage discriminations are for the benefit of male workers. As for Ege and Doğu Anadolu regions, wage discriminations are not significant statistically.

Key words: Wage Discrimination, Labour Market, Oaxaca-Blinder Decomposition Method.

1. Giriş

Emek piyasalarında ayrımcılık, verimlilikle ilişkisi olmayan önyargılardan ötürü, aynı bilgi ve beceri düzeyindeki bireylere farklı davranılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Clain ve Lappel, 2001). İşgücü piyasalarında kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret farklılığının olup olmadığını inceleyen çoğu çalışmada ulaşılan ortak sonuç kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha az ücret aldığıdır. Bu çalışmada bu sonuçlar Türkiye işgücü piyasası için 2010 yılı

Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak analiz edilmektedir. Sonuç olarak Türkiye işgücü piyasası içinde bu sonuçların geçerli olması beklenmektedir.

Bu analiz yapılırken ücret ayrımcılığı öncelikle Türkiye Geneli için tahmin edilip daha sonra ise altı farklı bölge için tahminler yapılarak ayrımcılığın ne ölçüde geçerli olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Oaxaca-Blinder ve Reimers ayrıştırma analizi yöntemleri kullanılarak bu farkın ne kadarlık kısmının donanımdan ne kadarlık kısmının ise ayrımcılıktan kaynaklandığı belirlenmeye çalışılmaktadır.

2. Literatür

Genel olarak ücret ayrımcılığı olup olmadığını analiz eden çalışmalar bu amaç için Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma metodunu temel almaktadırlar. Oaxaca (1973) çalışmasında, 1967 yılına ait "Survey of Economic Opportunity" verilerini kullanarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kadın çalışanlara yönelik ortalama ücret ayrımcılığını tahmin etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken kadın-erkek ücret ayrımcılığı için sayısal bir tahmin modeli geliştirmektedir. Çalışma sonucunda beyaz çalışan erkekler ortalama saat başı ücret olarak 2,95 dolar alırken siyah çalışan erkekler için bu değer 2,16 dolar olarak hesaplanmaktadır. Beyaz kadın çalışanlar 1,92 dolar ve siyah kadın çalışanlar 1,45 dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu model daha sonraki çalışmalara temel teşkil etmektedir. Blinder (1973) yılındaki çalışması için Michigan Survey Research Center'in 1968-1970 yılları için "Panel Study of Income Dynamics" verilerini kullanmaktadır. Bu çalışmada sadece cinsiyete ve ırka bağlı olarak ücret farkı ele alınmamış bir sendikaya bağlı olmak gibi durumlarda incelenmektedir. Beyaz ve siyah erkek çalışan ücret farkları ile beyaz kadın ve erkek çalışan ücret farkları analiz edilmektedir. Beyaz kadın çalışanlar için beyaz erkek çalışanlara göre %45.6'lık bir ücret farkı hesap edilmektedir.

Konuya ilişkin olarak Türkiye için yapılmış çalışmaları ele alacak olursak; Yamak ve Topbaş (2004), 1994 yılı Hanehalkı Gelir

Dağılımı Anketi verilerinden yola çıkarak özel sektörde çalışan kadınların maruz kaldığı ücret ayrımcılığının derecesini analiz etmektedirler. Oaxaca ve Cotton ayırıştırma yöntemi sonuçlarına göre cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığının % 62 dolaylarında olduğunu tespit etmektedirler. Aysıt Tansel (2005) çalışmasında DİE'nin 1994 yılı Hanehalkı Harcama Anketini kullanarak kamu ve özel kesim ücret ayrımcılığını incelemiştir. Bireysel seviyedeki bilgiler veri olarak kullanılarak iş sektörü seçimi ve ücret farklılığı kamu ve özel kesim için analiz edilmektedir. Kamu kesiminde çalışan kadınlar özel sektörde çalışan kadınlardan daha yüksek ücret almaktadırlar ve özel kesimde sosyal güvenliğe sahip olan çalışanlar arasında cinsiyete bağlı ücret farkları fazladır. Elisabeth Cudevilley ve Leman Yonca Gurbuzer (2007) "Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne" için hazırladıkları çalışmada 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketini kullanarak Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığını farklı ayırıştırma yöntemleri ile analiz etmektedirler. Hesaplanan ortalama ücret farklılığı yaklaşık olarak %25 erkeklerin lehine gerçekleşmekte ve bunun yaklaşık %60'ı ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır. Ücret ayrımcılığı açısından bakıldığında ortalama ücret farklılığı Fransa ve İtalya'ya yakındır. Ayrımcılık açısından bakıldığında bu değerler İspanya ve Yunanistan'a yakındır. Kiren Gürler ve Üçdoğruk (2007), DİE 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak, Türkiye genelinde kadın ve erkeklerin işgücü piyasasına katılımlarını belirleyen etmenleri ve kadın-erkek için piyasalardaki gelir farklılığını Mincer'in insan sermaye modeli ile analiz etmektedir. Çalışmada gelir eşitsizliğini hesaplamak için Oaxaca (1973) ayırıştırma modeli kullanılmaktadır. Ayırıştırma analizi iki model çerçevesinde yapılmaktadır ve her iki modelin sonucunun da Türkiye'de cinsiyetler arasında ayrımcılığın önemli boyutlara ulaştığı sonucuna varılmaktadır. Çankal ve Çalış (2009), Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Bütçe anketine dayanarak eğitim, öğrenim ve tecrübe düzeylerinin diğer önemli demografik ve kişisel özelliklerle birlikte işgücü kazançlarını nasıl etkilediği analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada eğitimin getirisinin önemi vurgulanmakta ve getirilerin cinsiyet bazında farklılaştığı ve erkek çalışanlar lehine olduğu sonucuna varılmaktadır.

Diğer ülkeler için yapılmış çalışmalara örnek olarak:Reimers (1983), Latin Amerikalı erkeklerin ortalama ücretinin ABD’de yaşayan beyazlara göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre 1975 yılında ortalama olarak beyazlar 5.97 dolar kazanırken, Meksikalılar 4.31 dolar, Porto Rigolular 4.52 dolar, Kübalılar 5.33 dolar ve siyahlar ise 4.65 dolar kazandığını ortaya koymaktadır. Latin Amerikalıların beyazlara göre daha düşük ücret almasının arkasında birçok farklı etkenin bulunabileceğini öne sürmektedir. Buna göre yaş, eğitim, coğrafi bölge, göçmenlik, dil farklılığı ve ayrımcılığın olabileceğini söylemektedir. Çalışmada 1976 yılı Gelir ve Eğitim anketi kullanılmaktadır. Bu çalışmada daha önceki çalışmalarının aksine ücret fonksiyonu ortalama teklif edilen ücretle, ortalama gözlenen ücret arasındaki farktan kaynaklanan seçim hatası hesaba katılarak tahmin edilmektedir. Cotton (1988), daha önceki ücret farkı ayrıştırma metodlarını eleştirmiş ve ayrımcılık bileşenlerini tekrardan hesaplamıştır. Bunu yaparken maliyet ve fayda gibi kavramları da kullanmaktadır. Çalışmasında veri grubu olarak “Public Use Sample of the 1980 Census”in %1 lik örneğini kullanmaktadır. Beyaz ve siyah erkek çalışanlar için ortalama saat başı ücret farkını beyaz ve siyah erkek çalışanlar için 1,44 dolar olarak siyah çalışanlar aleyhine tahmin etmektedir. Rivas ve Rossi (1998), kadın erkek arasındaki ücret farklılığını ve erkek piyasası ayrımcılığını analiz etmektedirler. Çalışmada ücret farklılığı tahmin edilmektedir ve bunun yanı sıra üç alt bileşene ayırmaktadırlar. İlk durum erkeğin avantajlı veya ayrımcılıktan dolayı fazla ücret aldığı durumu, ikincisi kadınların dezavantajlı olduğu durumu ve üçüncü durum ise beşeri sermaye farklarından kaynaklanan farklılıkların olduğu durumu ifade etmektedir. Sonuç olarak çalışmada analiz dönemi boyunca kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığının azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Neuman ve Oaxaca (2003), ücret ayrıştırmasında kullanılan ücret ve kazanç fonksiyonlarındaki yanlış seçim için standart Heckman düzeltme modelini kullanmaktadırlar. Bu yöntem sonucuna göre elde ettiği sonuçlarla, standart Oaxaca ayrıştırma yönteminden elde edilen sonuçlar arasında önemli farklılıklar bulunduğu vurgu yapılmaktadır. Richard (2007), Uganda için kadın-erkek ücretinin belirlenmesi ve cinsiyet ayrımcılığını analiz etmektedir. Çalışmada 2002/03 Temsili Haneyhalkı Anketi kullanılmaktadır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre kadın-erkek arasındaki ücret farklılığı

yaklaşık olarak % 39 civarındadır. Çalışmada hem kadın hem de erkek için ücretin tahmininde Heckman seçim modeli kullanılmaktadır. Oaxaca ve Neumark ayırıştırma yöntemi sonucunda ücretteki farklılığın en önemli kısmını ücret ayrımcılığının oluşturduğu sonucuna varılmaktadır ve açıklanamayan kısmın en önemli bileşenin ise kadınların dezavantajı olduğu ortaya konmaktadır. Chen ve Hamori (2008), ücret farklılıklarının ne kadar bölgesel, bireysel ya da endüstri özelliklerinden kaynaklanıyor ve emek piyasasındaki ayrımcılığın kadınların aldığı ücret üzerindeki etkisinin ne kadar olduğu yönündeki sorulara yanıt bulmaya çalışmaktadır. “China Health and Nutrition Survey” (2004 ve 2006 birleştirilmiş veri) Oaxaca ve Reimers Metodu (Oaxaca, 1973; Reimers, 1983) temelinde Heckman iki aşamalı prosedürü yanlı örneklem seçimi için kullanılmaktadır. Çin’in kentte yaşayan kesimindeki erkek ve kadın ücretleri arasındaki farkı analiz etmek için yeni tahminler ortaya konmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre ilk olarak düzeltilmiş regresyonlar kullanıldığında cinsiyete göre ücret farkının 0,0686 ve yanlı örneklem seçimi durumunun ihmal edilmesi durumunda ise ücret farklılığının 0,1629 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmadan elde ettikleri bir diğer önemli sonuç ise düzeltilmiş regresyon kullanılmadığında Oaxaca metoduna göre ayrımcılık % 69,56 ve Reimers metoduna göre ise % 74,88 dolayında olduğu elde edilmektedir. Fakat düzeltilmiş regresyon kullanıldığında kadınlara karşı ayrımcılığın derecesinin Oaxaca yöntemine göre yalnızca % 27,71 ve Reimers’a göre ise % 17,99 olduğu sonucu elde edilmektedir.

3. Veri

3.1. Veri Seti

Çalışmada 522.171 gözlemden oluşan TÜİK 2010 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılmaktadır. Veride kategorik olarak yer alan yaş verisi sürekli bir değişken haline getirilmektedir ve yaş değişkeninin karesi alınarak modele dahil edilmektedir çünkü yaştaki bir artışla beraber ücret artmakta ancak bu artış gittikçe azalarak gerçekleşmektedir. Ayrıca yine kıdem değişkeninin de

ücretle arasındaki kuadratik ilişkiyi modele dahil edebilmek için kıdem değişkeninin de karesi modele eklenmektedir. Aynı şekilde veri setinde kategorik olarak yer alan eğitim değişkeni sürekli hale getirilmektedir.

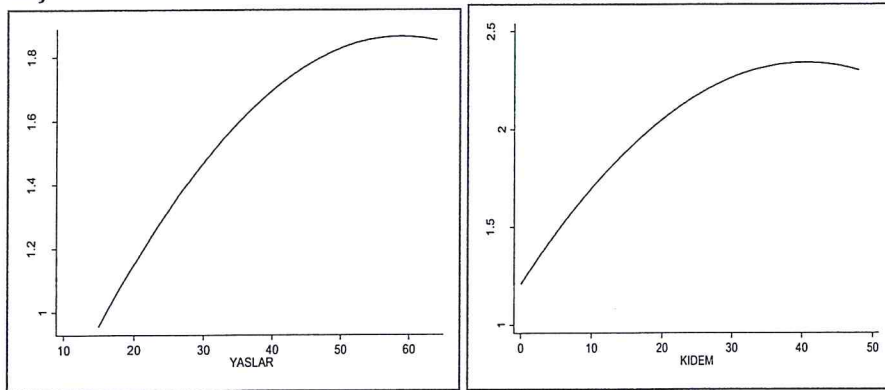
Ekonometrik analiz için oluşturulan veri grubundaki gözlemler için şu durumlar göz önüne alınmaktadır: mutlaka bir ücret geliri olanlar, özel kesim çalışanları, düzenli iş yerinde çalışanlar, ücretli maaşlı ve yevmiyeli çalışanlar, sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıtlı olanlar, tam zamanlı çalışanlar ve son olarak da çalıştığı iş sürekli olup işini evinde yapmayanlar analize dahil edilmektedir.

Sonuç olarak 61.884 gözlemle tahminler yapılmıştır. Bu şekilde ücret ayrımcılığının Türkiye ekonomisi açısından ne ölçüde geçerli olduğu daha iyi analiz edilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmada cinsiyet ve bölge değişkenleri için kukla değişkenler kullanılmaktadır.

3.2. Verilere İlişkin Açıklamalar

Daha önceki bölümde değinildiği gibi ücretle yaş ve kıdem arasındaki ilişkinin doğrusal olmak yerine kuadratik olduğunu görmek için Şekil 1'de ücretin hem yaşla hem de kıdemle arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Şekil 1: Ücret Değişkeni ile Yaş ve Kıdem Değişkeni Arasındaki İlişki

A- Yaş-Ücret

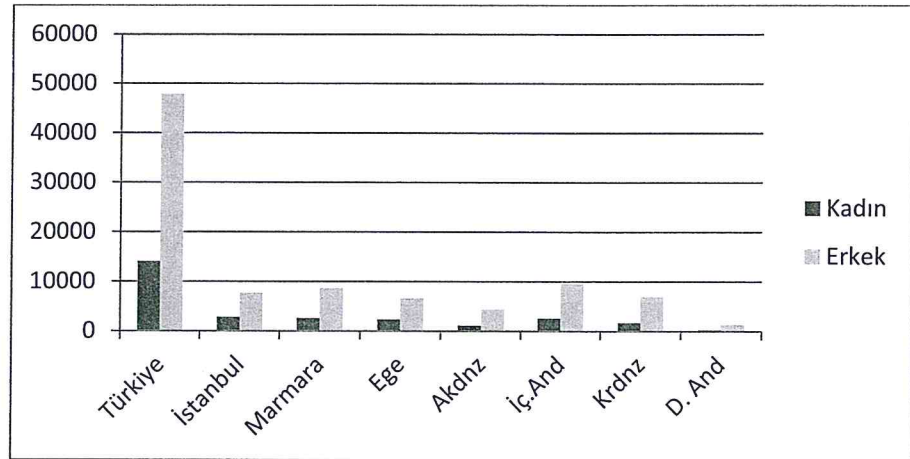
B- Kıdem-Ücret

Şekil 1’de A kısmında ücret ve yaşlar arasındaki ilişki, B kısmında ise ücret ve kıdem arasındaki ilişki gösterilmektedir. Buna göre hem A hem de B panelinde görüldüğü gibi ücretin kıdem ve yaşlarla olan ilişkisi başlangıçta artmakta ancak bu artış ilerleyen dönemlerdeki yaş ve kıdemdeki artışla birlikte azalmaktadır.

Analizde kullanılacak olan tüm bölgeler ve Türkiye genelinde çalışan erkeklerin sayısı kadınların sayısından fazladır. İstihdamın en düşük olduğu bölge ise Doğu Anadolu Bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye genelinde çalışan kadınların sayısı 14.056 iken erkeklerin sayısı ise 47.828’dir.

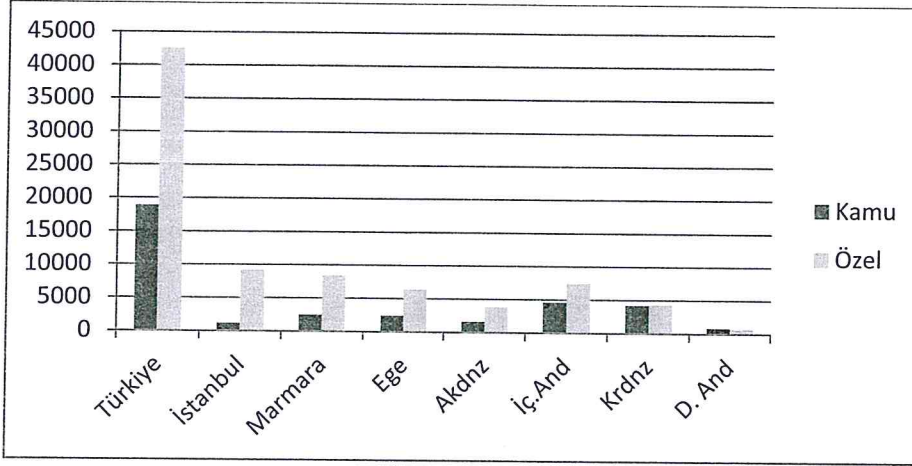
Bölgelere göre kadın ve erkek çalışan sayısının grafiksel gösterimi Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2: Bölgelere Göre Kadın ve Erkek Çalışan Sayıları

Eğer Kamu ve Özel Kesim çalışan sayıları açısından veri seti incelenecek olursa Şekil 3’teki sonuçlara ulaşılmaktadır.

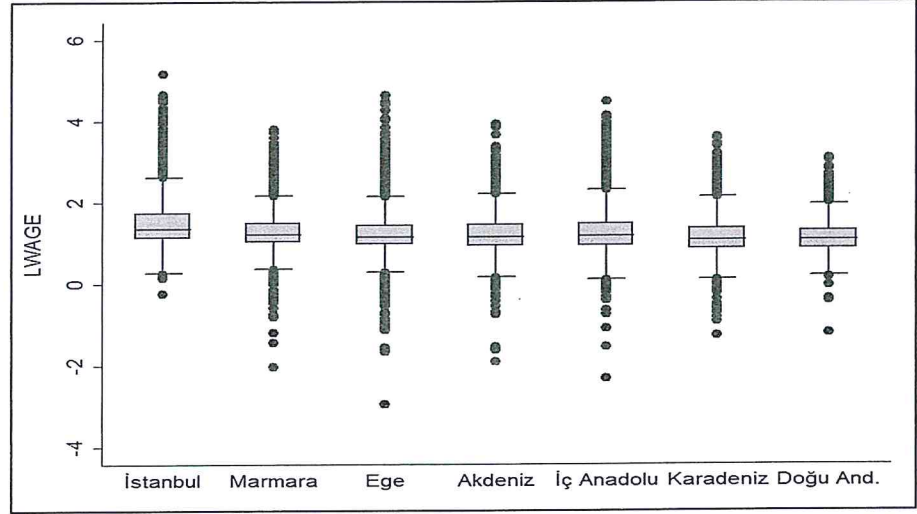
Şekil 3: Bölgelere Göre Kamu ve Özel Kesim Çalışan Sayıları

Tablodan görüldüğü gibi Doğu Anadolu Bölgesi dışındaki tüm bölgelerde özel sektör çalışan sayısı kamu çalışan sayısından fazladır. Kamu ve özel sektörde en düşük çalışan sayısına sahip olan bölge olarak karşımıza Doğu Anadolu Bölgesi çıkmaktadır. Analizde kullanılacak bölgeler için Şekil 4'te ücretlerin kutu çizimleri yer almaktadır. Bu çizimler bölgelerin ortalama ücret düzeyleri hakkında bilgi vermektedir.

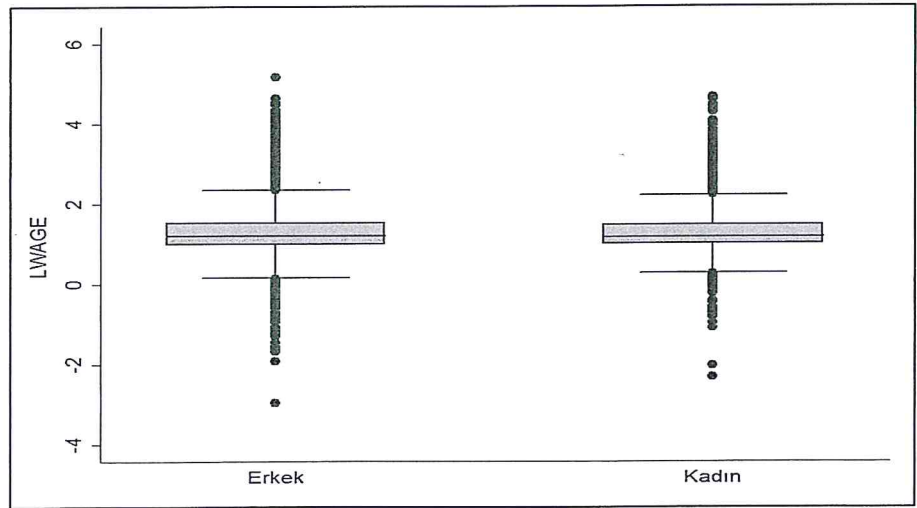
Tabloya göre ortalama ücretin en düşük olduğu bölge Doğu Anadolu Bölgesi'dir. İstanbul ise en yüksek ortalamaya sahip olan bölgedir. Ancak kutu çizimlerinden de görüldüğü gibi her bölge için alt ve üst dışı düşenler mevcuttur. Bölgelerin sırasıyla ortalama saat başına ücretleri logaritmik olarak İstanbul için 1,48, Marmara 1,28, Ege 1,23, Akdeniz 1,22, İç Anadolu 1,27, Karadeniz 1,11 ve Doğu Anadolu 1,10 dur.

Şekil 4: Bölgelere Göre Ücret Seviyeleri

Kadın ve erkek çalışanların ortalama ücretleri kutu çizim yöntemi ile Türkiye geneli için gösterilmek istendiğinde Şekil 5'teki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Şekil 5: Kadın-Erkek Saatlik Ücret Düzeyleri (Türkiye için)

Şekil 5'te açıkça görüldüğü gibi kadın çalışanların saatlik ortalama ücreti erkek çalışanlara göre daha fazladır. Bunun yanı sıra erkek çalışanlar içerisindeki en düşük ücret, kadın çalışanlar arasındaki en düşük ücretten daha azdır. Erkek çalışanlar içerisindeki en yüksek ücret, kadın çalışanların en yüksek ücretinden fazladır.

3. EKONOMETRİK MODEL

Çalışmanın temel amacı daha önce de değinildiği gibi ücret ayrımcılığının olup olmadığını Türkiye ekonomisi istihdam verileri kullanılarak analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle bir tahmin modeli oluşturulmaktadır. Bu model ile gelir farklılığının ne ölçüde var olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Analizde kullanılacak model temel olarak şu şekildedir:

$$\ln(\text{Ücret}) = \beta_0 + \beta_1 \text{Cinsiyet}_i + \beta_2 \text{Eğitim}_i + \beta_3 \text{Bölge}_i + \beta_4 \text{Kıdem}_i + \beta_5 \text{Kıdem}_i^2 + \beta_6 \text{Yaş}_i + \beta_7 \text{Yaş}_i^2 + \varepsilon_i \quad (1)$$

Burada *Ücret* değişkeni saatlik ücreti göstermektedir. Bunun yanı sıra *Cinsiyet* ve *Bölge* değişkenleri kukla değişkenleri ifade etmektedir. *Cinsiyet* değişkeni için erkek referans kategori olarak ele alınmaktadır.

Analiz sonuçlarından beklentiler kadınların erkeklere göre daha az ücret alacağı yönündedir. Değişkenlerin katsayılarına ilişkin beklentiler ise cinsiyetin negatif, eğitimin pozitif, kıdem pozitif, yaşın pozitif, yaşın karesinin negatif olacağı yönündedir.

Bölgelere göre ücret ayrımcılığının ne ölçüde var olduğunu analiz edebilmek için daha önceki çalışmalarda kullanılan Blinder ve Oaxaca (1973) ücret ayrıştırma modeli kullanılmaktadır..

Bu model kısaca aynı özelliğe sahip bireyler arasında kazanç farklılığı olup olmadığını analiz etmektedir. Eğer tecrübe, eğitim, meslek ve diğer unsurları eşit olan erkek ve kadın eşit ücret almıyorsa burada ücret ayrımcılığından söz edilebilir. Modeli kısaca tanımlayacak olursak (Yamak ve Topbaş, 2004):

$$\ln(w_e) = X_e \beta_e + u_e \quad (2)$$

$$\ln(w_k) = X_k \beta_k + u_k \quad (3)$$

Burada w saatlik ücreti, X kişisel özellikler vektörünü, β tahmin edilecek katsayılar vektörünü, u hata terimini ve son olarak alt indisler erkek veya kadın olduğunu göstermektedir.

Buradan hareketle Oaxaca yöntemine göre toplam ücret farklılıkları aşağıdaki gibi elde edilmektedir.

$$\overline{\ln(w_e)} - \overline{\ln(w_k)} = (\overline{X_e} - \overline{X_k})\beta_e + \overline{X_k}(\beta_e - \beta_k) \quad (4)$$

$$\overline{\ln(w_e)} - \overline{\ln(w_k)} = (\overline{X_k} - \overline{X_e})\beta_k + \overline{X_e}(\beta_e - \beta_k) \quad (5)$$

Yukarıda yer alan denklemlerden (1.5)'i kullanmak daha doğru olacaktır çünkü bu denklemde kadınlara karşı bir ücret ayrımcılığı olduğu olgusundan hareket edilmektedir. Bu durumda denklem (1.4)'te yer alan ilk terim donanım farklılıklarından kaynaklanan ücret farkını bize vermektedir. Eğer kadın ve erkek arasında donanım farkı yoksa bu durumda ilk terim sifıra eşit olacaktır. İkinci terim ise piyasadaki faktörlerden herhangi birisinin kadın erkek arasındaki getiri farkı göstermektedir. Aynı zamanda bu terim bize ayrımcılıktan kaynaklanan ücret farklılığını vermektedir (Yamak ve Topbaş, 2004).

Reimers (1983), ise ayrıştırma analizi tahminin Oaxaca-Blinder ayrıştırma analizinden biraz daha farklı olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Buna göre tahmin edilecek denklem aşağıda yer almaktadır:

$$\overline{\ln W_j} - \overline{\ln W_k} = (\overline{X_j} - \overline{X_k})[D \hat{\beta}_j + (I - D) \hat{\beta}_k] + [\overline{X_j}(I - D) + \overline{X_k}D] \quad (6)$$
$$* (\hat{\beta}_j - \hat{\beta}_k) + \hat{c}_j \overline{\lambda}_j - \hat{c}_k \overline{\lambda}_k$$

Reimers (1983) çalışmasında, D matrisinin seçimine bağlı olarak ayrımcılığın etkisinin ölçümlerinin de farklılaşacağını ortaya koymaktadır. Çoğu araştırmacının ayrımcılığın azınlıkların ücretlerinin çoğunluklarına göre cezalandırıldığını kabul

etmektedir. Bu durum $D=I$ olarak gösterilmektedir. Bunun aksine ayrımcılığın çoğunluklara hak etmedikleri bir avantaj sağladığı, bu durumda ayrımcılığın olmadığı bir ortamdan daha yüksek ücret aldıkları bir durumun da olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ise $D=0$ olarak gösterilmektedir. Fakat işverenlerin çoğunluk tercihi ve onların azınlıklardan hoşlanmaması iki grubun aldıkları ücreti bozmaktadır. Bu gruplardan hiç birisi ayrımcılığın olmadığı durumda alacağı ücretin aynısını almamaktadır. Bu yüzden de çalışmasında $D=(0.5)I$ alınmasının ücret ayrıştırması açısından daha uygun olacağını ortaya koymaktadır.

Yukarıda modelin işleyişine ilişkin olarak temel modellere yer verildikten sonra alt bölümde ise Türkiye için bölgesel açıdan bu ücret ayrımcılığının ne ölçüde geçerli olduğu analiz edilmektedir.

4. BÖLGELERE GÖRE AYRIŞTIRMA ANALİZİ SONUÇLARI

Bu bölümde kadın ve erkek arasında ücret ayrımı olup olmadığı farklı bölgeler göz önünde tutularak analiz edilmektedir. Blinder-Oaxaca ayrıştırma analizi öncelikle Türkiye geneli sonrasında İstanbul, Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri için tahmin edilmektedir. Buna göre Türkiye geneli için kadın-erkek çalışanlar arasında ücret ayrımcılığı olup olmadığına ilişkin sonuçları gösteren Oaxaca-Blinder ayrıştırma analizi sonuçları şu şekilde olmaktadır:

Tablo 1: Türkiye geneli için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,27993		0,000
Kadın	1,28599		0,000
Fark	-0,00606		0,341
Donanım	-0,03714	613,00	0,000
Ayrımcılık	0,03108	-513,00	0,000

Türkiye geneli için ayırıştırma analizi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda kadın ve erkeğin aldığı saatlik ücret arasında bir farklılık bulunmaktadır ancak bu farklılık beklenenin aksine kadınların lehinedir. Buna göre kadınların saatlik ücretinin logaritmik değeri 1,29 olarak gerçekleşirken erkeklerin saatlik ücretinin logaritmik değeri ise 1,28 olarak gerçekleşmiştir. İki kesim arasında 0,006 kadar bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Ancak bu aradaki ücret farklılığı istatistiksel olarak anlamsızdır.

İkinci olarak tahmin edilecek olan bölge İstanbul'dur. Buna göre İstanbul bölgesinde ücret ayrımcılığı olup olmadığını analiz etmek için yapılmış olan Oaxaca-Blinder ayırıştırma analizi sonuçları **Tablo 2**'de gösterilmektedir.

Tablo 2: İstanbul için Blinder-Oaxaca Ayırıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,468559		0,000
Kadın	1,519285		0,000
Fark	-0,050726		0,000
Donanım	-0,083764	165,00	0,000
Ayrımcılık	0,033038	-65,00	0,003

Ayırıştırma sonuçları incelenecek olursa İstanbul bölgesinde çalışan kadın ve erkek arasında bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Bu fark kadın çalışanların lehinedir. Erkeklerin saatlik ücretinin logaritmik değeri 1.47 civarındayken, kadın çalışanların saatlik ücretinin logaritmik değeri 1,52 kadardır. Her iki kesim arasında 0,051 kadar bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Bu farkı Oaxaca-Blinder ayırıştırma sonuçlarına göre yorumlanacak olursa ücret farklılığının %165'i donanımlardan kaynaklanmakta buna karşın -%65'i ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır. Marmara bölgesi için Oaxaca-Blinder ayırıştırma analizi sonuçları şu şekildedir:

Tablo 3: Marmara Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,315333		0,000
Kadın	1,175933		0,000
Fark	0,139400		0,000
Donanım	0,013508	10,00	0,022
Ayrımcılık	0,125892	90,00	0,000

Ayrıştırma analizi sonuçlarından hareketle erkek ve kadın çalışanlar arasında bir ücret farklılığı olduğu görülmektedir. Bu ücret farklılığının erkek çalışanların lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre erkeklerin saatlik ücretinin logaritmik değeri 1,32 civarındayken buna karşın kadınların saatlik ücretinin logaritmik değeri 1,18 civarındadır. İki kesim arasında yaklaşık 0,14'lük bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Bu aradaki ücret farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır ve emek piyasasında kadınların erkeklere göre daha az ücret aldığını doğrulamaktadır. Kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığının yaklaşık %10'u donanımlardan, %90 ise ücret ayrımcılığından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada ele alınan diğer bölge ise Ege'dir. Bu bölge için Oaxaca-Blinder ayrıştırma analizinden elde edilen sonuçlar **Tablo 4**'de yer almaktadır.

Tablo 4: Ege Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,236305		0,000
Kadın	1,228956		0,000
Fark	0,007348		0,606
Donanım	-0,033316	-453,00	0,000
Ayrımcılık	0,040664	553,00	0,001

Bu sonuçlara göre kadın ve erkek arasında Ege bölgesinde erkek çalışanlar lehine bir ücret farklılığı olduğu görülmektedir fakat bu ücret farkı istatistiksel olarak anlamsızdır. Erkeklerin saatlik ücretinin logaritmik değeri 1.24 civarındayken kadınların ise yaklaşık 1.23 olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki saatlik ücret farklılığı yaklaşık olarak 0,007 olarak bulunmuştur.

Akdeniz bölgesi için Oaxaca-Blinder ayırıştırma yöntemini uyguladığımızda **Tablo 5**'deki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 5: Akdeniz Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayırıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,226292		0,000
Kadın	1,200481		0,000
Fark	0,025811		0,175
Donanım	-0,033669	-130,00	0,002
Ayrımcılık	0,059480	230,00	0,000

Bu sonuçlara göre kadın ve erkek çalışanlar arasında bir ücret farklılığı bulunduğu sonucuna varılmaktadır fakat bu ücret farkı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre erkek çalışanların saatlik ücretinin logaritmik ortalama değeri 1,23 civarındayken kadınların ortalama ücreti ise 1,20 kadardır. Buna göre iki kesim arasında 0.026'lık bir ücret farklılığı bulunmaktadır.

Analiz edilecek bir diğer bölge ise İç Anadolu Bölgesidir. Bu bölge içinde Oaxaca-Blinder ayırıştırma analizi uygulandığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 6: İç Anadolu Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,251122		0,000
Kadın	1,336633		0,000
Fark	-0,085511		0,000
Donanım	-0,096355	113,00	0,000
Ayrımcılık	0,010844	-13,00	0,472

İç Anadolu Bölgesi için yapılmış olan ayrıştırma analizi sonuçları göz önünde tutulduğunda kadın ve erkek çalışanlar arasında kadın çalışanların lehine bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Aradaki ücret farklılığı istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen emek piyasasında kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha az ücret aldığı sonucuyla çelişmektedir. Analiz sonuçlarına göre erkekler çalışanların saatlik ücretinin logaritmik ortalama değeri 1,25 civarında iken kadın çalışanların ücreti 1,34 dür. Buna göre iki kesim arasında 0,09'lik bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Aradaki ücret farklılığının %113'ü donanımlardan kaynaklanmaktadır buna karşın -%13'ü ise ücret ayrımcılığından kaynaklanmaktadır.

Analizde kullanılacak olan bir diğer bölge ise Karadeniz Bölgesi'dir. Bu bölge için Oaxaca-Blinder ayrıştırma analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 7: Karadeniz Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,126767		0,000
Kadın	1,047421		0,000
Fark	0,079346		0,000
Donanım	-0,003902	-4,90	0,672
Ayrımcılık	0,083247	104,90	0,000

Tablo 7'nin sonuçları göz önünde bulundurulduğunda kadın ve erkek çalışanlar arasında erkek çalışanların lehine bir ücret farklılığı olduğu görülmektedir ve bu aradaki ücret farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlara göre erkek çalışanların saatlik ücretinin logaritmik ortalama değeri 1,13 civarında iken kadın çalışanların ücreti 1,03 olarak hesap edilmektedir. Buna göre iki kesim arasında 0.08'lik bir ücret farklılığı bulunmaktadır. Aradaki ücret farklılığının -%4.9'u donanımlardan kaynaklanmaktadır buna karşın %104.9'u ise ücret ayrımcılığından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada analiz edilen son bölge Doğu Anadolu Bölgesidir. **Tablo 8** bu bölge için yapılan Oaxaca-Blinder analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8: Doğu Anadolu Bölgesi için Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Analizi Sonuçları

	Ortalama Ücret	%	P-Value
Erkek	1,093695		0,000
Kadın	1,110924		0,000
Fark	-0,017228		0,742
Donanım	0,018717	-109,00	0,499
Ayrımcılık	-0,035945	209,00	0,452

Doğu Anadolu Bölgesi için yapılmış olan ayrıştırma analizi sonuçları kadın ve erkek çalışanlar arasında kadınların lehine bir ücret farklılığı olduğunu göstermektedir fakat bu aradaki ücret farklılığı istatistiksel olarak anlamsızdır. Tablo sonuçlarına göre erkek çalışanlar saatlik ücretinin ortalama logaritmik değeri 1,09 olarak hesaplanırken kadın çalışanlar için bu değer 1,11 dir. Buna göre iki kesim arasında 0,02'luk bir ücret farklılığı bulunmaktadır.

Yukarıda kadın ve erkek çalışanlar arasında bir ücret ayrımcılığı olup olmadığı Türkiye geneli ve farklı bölgeleri için Oaxaca-Blinder ayrıştırma yöntemi kullanılarak tespit edildikten sonra

bu kısımda ise Oaxaca-Blinder'in verdiği ağırlıklardan farklı olarak ağırlık değerini 0,5 kabul eden Reimers metodunun sonuçları ortaya konacaktır. Buna göre her iki metodun sonuçları yapılmış olan tüm analiz bölgeleri için karşılaştırmalı olarak aşağıdaki gibidir.

Tablo 9: Tüm Bölgeler için Blinder-Oaxaca ve Reimers Ayrıştırma Analiz Sonuçları

Yöntem	Kaynak	İstanbul	Marmara	İç Anadolu	Karadeniz
Oaxaca-Blinder (%)	Ayrımcılık	-65	90	-13	104,9
	Donanım	165	10	113	-4,9
Reimers (%)	Ayrımcılık	-66	91	-4	86
	Donanım	166	9	104	14

Tablo 9'da Türkiye geneli, Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerine bu bölgelerde kadın ve erkek çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farklılığı olmadığı için yer verilmemektedir. Genel olarak analiz sonuçları incelenecek olursa Reimers'in (1983) çalışmasında ortaya koyduğu ağırlık katsayısının değişmesi ayrımcılık oranının da farklılaşmasına neden olmaktadır sonucunu desteklediği görülmektedir. Oaxaca-Blinder ayrıştırma yöntemine göre iş gücü piyasalarında kadın çalışanlara karşı ücret ayrımcılığının en yüksek olduğu yer Karadeniz Bölgesi'dir. Buna karşın kadın çalışanlara karşı ayrımcılığın en düşük olduğu yer ise İç Anadolu Bölgesi'dir. Reimers ayrıştırma analizi sonuçlarına göre ise ayrımcılığın en yüksek olduğu yer Marmara Bölgesi'dir. Bunun yanı sıra en düşük olduğu yer ise İç Anadolu'dur. Ücret ayrımcılığının istatistiksel olarak anlamlı çıktığı bölgelerde ücret ayrımcılığının olması ücretleri erkekler lehine etkilemektedir. Reimers ve Blinder-Oaxaca ayrıştırma analizi sonuçları bazı bölgeler için birbirinden

farklılaşmaktadır. Bu da mevcut bölgeler için D ağırlık katsayısının seçiminin ücret ayrımcılığını tespit etmekteki önemini göstermektedir.

SONUÇ

İşgücü piyasasında kadın ve erkek arasında ücret farklılığı olup olmadığını inceleyen çalışmalarda ulaşılan genel sonuç: kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha az ücret aldığı yönündedir. Bu çalışmada bu sonuç 2010 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak Türkiye geneli ve bölgelere göre analiz edilmektedir. Bu analiz için Oaxaca-Blinder ve Reimers ayırıştırma analiz yöntemleri kullanılmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre Türkiye geneli için kadın ve erkek çalışanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı analiz bölgesel olarak yapıldığında bazı bölgeler için kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret farkı anlamlı çıkmaktayken bazı bölgeler için bu farklar istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu ücret farklarının bir kısmı ayrımcılıktan kaynaklanırken diğer kısmı ise donanımlardan kaynaklanmaktadır.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde Karadeniz ve Marmara Bölgesi için elde edilen sonuçlar daha önce yapılmış olan çalışmaları destekler niteliktedir yani iş piyasasında kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre daha düşük ücret almaktadırlar. Buna karşın İstanbul ve İç Anadolu Bölgesi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda erkek çalışanların kadın çalışanlara göre daha az ücret aldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda hem Türkiye Geneli hem de Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgeler’inde kadın ve erkek çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farklılığı bulunmamaktadır. Ancak kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret farklılığının anlamlı olduğu bölgelerde ayrımcılık ücretleri erkeklerin lehine etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Blinder, A. (1973), Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates, Journal of Human Resources 8(4):436-455*
- Chen, G. and Hamori, S. (2008), An Empirical Analysis of Gender Wage Differentials in Urban China, Kobe University Economic Review 54 (2008)*
- Clain Suzanne H. ve Leppel Karen (2001), "An Investigation into Sexual Orientation Discrimination as an Explanation for Wage Differences", Applied Economics, 33, ss. 37-47*
- Cotton, J. (1988), On The Decomposition of Wage Differentials, The Review of Economics and Statistics, Vol. 70, No. 2 (May, 1988), pp. 236-243*
- Çankal, E. and Çalış, Ş. (2009), 2005 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Bütçe Anketine Göre Türk İşgücü Piyasasında Beşeri Sermaye-Kazanç İlişkisi, Uluslararası - Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya 2009*
- Gurbuzer L. Y. and Cudevilley E. (2007), Gender Wage Discrimination in the Turkish labor market, Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne (May, 2007.67)*
- Kiren Gürler, Ö. ve Üçdoğruk Ş. (2007), Türkiye'de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması, Journal of Yasar University, 2(6), 571-589*
- Neuman, S. and Oaxaca R. L. (2003), Estimating Labor Market Discrimination with Selectivity-Corrected Wage Equations: Methodological Considerations and An Illustration from Israel, The Pinhas Sapir Center for Development Tel-Aviv University, Discussion Paper No. 2-2003*
- Oaxaca, R. (1973), Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets, International Economic Review, Vol. 14, No. 3 (Oct., 1973), pp. 693-709*

Reimers, C. W. (1983), Labor Market Discrimination Against Hispanic and Black Men, The Review of Economics and Statistics, Vol. 65, No. 4 (Nov., 1983), pp. 570-579

Richard, S. (2007), Wage Determination and Gender Discrimination in Uganda, Economic Policy Research Centre, Research Series No. 50

Rivas, F. and Rossi, M. (2000), Wage Discrimination in Uruguay (1991-1997) U of Uruguay, Economics Working Paper No. 7/2000

Tansel, Aysit (2005), Public-Private Employment Choice, Wage Differentials, and Gender in Turkey, Economic Development and Cultural Change, Vol. 53, No. 2 (January 2005), pp. 453-477

Yamak, N. ve Topbaş, F. (2004), Kadın Emeği ve Cinsiyete Dayalı Ücret Ayrımcılığı, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 18 Eylül 2004 Sayı: 3-4

HEGY MEVSİMSSEL BİRİM KÖK TESTİ: TÜRKİYE'DE TÜFE VE TÜFE HARCAMA GRUPLARI İÇİN BİR UYGULAMA¹

Muhammed Tıraşoğlu
Kırklareli Üniversitesi
İİBF Ekonometri Bölümü Arş. Gör.
muhammedtirasoglu@kirklareli.edu.tr

Özet

Zaman serilerinde sıkça rastlanan mevsimsellik, özellikle aylık ve üçer aylık zaman serilerinde belirli artışlar veya azalışlar şeklinde görülmektedir. Bu zaman serilerinin sergilediği mevsimsel değişimi test etmek için, öncelikle serinin stokastik ya da deterministik mevsimsel bir yapıya sahip olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada, üçer aylık seriler için geliştirilen HEGY mevsimsel birim kök testinin teorik yapısı incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye'de TÜFE ve TÜFE harcama grupları için mevsimsel birim kökün varlığı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, TCMB'nin temel amacı olan fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek adına politika belirlemede faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Mevsimsellik, Mevsimsel birim kök, HEGY testi, TÜFE, TÜFE harcama grupları.

THE HEGY SEASONAL UNIT ROOT TEST: AN APPLICATION ON THE CPI AND THE EXPENDITURE GROUPS OF THE CPI IN TURKEY

Abstract

The seasonality, widely seen in time series, especially exists in monthly and quarterly data as specific decreases and increases. In order to test the seasonal changes that are demonstrated by these time series, whether the time series have a stochastic or deterministic structure should be detected at first. In this study, the theoretical

¹Bu çalışma, Yüksek Lisans tezinin bir kısmından türetilmiştir.

structure of the seasonal unit root test, HEGY, which was developed for quarterly series, was examined. In addition, the existence of the seasonal unit test for CPI and the expenditure groups of the CPI in Turkey, are examined. It is expected that the findings will help the CBRT (Central Bank of the Republic of Turkey) to determine policies to achieve and maintain price stability.

Key words: Seasonality, Seasonal unit roots, HEGY test, CPI, the expenditure groups of the CPI.

1. Giriş

Zaman serilerinin oğunun her yıl dzenli bir seyir izlediği gzlenmektedir ve dzenli aralıklarla meydana gelen değişimler, başka bir deyişle serinin bir yıllık dönem içinde gözlenen hareketleri “mevsimsel değişme” veya “mevsimsellik” olarak adlandırılmaktadır (Akgl, 2003: 176). Yıldan daha küçük ay, üç ay gibi zaman birimlerine göre düzenlenen serilerde meydana gelen değişmeler, mevsimlerden kaynaklanabilir. Bu etkiye mevsim etkisi, karşılaşılan değişmelere ise mevsimsel hareketler adı verilmektedir (Güriş ve ağlayan, 2007: 59).

Mevsimsellik, zaman serilerinin en önemli bileşenlerinden biridir ve özellikle ekonomik süreçlerin birçoğunda göze çarpmaktadır. Gerçek hayatta bazı faaliyetlerin mevsim veya aylara göre değiştiği bilinmektedir. Yaz aylarında turizm faaliyetleri artarken kişin ise durgun olması, tarım sektöründe hasat dönemlerinde önemli emek istihdam edilirken, diğer dönemlerde bu miktarın oldukça azalması ve Türkiye gibi İşlam lkelerinde dini bayramlardan önce ve batı lkelerinde Noel öncesinde önemli ölçüde alişverişlerin artması mevsimselliğe örnek olarak verilebilir. Bu faaliyetlerle ilgili oluşturulan serilerin söz konusu dönemlerdeki önemli değişimi tüm serinin varyansını etkilemektedir ve mevsimsellik ihmal edildiğinde serinin varyansı büyümektedir. Bu nedenle mevsimsellik içeren verilerle çalışırken, mevsimsellik ihmal edilirse hatalı sonuçlar elde edilebilmektedir (Kutlar, 2000:49).

2. Zaman Serilerinde Mevsimsel Etkiler

Bir zaman serisinin sergilediği mevsimsel değişimi test etmek için, öncelikle serinin stokastik ya da deterministik mevsimsel bir yapıya sahip olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Deterministik mevsimsellik uzun döneme yayılmıştır. Yani uzun dönemde geçerlidir. Deterministik mevsimsellik de verilen şokların etkisi uzun dönemde biterek yok olmaktadır. Oysa stokastik mevsimsellik de ise bu şoklar daimi bir etkiye sahiptir. Stokastik mevsimselliğin bulunduğu bir zaman serisinde t döneminde verilen bir şok, sadece serinin o dönemdeki değerini değil, aynı zamanda daha sonraki dönem değerlerini de etkilemektedir. Bu nedenle bir zaman serisinin gösterdiği mevsimselliğin ayırt edilmesi gerekmektedir (Saraçoğlu, 1997: 17).

Uygulamada mevsimsel etkiler taşıyan serilerle çalışırken, bu etki ya serilerden arındırılmakta ya da kullanılan tekniğin özelliğine göre analize dahil edilmektedir. Uygun tekniğin seçimi, mevsimselliğin deterministik mi veya stokastik mi olarak gözlemlendiğine bağlıdır. Deterministik mevsimsellik, mevsimsel kukla değişkenler ile modellenabilmektedir (Poo, 2003: 226). Bu yöntem, serideki mevsimsel bileşenlerin her yıl aynı olduğu ve bu nedenle söz konusu serinin mevsimsel yönden durağan olduğunu kabul etmektedir (Yamak ve Sivri, 1998: 34). Mevsimselliğin düzeltilmesinde kullanılan diğer yöntemler ise hareketli ortalama yöntemi, üstel düzleştirme teknikleri, Censur II ayırıştırma yöntemi X-11 metodu ve Tramo Seats yöntemleridir.

Ancak uygulanan bu yöntemlerin her zaman iyi sonuç vermediği görülmüştür. Yapılan çalışmalarda serilerin durağanlığı önemlidir. Bu yüzden önce serilerin birim kök içerip içermediğinin sınılanması gerekmektedir.

3. Mevsimsel Birim Kök Testleri

Zaman serileri için model oluşturulurken, seriyi ortaya çıkaran stokastik sürecin zaman içerisinde değişmediği varsayılmaktadır. Ayrıca, amaç öngörü yapmak olduğundan, zaman serisinin geçmişte

gösterdiği değişikliklerin iyi incelenmesi gerekmektedir (Akgl, 2003: 4). Zaman serileri ortalamadan sapmaların byklğine göre durağan ve durağan olmayan zaman serileri olmak üzere iki grupta incelenir. Zaman serilerinin gerçek ilişkiyi açıklayıp açıklamadığı, ileriye yönelik tahminlerin geçerliliği serilerin durağanlığıyla önemli derecede ilgilidir. Zaman serilerinin durağan olması ile ifade edilmek istenen, zaman içinde varyans ile ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır.

Durağan bir zaman serisi için ortalama, varyans ve kovaryans formülasyonu;

$$\text{Ortalama} = E(Y_t) = E(Y_{t-s}) = \mu$$

$$\text{Varyans} = E[(y_t - \mu)^2] = E[(y_{t-s} - \mu)^2] = \sigma_y^2 \quad (1)$$

$$\text{Kovaryans} = E[(y_t - \mu)(y_{t-s} - \mu)] \gamma_k = E[(y_{t-j} - \mu)(y_{t-j-s} - \mu)] = \gamma_s$$

şeklinde olmalıdır. Burada γ_k , k gecikme ile ortak varyans, y_t ile y_{t-s} arasındaki, yani aralarında s dönem fark olan iki y arasındaki ortak varyanstır. s=0 olduğu durum, γ_0 ’ın γ_t ’nin varyansına eşit olduğunu ifade etmektedir. ($=\sigma^2$); s=1 durumunda ise, γ_1 bulunur ve bu y’nin ardışık iki değeri arasındaki ortak varyansını göstermektedir (Enders, 1995: 294-295).

Mevsimsel dalgalanmalar gösteren zaman serilerinde, serilerin aylık ve üçer aylık olmasına göre farklı birim kök testleri geliştirilmiştir. Bu testlerin bir avantajı, frekansların bazılarında veya tamamında birim kökler olup olmadığına bakılmaksızın, ayrı ayrı her bir frekansta birim kökleri test edebilmeleridir (Ghysels vd. 1994).

Bir serinin mevsimsel frekanslarındaki birim köküne mevsimsel birim kök denmektedir. Mevsimsel birim köklerde, üçer aylık seriler için $(1-B^4)$ ve aylık seriler için $(1-B^{12})$ ile ifade edilen

mevsimsel filtreleme kullanılmaktadır. Burada B , gecikme operatörünü temsil etmektedir. Sıfır frekansında birim kökün varlığında, seriye verilen herhangi bir şokun etkisi, serinin düzey değerinde kalıcı etkiye sahiptir. Mevsimsel birim kökte ise, seriye verilen bir şok, serinin mevsimsel seyirinde kalıcı bir etkiye sahiptir (Leong, 1997)

Mevsimsel zaman serilerinin sıfır frekansı haricindeki frekanslarda da birim köklerinin olup olmadığı araştırılabilir. Mevsimsel birim kök analizi, aylık ve üçer aylık veriler için mevsimsel frekanslarda birim kökün varlığının incelenmesidir. Bu analiz, mevsimsel zaman serilerinin sıfır frekansı dışında, farklı frekanslarda da birim kökün varlığının incelenmesine dayanır (Güriş ve Çağlayan, 2007: 59). Mevsimsel dalgalanmalar gösteren zaman serilerinde birim köklerin tespit edilmesi için üç ayrı birim kök testi kullanılmaktadır. Bunlar; Dickey-Hazsa-Fuller testi, Hylleberg-Engle-Granger-Yoo (HEGY) testi ve Beaulieu-Miron testleridir.

Çalışmada üçer aylık veriler için geliştirilen HEGY mevsimsel birim kök testi bir sonraki bölümde incelenecektir.

4. Hylleberg-Engle-Granger-Yoo (HEGY) Testi

Herhangi bir serinin mevsimsel birim kök içerip içermediğinin sınanması için yoğun olarak kullanılan ve literatürde HEGY testi olarak adlandırılan Hylleberg-Engle-Granger-Yoo tarafından 1990 yılında önerilen birim kök testidir (Hylleberg vd. 1990).

Bu testte üçer aylık veriler için Box-Jenkins işlemcisinden yararlanılarak polinomiyalı kullanılmıştır (Çağlayan, 2003). Üçer aylık veriler için $(1-B^4)$ şu şekilde ifade edilebilir:

$$\begin{aligned}(1-B^4) &= (1-B)(1+B)(1-iB)(1+iB) \\ &= (1-B)(1+B)(1+B^2)\end{aligned}\quad (2)$$

Burada dört adet kök bulunmaktadır; $(+1)$ sıfır frekansa karşılık gelen kökü, (-1) $\frac{1}{2}$ frekansa karşılık gelen kökü, $(+i)$ $\frac{1}{4}$

frekansa karşılık gelen kökü ve (-i) ise $\frac{3}{4}$ frekansına karşılık gelen kökü ifade etmektedir. eyrek dönemlik veriler için -i ile ifade edilen son kök, i birim kökü ile özdeştir ve bu nedenle yıllık devir olarak da yorumlanmaktadır.

$$\begin{aligned} Y_{1t} &= (1 + B + B^2 + B^3) X_t \\ Y_{2t} &= -(1 - B + B^2 - B^3) X_t \\ Y_{3t} &= -(1 - B^2) X_t \\ Y_{4t} &= (1 - B^4) X_t \end{aligned} \quad (3)$$

şeklinde tanımlanan değişkenler olmak üzere, HEGY testinde kullanılan denklem:

$$Y_{4t} = \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

şeklindedir (Hylleberg vd. 1990).

Bu denklem en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir ve hata terimleri durağan hale gelinceye kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri $(\sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i})$ modele dahil edilir. Yukarıdaki regresyon denklemini sabit, trend, mevsimsel kukla değişken ile genişletilebilir.

Söz konusu regresyona sabit terim, trend ve mevsimsel kukla değişkenin eklenmesi durumunda beş farklı model elde edilir.

Model 1: Denkleimde deterministik değişken yoktur.

$$Y_{4t} = \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Model 2: Denkleme sadece sabit terim eklenmiştir.

$$Y_{4t} = \alpha_0 + \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Model 3: Denkleme sabit terim ve mevsimsel kukla değişken eklenmiştir.

$$Y_{4t} = \alpha_0 + \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \gamma_1 D_1 + \gamma_2 D_2 + \gamma_3 D_3 + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Model 4: Denkleme sabit terim ve trend yer almaktadır.

$$Y_{4t} = \alpha_0 + \delta t + \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Model 5: Denkleme sabit terim, trend ve mevsimsel kukla değişken ilave edilmiştir.

$$Y_{4t} = \alpha_0 + \delta t + \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \gamma_1 D_1 + \gamma_2 D_2 + \gamma_3 D_3 + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t \quad (9)$$

HEGY testi üçer aylık veriler için oluşturulan bir test olduğu için 4 frekansa sahiptir. Oluşturulan modelde π_1, π_2, π_3 ve π_4 sırasıyla 0, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ ve $\frac{3}{4}$ frekanslarını göstermektedir.

Burada Y_{1t} ile bütün mevsimsel birim köklerin arındırıldığı ve sadece sıfır frekansta birim kökün olduğu seri ifade edilmektedir. Y_{2t} , sıfır frekans ile $\frac{1}{4}$ ($\frac{3}{4}$) frekanslarında mevsimsel birim kökleri arındıran ancak $\frac{2}{4}$ frekansında birim kökün varlığına müsade eden seridir. Y_{3t} ise sıfır ve $\frac{1}{2}$ frekanslarda birim kökleri arındıran fakat yıllık frekansta ($\frac{1}{4}$ ve $\frac{3}{4}$) kompleks iki kökün varlığına izin veren seridir.

HEGY testine ait hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

1. Hipotez

$$H_0: \pi_1 = 0$$

$$H_1: \pi_1 < 0$$

2. Hipotez

$$H_0: \pi_2 = 0$$

$$H_1: \pi_2 < 0$$

3. Hipotez

$$H_0: \pi_3 = \pi_4 = 0$$

$$H_1: \pi_3 \neq \pi_4 \neq 0$$

Hipotezlerin test edilmesinde birinci ve ikinci hipotez için t test istatistiği, üçüncü hipotez için F test istatistiği kullanılır. Y_{1t} değişkenine ait π_1 katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşitliğini test eden birinci hipotezin red edilmemesi, 0 frekansta birim kökün olduğu yani mevsimsel olmayan birim kökün olduğu sonucunu verecektir. Y_{2t} değişkenine ait π_2 katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşitliğini test eden ikinci hipotezin red edilmemesi $\frac{1}{2}$ frekansta yani 6 aylık frekansta seride mevsimsel birim kökün olduğu sonucunu verecektir. Y_{3t} değişkeninin gecikmeli değerlerine ait π_3 ve π_4 katsayılarının birlikte sıfıra eşitliğinin test eden üçüncü hipotezin red edilememesi, seride sıfır ve 6 aylık frekanslarda birim kökün olmadığı, $\frac{1}{4}$ ve $\frac{3}{4}$ frekanslarda mevsimsel birim kökün olduğu sonucunu verecektir

Eğer seride π_3 ve/veya π_4 'den biri ile π_2 , sıfırdan farklı ise, seride mevsimsel birim kökü yoktur. Bu durum ikinci ve üçüncü

hipotezin reddedilmesini gerektirmektedir. π 'lerin hepsinin sıfırdan farklı olması ile, seride birim kökün olmadığı yani serinin durağan olduğu sonucu elde edilmektedir (Hylleberg, 1990). Üçer aylık seriler için mevsimsel birim kök sınamasında uygulanan HEGY testi, Beaulieu-Miron tarafından aylık seriler için geliştirilmiştir.

5. Türkiye’de Enflasyon ve Tüfe Harcama Gruplarının Mevsimsel Birim Kök ile İncelenmesi

Yapılacak çalışmada Enflasyon göstergesi TÜFE ve TÜFE harcama gruplarının yıllık ve mevsimsel frekanslarda mevsimsel birim köklerine sahip olup olmadığı incelenerek, TÜFE ile harcama gruplarının hangi frekanslarda ortak mevsimsel birim köklere sahip oldukları incelenecektir.

5.1.Kullanılan Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de 1994:01–2011:04 dönemleri arasında TÜFE ve TÜFE harcama grupları analize dahil edilmiştir. TÜFE harcama grupları 10 başlık altında uygulamaya dahil edilmiştir.

Bunlar;

- Gıda, içki ve tütün,
- Giyim ve ayakkabı,
- Konut,su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar,
- Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri,
- Sağlık,
- Ulaştırma,
- Eğlence ve kültür,
- Eğitim,
- Lokanta ve oteller,
- Çeşitli mal ve hizmetler,

olarak ifade edilmektedir.

Çalışmada enflasyon değişkeni olarak Tüketiciler Fiyatları Endeksi (TÜFE) verileri, 1994=100 bazlı olarak Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilmiştir. TÜFE verileri enflasyon oranını elde etmek amacıyla, değişim oranı şeklinde ele alınmıştır. TÜFE harcama grupları ise aynı şekilde 1994=100 baz yillik olarak Türkiye İstatistik Kurumundan alınarak, değişim oranı şeklinde uygulamaya dahil edilmiştir.

er aylık veriler için, mevsimsel birim köklerin varlığını araştıran HEGY testi kullanılarak serilere ait mevsimsel birim kök araştırılacaktır. Kullanılacak verilere ilişkin gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ilk aşama oluşturulan seriler için mevsimsel birim kökün varlığının araştırılmasıdır.

5.2. Seriler İçin Mevsimsel Birim Kökün İncelenmesi

Mevsimsel birim kök testindeki amaç var olan mevsimsel etkiyi araştırmak ve birim kök analizi yaparak serinin durağanlığını test etmektir. Bu amaçla seriler frekanslara ayrılarak, her bir frekans için mevsimsel birim kökün varlığı araştırılmaktadır. Her bir frekans için elde edilen istatistik değerler tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmakta ve elde edilen sonuca göre frekansın mevsimsel birim köke sahip olup olmadığına karar verilmektedir.

Mevsimsel frekansları belirtmek üzere 3 numaralı formülasyondaki dönüşümler tüm değerkenler için ayrı ayrı yapılmıştır. Tüfe ve Tüfe harcama grupları değerkenlerinin herbiri için HEGY testi regresyon modeli,

$$Y_{4t} = \pi_1 Y_{1t-1} + \pi_2 Y_{2t-1} + \pi_3 Y_{3t-2} + \pi_4 Y_{3t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{4,t-i} + \varepsilon_t$$

şeklinde oluşturularak en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Hata terimlerinin durağan olduğu gecikmeler modele dahil edilmiştir. Gecikme uzunluğu üçer aylık veriler ile çalışıldığından en fazla dört olarak seçilmiş ve uygun gecikme sayısı Schwarz Bilgi Kriteri ile belirlenmiştir. Bu regresyon denkleminde deterministik bileşenler de

eklenerek; sabit, sabit+mevsimsel kukla değişken, sabit+trend, sabit+mevsimsel kukla değişken+trend'in olduğu modeller de tahmin edilmiştir.

TÜFE verilerine ait HEGY mevsimsel birim kök testi sonuçları Tablo 1'de verilirken, TÜFE harcama gruplarına ait HEGY mevsimsel birim kök sonuçları fazla yer kaplayacağından Ek 1'de verilmiştir. Uygulama sonuçlarına göre, tabloda yer alan $\pi_1, \pi_2, \pi_3, \pi_4$ ve $\pi_3 \Pi \pi_4$ değerleri Hylleberg, Engle, Granger ve Yoo (HEGY-1990)'nin çalışmasındaki 0.01, 0.05 ve 0.10 hata paylarına göre kritik değerler ile karşılaştırılarak mevsimsel birim kökün varlığı araştırılmıştır.

Tablo 1:TÜFE İçin HEGY Mevsimsel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Deterministik Bileşen	Gecikme	π_1	π_2	π_3	π_4	$\pi_3 \Pi \pi_4$
Tüfe	-	1	-1.5470***	-2.5230*	-4.1237	-2.4190*	12.5106
	I	1	-1.1667***	-2.5082*	-4.1006	-2.3860*	12.3449
	I+SD	3	-1.2974***	-4.9973	-4.9054	-2.5049*	18.5094
	I+T	1	-2.1472***	-2.3851*	-4.3091	-2.0233*	12.4592
	I+SD+T	0	-2.9252***	-5.4971	-6.1449	-2.9639	24.5502

Not: I=sabit, SD=mevsimsel kukla değişken, T=trend bileşenlerini göstermektedir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız katsayıları ifade etmektedir. Tabloda yer alan t ve F istatistikleri (Hylleberg vd. 1990; syf. 226-227) tarafındangeliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 1 ve Ek Tablo1'de yer alan uygulama sonuçlarına göre; sıfır frekansta birim kökün var olup olmadığına yönelik π_1 sütunu incelenmiştir. Sıfır frekansta TÜFE serisi için temel hipotez red edilememiştir ve sıfır frekansta bu değişkende tüm deterministik bileşenlerde birim kökün var olduğuna karar verilmiştir. 10 TÜFE harcama grubu sıfır frekans için incelendiğinde ise; tüm harcama

grupları için genel olarak temel hipotez red edilememiştir ve sıfır frekansta farklı anlamlılık düzeylerinde birim köke sahip olduklarına karar verilmiştir.

Yarı yıllık frekansı gösteren π_2 sütünü incelendiğinde Giyim ve ayakkabı ile Sağlık gruplarının tüm deterministik bileşenlerinde, temel hipotez red edilememiştir. Yani Giyim ve ayakkabı ile Sağlık harcama grupları yarı yıllık frekansta mevsimsel birim köke sahiptir. Ayrıca yarı yıllık frekansta Tüfe, Gıda içki ve tütün, Konut su elektrik ve gaz, Eğitim ile çeşitli mal ve hizmetleri gösteren harcama gruplarında, farklı deterministik bileşenlerde mevsimsel birim kök bulunmuştur. Fakat bu frekans için Mobilya ve ev aletleri, Ulaştırma, Eğlence ve Kültür ile Lokanta ve Otelleri gösteren harcama gruplarında, herhangi bir deterministik bileşende mevsimsel birim kök bulunmamıştır.

Tablo 2: Mevsimsel Birim Kök Testi Sonuçlarının zeti

Değişken	Sıfır	1/2	1/4
Tüfe	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(0)$
Gıda, İki ve Tütün	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(1)$
Giyim ve Ayakkabı	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(1)$
Konut, Su ve Elektrik	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(0)$
Mobilya ve Ev aletleri	$I_0(1)$	$I_{\pi}(0)$	$I_{\pi/2}(0)$
Sağlık	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(0)$
Ulaştırma	$I_0(1)$	$I_{\pi}(0)$	$I_{\pi/2}(0)$
Eğlence ve Kültür	$I_0(1)$	$I_{\pi}(0)$	$I_{\pi/2}(1)$
Eğitim	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(1)$
Lokanta ve Oteller	$I_0(1)$	$I_{\pi}(0)$	$I_{\pi/2}(0)$
Çeşitli Mal ve Hizmetler	$I_0(1)$	$I_{\pi}(1)$	$I_{\pi/2}(0)$

Seriler için $1/4$ (ve $3/4$) frekansta mevsimsel birim kökün varlığını araştırmak için π_3 // π_4 sütünü F testi ile incelenmektedir. Buna göre

TÜFE serisinde bu frekansta mevsimsel birim kök çıkmamıştır. Harcama gruplarında ise; Gıda içki ve tütün grubu, Giyim ve ayakkabı grubu, Eğlence ve kültür grubu ile Eğitim gruplarının bazı deterministik bileşenlerinde mevsimsel birim kökün varlığı red edilememiştir. Yani bu harcama gruplarında mevsimsel birim kök bulunmuştur.

Tablo 2’de TÜFE ve TÜFE harcama grupları için mevsimsel birim kök testi ile elde edilen sonuçlar, tüm değişkenler için özetlenmiştir. Sonuçlara göre sıfır frekansta tüm değişkenlerin birim köke sahip oldukları görülmektedir. Yani sıfır frekansta bu değişkenler aynı mertebeden bütünleşiktir.

SONUÇ

Zaman serilerinin önemli bileşenlerinden biri olan mevsimsellik, özellikle ekonomik süreçlerin birçoğunda göze çarpmaktadır. Zaman serilerinin yapılan çalışmada gerçek ilişkiyi açıklayıp açıklamadığı, ileriye yönelik tahminlerin geçerliliği serilerin durağanlığıyla önemli derecede ilgilidir. Zaman serilerinin durağan olması ile, zaman içinde varyans ile ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin kovaryansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmaması ifade edilmektedir.

Türkiye’de TÜFE ve TÜFE harcama grupları için yapılan mevsimsel birim kök sonuçlarına göre tüm değişkenler için sıfır frekansta farklı deterministik bileşenlerde birim kök bulunmuştur. Benzer şekilde yarı yıllık frekansta ise TÜFE ve bazı harcama gruplarında mevsimsel birim kökün varlığı tespit edilmiştir. Seriler için $\frac{1}{4}$ (ve $\frac{3}{4}$) frekansta ise TÜFE ve birçok harcama grubunda mevsimsel birim kökün varlığı tespit edilmemiştir.

TÜFE’yi oluşturan harcama gruplarının farklı frekanslarda farklı mevsimsel tepkiler vermesi TÜFE serisinin sadece sıfır frekansta ve yarıyıllık frekansın bazı deterministik bileşenlerinde birim kökün varlığını göstermiştir.

lke ekonomilerinde enflasyonunun çok yüksek ve oynak olması gelecekteki enflasyonu doğru bir Şekilde tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu açıdan enflasyon ve alt harcama gruplarının mevsimsel özellikleri incelenerek, dönemler itibariyle önlemler alınması hedeflenen enflasyonun tutturulmasında önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgl, I. (2003), *Zaman Serilerinin Analizi ve ARIMA Modelleri*, İstanbul: Der Yayınları.

ağlayan, E. (2003), "Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinde Mevsimsellik", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*: C:XVIII, No:1 : 409-422.

Enders, W. (1995), *Applied Econometrics Time Series*, 2.bs., New York: John Wiley Sons.

Ghysels, E. (1994), "Testing for Unit Roots in Seasonal Time Series, Some Theoretical Extensions and a Monte Carlo Investigation", *Journal of Econometrics*: C:LXII : 415-442.

Güriş, S. ve ağlayan, E. (2007), *Ekonometrik Terimler Szliğ*, İstanbul: Derin Yayınları.

Hylleberg, S. vd. (1990), "Seasonal Integration and Cointegration", *Journal of Econometrics*: C:XLIV : 215-238.

Kutlar, A. (2000), *Ekonometrik Zaman Serileri Teori ve Uygulama*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Leong, K. (1997), "Seasonal Integration in Economic Time Series", *Mathematics and Computers in Simulation*: C:XLIII, C:III : 413-419.

Poo, J. M. R. (2003), *Computer Aided Introduction to Econometrics*, New York: Springer Verlag.

Saraçoğlu, B. (1997), *Türkiye'nin Milli Geliri ve Zaman Serisi Modelleri*

Yardımla Daimi Gelirinin Tahmin Edilmesi, *Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi*: 12, Ankara.

Yamak, R. ve Sivri, U. (1998), "Türk Sanayi Üretiminde Mevsimsellik", *İktisat İşletme ve Finans*: C:XIII, No:147: 33-42.

Ek Tablo 1: TÜFE Harcama Grupları HEGY Testi Sonuçları

Değişken	Deterministik Bileşen	Gecikme	π_1	π_2	π_3	π_4	$\pi_3 \Pi$
Tüfe	-	1	-1.5470***	-2.5230*	-4.1237	-2.4190*	12.510
	I	1	-1.1667***	-2.5082*	-4.1006	-2.3860*	12.344
	I+SD	3	-1.2974***	-4.9973	-4.9054	-2.5049*	18.509
	I+T	1	-2.1472***	-2.3851*	-4.3091	-2.0233*	12.459
	I+SD+T	0	-2.9252***	-5.4971	-6.1449	-2.9639	24.550
Gıda, İçki ve Tütün	-	4	-2.1832*	-2.0727*	-1.6874**	-0.4694***	1.5407
	I	4	-1.4380***	-2.0512*	-1.6756**	-0.4719***	1.5215
	I+SD	0	-2.2659***	-4.87	-5.8947	-1.6694**	19.121
	I+T	0	-3.2515**	-4.3714	-3.6377	-0.7121***	6.8644
	I+SD+T	0	-3.7492*	-4.8482	-6.3056	-1.8133**	21.933
Giyim ve Ayakkabı	-	1	-1.8575**	-0.2036***	-2.2780*	0.3268***	2.6435
	I	1	-1.3923***	-0.2051***	-2.2602*	0.3323***	2.6049
	I+SD	1	-1.3551***	-2.0389***	-2.9031***	-0.3905***	4.2913*
	I+T	1	-1.5232***	-0.1906***	-2.3151*	0.3558***	2.7371*
	I+SD+T	1	-1.4885***	-1.9796***	-2.9755***	-0.3259***	4.4857*
Konut, Su ve Elektrik	-	0	-1.8238**	-4.8218	-3.5621	-2.7358	11.5678
	I	0	-1.3147***	-4.7931	-3.5471	-2.7233	11.4451
	I+SD	2	-0.8765***	-2.7366*	-5.4165	-3.0048	22.9695
	I+T	0	-2.0495***	-4.8963	-3.7587	-2.5949	12.0099
	I+SD+T	0	-2.4007***	-4.2663	-5.0777	-3.4326	23.1299
Mobilya ve Ev Aletleri	-	1	-1.9440**	-5.676	-6.3062	-3.0851	25.6466
	I	1	-1.6950***	-5.6266	-6.2828	-3.0416	25.3756
	I+SD	1	-1.6999***	-5.6935	-6.2322	-2.9691	24.8953
	I+T	0	-2.9039***	-5.2153	-7.052	-1.9831*	29.5531
	I+SD+T	0	-2.8050***	-5.1953	-6.7739	-1.9341*	27.1417
Sağlık	-	3	-1.8959**	-1.2480***	-3.3823	-2.7236	11.1852
	I	3	-0.6650***	-1.2526***	-3.4204	-2.6816	11.219
	I+SD	0	-1.1197***	-0.9864***	-8.3075	-3.0305	42.0166

	I+T	1	-2.3901***	-1.2527***	-4.111	-2.3965*	13.3119
	I+SD+T	0	-1.9453***	-1.0011***	-8.5049	-2.8149	43.1463
Ulaştırma	-	4	-2.2399*	-2.9011	-5.6111	-1.4728**	16.3656
	I	4	-1.3241***	-2.8726	-5.5605	-1.4435**	16.0554
	I+SD	3	-0.9760***	-4.5136	-5.7822	-0.9025***	18.8696
	I+T	3	-1.4608***	-4.0539	-5.4499	-0.9085***	16.5764
	I+SD+T	0	-4.0322*	-5.1698	-5.9766	-2.4239*	21.4516
	-	3	-2.5061*	-5.2798	-3.7234	-0.4870***	7.1119
Eğlence ve Kültür	I	3	-1.6426***	-5.2348	-3.6919	-0.4812***	6.9927
	I+SD	3	-1.5716***	-4.9608	-3.6757*	-0.5478***	6.9636*
	I+T	0	-3.2325**	-4.7595	-6.0893	-1.8313*	21.8987
	I+SD+T	0	-3.1611***	-4.5284	-6.085	-1.8464**	22.2148
	-	3	-2.1896*	-3.1623	-2.4268*	0.6111***	3.1169**
Eğitim	I	3	-1.7077***	-3.113	-2.4079*	0.6073***	3.0692*
	I+SD	3	-1.6331***	-3.1341*	-2.1221***	0.7986***	2.5854**
	I+T	3	-2.6013***	-2.951	-2.2819*	0.6454***	2.7985**
	I+SD+T	3	-2.4561***	-2.9565**	-1.9986***	0.7812***	2.3132**
	-	0	-2.1012*	-5.1092	-5.09	-3.0813	17.8671
Lokanta ve Oteller	I	0	-1.3071***	-5.0642	-5.0507	-3.0551	17.5513
	I+SD	0	-1.2840***	-4.7803	-5.0083	-3.164	17.8699
	I+T	0	-2.0045***	-5.0708	-5.1551	-3.0276	18.015
	I+SD+T	0	-1.9946***	-4.7861	-5.1237	-3.1418	18.4071
	-	4	-1.8713**	-3.1354	-5.0585	-0.4014***	12.8033
Çeşitli Mal ve Hizmetler	I	4	-1.3944***	-3.1143	-5.0173	-0.4134***	12.5975
	I+SD	4	-1.4357***	-3.4857*	-5.5295	-0.9499***	15.4389
	I+T	4	-1.8196***	-3.1574	-4.9354	-0.3946***	12.1871
	I+SD+T	4	-1.8864***	-3.5380*	-5.4712	-0.9669***	15.132

Not: I=sabit, SD=mevsimsel kukla değişken, T=trend bileşenlerini göstermektedir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız katsayıları ifade etmektedir. Tabloda yer alan t ve F istatistikleri (Hylleberg vd. 1990; syf. 226-227) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılmıştır.

KIRKLARELİ'NE GELEN BULGAR ZİYARETÇİLERİN BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMAYA ETKİSİ

Ali Çakır
Kırklareli Üniversitesi
Pınarhisar MYO Öğr.Gör.
alicakir1977@hotmail.com

Özet

Araştırma alanını oluşturan Kırklareli Türkiye'nin kuzeybatısında Trakya toprakları içerisinde, Marmara Bölgesi'nin sınırları dahilinde bulunmaktadır. Kırklareli içinde bulunduğu bu coğrafi konum itibarıyla önemli bir noktadır. Özellikle kuzeyinde yer alan Bulgaristan ile bağlantıyı sağlayan Dereköy Sınır Kapısı Bulgaristan'a ve Avrupa'ya geçişi sağlamaktadır.

Kırklareli Trakya Bölgesinde yer alan iller içerisinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında son sırada yer almaktadır. Kırklareli'nin diğer iller ile arasındaki bu dengesizliği en aza indirebilmesi ve bölgesel kalkınmayı sağlayabilmesi için Dereköy Sınır Kapısı önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı da; Dereköy Sınır Kapısından giriş yaparak Kırklareli'ne gelen Bulgar ziyaretçilerin bölgenin ekonomik kalkınmasına olan etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması yanında, anketle veri toplama yöntemine başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kırklareli, Bulgar Ziyaretçiler, Bölgesel Kalkınma, İİ Ekonomisi, Bulgaristan.

THE IMPACT OF THE BULGARIAN VISITORS ON THE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN KIRKLARELI

Abstract

The research subject of this paper, Kırklareli is located within the territory of northwest of Turkey in Thrace and in the

Marmara Region. Kırklareli is strategically important with its geographical location. Especially, Dereköy Border Gate, which is in the north of the city, enables the transition to Bulgaria and Europe.

From the aspect of the socio-economic development Kırklareli stands at the bottom the cities in the Thrace Region. Dereköy Border Gate has a significant potential for providing regional development and minimizing the imbalance between Kırklareli and the other provinces.

The purpose of this research is to reveal the effects of the Bulgarian visitors on the region's economic development. In this study, besides literature review, data collection method is also used.

Key words: Kırklareli, Bulgarian Visitors, Regional Development, Province Economy, Bulgaria.

1. GİRİŞ

Dünya'da bölgelerarası dengesizlik, diğer bir deyişle ülkeler arasındaki dengesizliğin artışı, ülkelerin kendi bölgeleri arasındaki dengesizliğin artışıyla paralel olarak ilerlemektedir (Sinemillioğlu, 2009:145). Çeşitli ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de bölgelerarası dengesizlikler mevcuttur. Ekonomik gelişmenin bütün nimetlerinden her ülkenin, hatta aynı ülke içinde her bölge halkının adil seviyede yararlanamadığı bir gerçektir. Her ülke veya bölge gelişme seviyesinin izin verdiği ölçüde bu imkânları o topraklar üzerinde yaşayanlara götürebilmektedir. Türkiye'nin de doğusu ile batısı arasındaki bölgeler arasında çok belirgin bir şekilde, ekonomik ve sosyo kültürel alanlarda farklılıklar mevcuttur (Tutar ve Cesur, 2005). Genel anlamda Doğu – Batı dengesizliği olarak ifade edilen bu gelişmişlik farkları, bölgeler arasında olduğu gibi her bölgenin kendi alt birimleri arasında da görülmektedir (Çiçek, 2005: 114). Alt birimler arasındaki dengesizliğe en iyi örneklerden biri Trakya Bölgesi ve Kırklareli Merkezidir.

Tablo 1: 872 İlçe İçerisinde ve Trakya Bölgesi İçinde İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*

İL	İLÇE	872 İlçe İçinde Gelişmişlik Sırası	Trakya Bölgesi ** Gelişmişlik Sırası	Gelişmişlik Endeksi	Gelişmişlik Grubu
TEKİRDAĞ	Çorlu	15	1	3,08189	1
TEKİRDAĞ	M.Ereğlisi	18	2	2,74491	2
TEKİRDAĞ	Çerkezköy	29	3	2,23899	2
EDİRNE	Merkez	30	4	2,14004	2
KIRKLARELİ	Lüleburgaz	35	5	2,08161	2
TEKİRDAĞ	Merkez	44	6	1,86420	2
KIRKLARELİ	Merkez	106	7	1,06821	2

*Kalkınma Bakanlığı(2012).www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/8142/ilce.pdf internet sitesindeki bilgilerden derlenmiştir.

**Kırklareli, Edirne, Tekirdağ illerini kapsamaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde Trakya Bölgesinde yer alan iller arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Kırklareli son sırada yer almaktadır. Kırklareli sadece iller arasında değil, ilçeler arasında da Çorlu, M.Ereğlisi, Çerkezköy ve Lüleburgaz'dan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında geridedir. Kırklareli ile diğer il ve ilçeler arasındaki bu dengesizliğin ortadan kaldırabilmesi için bölgesel bir ekonomik kalkınma programına ihtiyaç vardır.

2. Bölgesel Ekonomik Kalkınma

Ülkelerin ve toplumların ekonomik durumlarını anlatmak için kalkınma, büyüme ve gelişme gibi terimler çok değişik şekillerde kullanılmaktadır(Karagül, 2002: 8).

Kalkınma kavramı, dar anlamıyla, “bir toplumun ekonomik açıdan arzulanan yaşam standardına kavuşturulması ve sosyal davranışlarda olumlu bir değişimin sağlanması” olarak

tanımlanabilir(Esengün, Akça ve Saygılı, 2010:2). Kalkınma ekonomisi az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini ele almakta ve bunlardaki sürekli ve ulusal gelir artışlarıyla, yapısal, toplumsal, politik, kültürel ve kurumsal değişimleri incelemektedir (Kaya, 2009: 24). Kalkınma sadece toplam üretimin ve kişi başına düşen gelirin artması değil toplumlarda ekonomik ve sosyal yapının dönüştürülmesidir (Yıldız, 2007: 26).

Ekonomik büyüme ve kalkınma, tüm ülkelerin en belirgin temel amacıdır. Bu amaca ulaşmadaki temel ilke ise, ülkenin mevcut kaynak ve imkânlarını en rasyonel ve verimli şekilde kullanmaktır (Arslan, 2005: 276). Konuya gelişmiş ülkeler açısından; kentleşme ve sanayileşme gibi bazı kriterler alınarak bakıldığında, gelişmişlik farklılıklarının zaman içinde azalma trendi göstermekle birlikte varlığını koruduğu görülmektedir. Soruna gelişmekte olan ülkeler çerçevesinde bakıldığında ise durum daha ciddi boyutlardadır. Zengin bölgeler daha zengin, fakir bölgeler ise giderek daha fakir hale gelmeye devam etmektedir. Bu durum ise ilgili ülkelerde sosyo-ekonomik problemlerin bölgesel problemler çerçevesinde giderek daha fazla şiddetlenmesine neden olmaktadır (İldırar 2004:1-2). Ekonomik kalkınmanın ardında insan unsuruna yapılan yatırımlar ve genel olarak yaşam standartlarının gelişmesi vardır (Kongar, 2012).

Günümüzde bölgesel dengesizliklerin artması, dengesizliklerin nedenlerinin araştırılmasına olan ilgiyi arttırmıştır. Bu ise, özellikle ekonomistlerin ekonomik coğrafyayı yeniden keşfetmeleri sonucunu doğurmuştur. Özellikle son yıllarda, pek çok ekonomik olayın arkasında dünya kaynaklarının yersel dağılımının ve buna ek olarak faktör hareketlerinin rolünün olduğu bilinmektedir. Belli coğrafi özelliklere sahip bölgelerin daha fazla geliştiği izlenen bir durumdur (Arslan, 2005: 276-277).Bölge kaderinin değiştirilmesi düşüncesi, coğrafyada kullanılmasını kaçınılmaz olarak gündeme getirmiştir. Yani coğrafya ile bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama son derece ilişkili ve iç-içe kavramlardır. Bu nedendir ki; belli bir bölgenin ekonomik kalkınması ele alınırken yörenin bölgesel coğrafi özellikleri dikkatle irdelenmektedir (Ersun ve Arslan, 2010: 319).Coğrafi eşitsizlikler, fiziki şartların ve doğal kaynakların doğrudan sonucudurlar. Coğrafi eşitsizlik, aynı zamanda ekonomik bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır (Kaya, 2009: 19).

Örneğin Kırklareli'nin ilçesi olan Lüleburgaz İstanbul'a olan yakınlığı ve E-5 karayolu üzerinde olması nedeni ile sanayi sektörünün tercih ettiği coğrafi konumdadır. Lüleburgaz'ın gelişmesine bağlı olarak Kırklareli Merkez ilçe zaman içerisinde mevcut ekonomik canlılığını kaybetmiş ve Lüleburgaz'ın gerisinde kalmıştır.

Coğrafya, bölgesel kalkınma ve bölgesel planlama son derece ilişkili ve iç-içe kavramlardır. Günlük yaşamda da birlikte uygulama alanı bulmaktadırlar. Bu nedenledir ki; belli bir bölgenin ekonomik kalkınması ele alınırken yörenin bölgesel coğrafi özellikleri ve bununla ilişki kurularak bölgesel planlamasının nasıl yapılması gerektiği dikkatle irdelenmektedir. Bölgesel planlama ise bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilmesi demektir(Arslan, 2005: 277).Bu nedenlerle Kırklareli'nin bölgesel planlaması yapılırken içerisinde bulunduğu konum göz önünde alındığında Bulgaristan ile sınır bölgesinde yer alması önemli bir coğrafi avantaj teşkil etmektedir.

3. Turizmin Bölgesel Ekonomik Kalkınmaya Olan Etkisi

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin hepsinin temel sorunu sahip oldukları mevcut kaynaklarıyla kalkınma hamlelerini gerçekleştirememektir. Ayrıca bölgelerarası dengesizlikler sorunu gelişmekte olan ülkelerde olduğugibi bazı gelişmiş ülkelerde hatta ülkemizin sınırları içinde dahi yoğun olarak görülmektedir. Bu sorunu diğer birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de turizm sayesinde gidermek mümkündür. Çünkü turizm sektörünün gelişmesi ile kalkınma arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Turizm sektörü, kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi ve bölgesel bir kalkınmanın sağlanması konusunda önemli bir yere sahiptir (Çeken, 2008:294-295). Turizm özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını tamamlayabilmeleri için ihtiyaç duyulan döviz sağlama, ülkede üretim çeşitliliğini artırması ve istihdam oluşturmaları bakımından çok önemlidir. Turizmin ekonomik etkileri değerlendirildiğinde; ihracata kıyasla minimum destekle yurtdışından sağladığı döviz geliri, yurt içinde yarattığı katma değer, istihdam gücü ve diğer sektörlere katkıları ile makroekonomik açıdan üstünlükleri

olan bir sektör olduğu görülmektedir(Kar, Zorkirişçi ve Yıldırım, 2004: 88).

Bölgesel dengesizliklerin azaltılması ve nispeten gerice yörelerin yaşam standartlarının belirli bir düzeye yükseltilmesini hedef alan bölgesel kalkınma çabalarında bölge insanının üretkeni girişimci ve aktif hale getirilmesi bölgede değersiz gibi duran yada bir proje kapsamında ele alınmadığından dolayı katma değer üretmeyen turistik arz potansiyelinin değerlendirilmesine bağlıdır. Bu yüzden turizm, bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir yer tutmaktadır (Ersun ve Arslan, 2010:321).Bölgesel politikaların amaçlarından birisi, bir ülkenin ekonomik ve sosyal birlikteliğini sağlamak için bölgeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmaktır. Turizm ile bölgesel kalkınma politikalarının yakın ilişki içinde olduğu ise açıktır. Bunun en açık örneği, AB tarafından onaylanan yapısal fonların içinde turizmi kapsayanların sayısının artmasıdır. Bunun yanında OECD Bölgesel Kalkınma Servisi tarafından ekonomik çalışmalarda turizmi sık sık muhtemel bir kalkınma stratejisi olarak tanımlaması da turizmin bölgesel kalkınma ile ilişkisini ortaya koymaktadır (Yıldız, 2007: 216). Ayrıca turizm, kullanışlı bir gelişme aracı olarak bölgesel kalkınmayla yakından ilişkilidir. Ekonomik gelişme ve iş yaratmanın bir aracı olan turizm politikası, günümüzde bölgesel gelişme ve bölgenin mirasının korunması ve geliştirilmesi için bir araç olmaya başlamaktadır (Durgun, 2006:79).

Tüm bu veriler ışığında Kırklareli'nin Trakya Bölgesindeki diğer il ve ilçeler ile arasındaki dengesizliği gidermede turizm önemli bir unsur olabilir. Bölgede turizmi etkin kılabilmek için sınır kapıları önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Kırklareli'nin Bulgaristan ile arasında Dereköy, Kofçaz ve Beğendik sınır kapıları mevcuttur. Mevcut olan sınır kapılarından sadece Dereköy sınır kapısı açıktır. Kırklareli turizm gelirlerinden ve sınır ötesi ticaretten daha fazla pay alabilmek için Dereköy Sınır Kapısını daha etkin biçimde kullanmalıdır. 2011 itibariye Dereköy sınır kapsı giriş-çıkış istatistikleri Tablo 2'de görülmektedir. Veriler incelendiğinde 215.408 kişi ile en çok giriş yapan ülke vatandaşlarının Bulgarlar olduğu görülmektedir. 2011 yılında Dereköy sınır kapısından giriş yapanların %59.23'ünü Bulgar vatandaşları oluşturmaktadır.

Tablo 2: Kırklareli İli Dereköy Sınır Kapısı Yolcu Giriş-Çıkış İstatistiği 2011*

MİLLİYETİ	GİRİŞ	ÇIKIŞ	MİLLİYETİ	GİRİŞ	ÇIKIŞ
A.B.D.	921	842	KAZAKİSTAN	1079	918
ALMANYA	4312	3405	MACARİSTAN	1652	1504
BULGARİSTAN	215408	211202	POLONYA	12901	12209
ÇEK CUMH.	3376	3201	ROMANYA	43699	43194
FRANSA	1196	800	RUSYA FED.	12274	11664
GÜRCİSTAN	1635	1345	SLOVAKYA	1597	1533
HOLLANDA	995	911	UKRAYNA	6856	6174
İNGİLTERE	1947	1620	DİĞERLERİ**	53856	51706
			TOPLAM	363682	352228

*Kırklareli Valiliği (2012). Dereköy Sınır Kapısı Giriş-Çıkış İstatistiklerinden derlenmiştir.

** Afganistan, Arjantin, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, B.A.E., Beyaz Rusya, Barbados, Belarus, Belçika, Bosna-Hersek, Brezilya, Burunei, Cezayir, Çek Cumh., Çin, Danimarka, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Ermenistan, Estonya, Fas, Filipinler, Filistin, Finlandiya, G.Afrika, G.Kore, Guatemala, Haiti, Haymatloz, Hindistan, Hırvatistan, İngiltere Natiol, Irak, İran, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Jameika, Japonya, K.K.T.C., Kanada, Kıbrıs Rum Kesimi, Kırgızistan, Kostarika, Kore, Kuveyt, Küba, Latvia, Libya, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Makedonya, Mozambik, Mali, Namibya, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldova, Nijerya, Norveç, Özbekistan, Pakistan, Peru, Portekiz, S.Arabistan, Senegal, Singapur, Sırbistan, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye, Şili, Tanzanya, Tayland, Tayvan, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uruguay, Ürdün, Venezuela, Y.Zellenda, Yemen, Yugoslavya, Yunanistan ülkelerini kapsamaktadır.

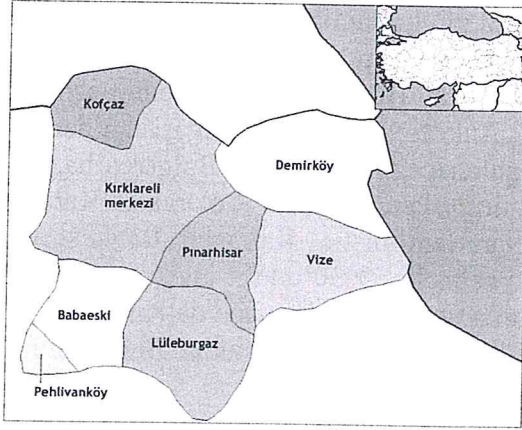
Bu araştırmada Kırklareli'ne gelen Bulgar ziyaretçilerin bölgenin ekonomik kalkınmasında itici bir güç olabileceği ve bunun etkisi üzerinde durulmuştur.

4. Araştırma Alanı

Araştırma alanını oluşturan Kırklareli Türkiye'nin kuzeybatısında Trakya toprakları içerisinde, Marmara Bölgesi'nin sınırları dahilinde bulunmaktadır. Dünyadaki konumu itibariyle 41°13' 34'' ve 42°05' 03'' kuzey enlemleri ile 26° 54' 14'' ve 28° 06'

15'' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Bulgaristan, doğusunda Karadeniz, güneydoğusunda İstanbul (Çatalca), güneyinde Tekirdağ (Saray, Çorlu, Muratlı ve Hayrabolu), batısında ise Edirne (Uzunköprü, Havsa, Merkez ve Lalapaşa ilçeleri) bulunmaktadır. Toprakları kuzeyden Bulgaristan sınırını oluşturan Rezve Deresi Vadisi, doğudan Karadeniz, güneyden Ergene Irmağı ana vadisi ve batıdan ise Ergene Irmağına karışan Teke Deresi'nin su bölüm çizgisi olan sırtlarla kuşatılmıştır. Yüzölçümü 6650 km² olup, il merkezinin denizden yüksekliği 203 metredir (Anonim, 2000: 348).

Şekil 1: Kırklareli İl Haritası

Anonim (2012). http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:K%C4%B1rklareli_districts.png

5. Materyal ve Yöntem

5.1. Materyal

Araştırma alanı Bulgaristan'dan gelen ziyaretçilerin ilk giriş ve ilk ziyaret noktası olan Kırklareli Merkez ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma alanı kapsamında Kırklareli Merkeze gelen Bulgar ziyaretçilerle yüz yüze görüşmelerle yapılan anket sonuçlarından elde edilen veriler değerlendirilerek araştırmanın birincil verileri

oluşturulmuştur. Elde edilen bu verilerin yanı sıra, konuyla ilgili literatür taraması da yapılmıştır.

Araştırma alanına gelen ziyaretçilere toplam 214 anket uygulanmıştır.

5.2.Yöntem

Araştırmada, öncelikli olarak Kırklareli Merkeze gelen Bulgar ziyaretçilerin il ekonomisine olan katkıları üzerinde durulmuştur.

Araştırma temel olarak birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler üzerinde yürütülmüştür. İkincil veriler, basılı yayınlardan ve internetten elde edilmiştir.

İkincil verilerin kullanılarak çalışma altyapısının oluşturulması ve literatür taramasının yapılmasının ardından, birincil veri toplama yöntemi uygulanmıştır. Bu verilerin elde edilmesinde; anket metodu uygulanmıştır. Anket formları Bulgaristan'dan gelen Bulgar ziyaretçilere uygulanacağından dolayı Bulgarca hazırlanmıştır. Anket formları oluşturulurken ölçek olarak Karaman'ın (2000) çalışmasından yararlanılmıştır. Karaman Balıkesir'e gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %30'unu oluşturan Fransızlara anket çalışmasını uygulamıştır. Bu çalışmada da Kırklareli'ne gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %60'ını oluşturan Bulgarlara anket çalışması uygulanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS for Windows 17.0 programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel yöntemler (Frekans, Yüzde) kullanılmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

CİNSİYET	Kişi Sayısı	%	MESLEK	Kişi Sayısı	%
Kadın	108	50,5	Esnaf	34	15,9
Erkek	106	49,5	İşçi	26	12,1
TOPLAM	214	100,0	Radyo-Televizyon	2	0,9
YAŞ	Kişi Sayısı	%	Sekreter	10	4,7
24 ve altı	8	3,7	Akademisyen	18	8,4
25-34	48	22,4	Halkla İlişkiler	14	6,5
35-44	74	34,6	Garson	7	3,3
45-55	64	29,9	Serbest Meslek	29	13,6
56- üstü	20	9,3	Emekli	14	6,5
TOPLAM	214	100,0	Güvenlik Görevlisi	10	4,7
AYLIK GELİR	Kişi Sayısı	%	Eczacı	14	6,5
400 levedan az	66	30,8	İtfaiyeci	2	0,9
401-800 leva	114	53,3	Hemşire	6	2,8
801-1200 leva	28	13,1	Şoför	2	0,9
1201-1600 leva	4	1,9	Öğrenci	4	1,9
1601 leva ve üstü	2	0,9	Tezgâhtar	2	0,9
TOPLAM	214	100,0	Doktor	2	0,9
EĞİTİM DURUMU	Kişi Sayısı	%	Ekonomist	4	1,9
Lise	110	51,4	Avukat	6	2,8
Üniversite	104	48,6	Stilist	2	0,9
TOPLAM	214	100,0	Broker	2	0,9
UYRUK	Kişi Sayısı	%	Çalışmıyor	4	1,9
Bulgar	192	89,7	TOPLAM	214	100,0
Türk	22	10,3			
TOPLAM	214	100,0			

Ankete katılanların %50,5'i (108 kişi)kadın ve 49,5'i (106 kişi) erkektir. Yaş aralığına baktığımızda 25-34 yaş arasında olanların oranı %22,4 (48 kişi) , 35-44 yaşları arasında olanların %34,6(74 kişi), 45-54 yaşları arasında olanların %29,9 olduğu görülmektedir. Gelen ziyaretçiler arasında çoğunlukla gençlerin ve orta yaşlıların olduğu görülmektedir. Aylık gelir düzeyine baktığımızda ise birinci sırada %53,3(114 kişi) ile 401-800 leva arası kazananlar, ikinci sırada ise %30,8 (66 kişi) ile 400 levadan az kazananlar gelmektedir. Bulgaristan'da asgari ücretin 280 leva olduğu düşünüldüğünde gelen ziyaretçilerin orta gelir gurubuna ait kişilerden oluştuğu ifade edilebilir. Gelen ziyaretçilerin %51,4'ü (110 kişi) lise mezunu, %48,6'sı (104 kişi) üniversite mezunudur. Uyrıklarına baktığımızda gelen Bulgar vatandaşlarının %10,3'ünü (22 kişi) Türk kökenlilerin oluşturduğu görülmektedir. Meslek guruplarında ise birinci sırada %15,9 (34 kişi) ile esnaf, ikinci sırada %13,6(29 kişi) ile serbest meslek sahipleri, üçüncü sırada %12,1(26 kişi) ile işçiler, dördüncü sırada %8,4 (18 kişi) ile akademisyenler gelmektedirler. Çok farklı meslekten ziyaretçiler Kırklareli'ne gelmektedir.

Tablo 2: "Kırklareli'ne geliş nedeniniz nedir?"

	Kişi Sayısı	%
Alışveriş	138	64.5
İş	14	6.5
Akraba ziyareti	18	8.4
Arkadaş ziyareti	16	7.5
Gezi	8	3.7
Eğlence	10	4.7
Merak	8	3.7
Sağlık	2	0.9
TOPLAM	214	100,0

Tablo2 'de bakıldığında geliş nedeni olarak ilk sırada % 64.5'lik (138 kişi) bir oranla alışveriş cevabı verilmiştir. Bu da gösteriyor ki gelen ziyaretçiler ekonomik bir faaliyet için Kırklareli'ni tercih etmektedirler. Dikkat çeken diğer bir husus ise iş nedeni ile gelenlerin %6.5 (14 kişi) ile 4. sırada yer almasıdır. Bu sonuca bakarak Kırklareli ve Bulgaristan arasında ticari ilişkilerin yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Tablo 3: “Kırklareli’nden daha çok hangi alanda alış-veriş yapıyorsunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Gıda	146	68,2
Giyim	44	20,6
Kozmetik	10	4,7
Elektronik	10	4,7
Takı-aksesuar	2	0,9
Oyuncak	2	0,9
TOPLAM	214	100

Tablo3’ te verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 68.2’lik (146 kişi) bir oranla gıda alanında alışveriş yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bunu takip eden 2. sıradaki cevap ise % 20.6 (44 kişi) ile giyim alanıdır. Alış-veriş için gelen ziyaretçilerin %88,8’i harcamalarını gıda ve giyim üzerine yapmaktadır.

Tablo 4: “Kırklareli’nde kaldığınız süre boyunca ortalama ne kadar harcadınız?”

	Kişi Sayısı	%
1-100 leva*	96	44,9
101-200 leva	51	23,8
201-300 leva	26	12,1
301-400 leva	29	13,6
401-500 leva	1	0,5
501 leva ve üzeri	11	5,1
TOPLAM	214	100

*0,90 Leva = 1 Türk Lirası

Tablo 4’te görüldüğü gibi gelen ziyaretçilerin %44,9’u (96 kişi) 1-100 leva arasında harcama yapmaktadır. %23,8’i (23 kişi) 101-200 leva arasında harcama yapmaktadır.

Tablo 5: “Alış-veriş sırasında karşılaştığımız zorluklar nelerdir?”

	Kişi Sayısı	%
Dil problemi	144	67,3
Kötü niyetli satıcılar	26	12,1
Daha yüksek fiyattan satış	40	18,7
Yöre halkının olumsuz bakış açısı	4	1,9
TOPLAM	214	100

Tablo 5’te verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 67.3’lük (144 kişi) bir oranla dil problemi cevabı verilmiştir. Bunu takip eden 2. sıradaki cevap, % 18.7 (40 kişi) ile daha yüksek fiyattan satış yapıldığı yönünde cevap vermişlerdir. 3. sıradaki cevap ise, % 12.1 (26 kişi) ile kötü niyetli satıcılar seçeneği işaretlenmiştir.

Tablo 6: “Seyahatinizi nasıl organize ettiniz?”

	Kişi Sayısı	%
Seyahat acentesi aracılığıyla	104	48.6
Bireysel	110	51.4
TOPLAM	214	100,0

Gelen ziyaretçilerin % 51.4’ü (110 kişi) seyahatlerini bireysel olarak, %48,6’sı seyahat acentesi aracılığı ile organize etmektedir.

Tablo 7: “Kırklareli’ni ziyaretinizde ne kadar süre kalıyorsunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Bir günden az	188	87,9
1-3 gün	19	8,9
4-7 gün	7	3,3
TOPLAM	214	100

Gelen ziyaretçilerin %87,9 gibi büyük bir oranı günübirlik gelmektedir. Kalış süresinin azlığı yapılan harcama miktarının da az olmasına neden olmaktadır.

Tablo 8: “Kırklareli’ne kiminle beraber geldiniz?”

	Kişi Sayısı	%
Yalnız	22	10,3
Arkadaşımlla	100	46,7
Ailemle	92	43,0
TOPLAM	214	100,0

Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 46,7 (100 kişi) ile arkadaşımlla cevabını vermişlerdir. 2. sırada % 43 (92 kişi) ile ailemle cevabını işaretlemişlerdir. Sonuçlara bakarak gelenlerin büyük bir bölümünün Kırklareli’nde alış-veriş yaparken yanlarında birini tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 9: “Kırklareli hakkında nerelerden bilgi edindiniz?”

	Kişi Sayısı	%
Arkadaş	118	55,1
Ailem	38	17,8
İnternet	20	9,3
Kitap	2	0,9
Seyahat acentası	18	8,4
Ulaştırma şirketi	8	3,7
Basın-yayın organı	10	4,7
TOPLAM	214	100,0

Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 55.1’lik (118 kişi) bir oranla arkadaş cevabı verilmiştir. Bunu takip eden 2. sıradaki cevap, % 17.8 (38 kişi) ile ailem cevabıdır. 3. sıradaki cevap ise, % 9.3 (20 kişi) ile internet seçeneği işaretlenmiştir. Bu sonuçlarda gösteriyor ki Kırklareli’ni tanıtıcı kitap, broşür vb. ürünler yetersizdir. İlin tanıtımı yapılarak gelen ziyaretçi sayıları artırılabilir.

Tablo 10: “Kırklareli hakkında olumlu izlenimleriniz nelerdir?”

	Kişi Sayısı	%
Ucuz	34	15,9
Konukseverlik	128	59,8
İyi hizmet	44	20,6
Temiz çevre	8	3,7
TOPLAM	214	100

Tablo10 'daverilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 59.8'lik (128 kişi) bir oranla konukseverlik cevabı verilmiştir. Bunu takip eden 2. sıradaki cevap, % 20.6 (44 kişi) ile iyi hizmet cevabıdır. 3. sıradaki cevap ise, % 15.9 (34 kişi) ile ucuz seçeneği işaretlenmiştir.

Tablo 11: “Kırklareli’ni gezdikten sonra beklentileriniz hangi düzeyde gerçekleşti?”

	Kişi Sayısı	%
Düşündüğüm gibi	84	39,3
Düşündüğümden daha iyi	124	57,9
Düşündüğümden kötü	6	2,8
TOPLAM	214	100

Tablo11'de ankete katılan ziyaretçilere “Kırklareli’ni gezdikten sonra beklentileriniz hangi düzeyde gerçekleşti?” diye sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 57,9'luk (124 kişi) bir oranla ziyaretinin düşündüğünden daha iyi geçtiği yönünde cevap verilmiştir. Bunu takip eden 2. sıradaki cevap, % 39,3 (84 kişi) ile ziyaretinin düşündüğü gibi geçtiğini ifade etmişlerdir. Veriler gösteriyor ki, Kırklareli'ne gelen Bulgar ziyaretçilerin beklentileri büyük bir oranda düşündükleri düzeyde gerçekleşmektedir ve ziyaretlerinden memnun oldukları görülmektedir.

Tablo12: Kırklareli hakkında olumsuz izlenimleriniz nelerdir?

	Kişi Sayısı	%
Yüksek Fiyatlar	72	33,6
Hizmet Kalitesinin Düşüklüğü	16	7,5
Yetersiz Konukseverlik	4	1,9
Çevre Kirliliği	24	11,2
Olumsuz İzlenimim Yok	98	45,8
TOPLAM	214	100

Gelen ziyaretçilere Kırklareli hakkında olumsuz izlenimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. %45,8 (98 kişi) oranında olumsuz izlenimlerinin olmadığı, % 33,6 (72 kişi) oranında yüksek fiyatların, % 11,2 (24 kişi) çevre kirliliğinin olduğu yönünde cevap vermişlerdir. Verilere bakıldığında gelenlerin yarıya yakınının il hakkında olumsuz bir izleniminin olmadığı görülmektedir.

Tablo 13: “Kırklareli’nde lokanta, restoran vb. yerlerde yemek yemeyi tercih ediyor musunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Evet	144	67.3
Hayır	70	32.7
TOPLAM	214	100

Tablo13’te ankete katılan ziyaretçilere “ Kırklareli’nde lokanta,restoran vb. yerlerde yemek yemeyi tercih ediyor musunuz?” diye sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada % 67,3’lük (144 kişi) bir oranla lokanta ve restoranda yemek yemeyi tercih ettikleri yönünde cevap vermektedir. Gelen ziyaretçiler alış-veriş haricinde beslenmeleri için de şehir ekonomisinde katkıda bulunmaktadır.

Tablo 14: “Kırklareli’ne tekrar gelmeyi düşünüyor musunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Evet	200	93,5
Hayır	8	3,7
Karasızım	6	2,8
TOPLAM	214	100,0

Tablo14’da ankete katılan ziyaretçilere “Kırklareli’ne tekrar gelmeyi düşünüyor musunuz?” diye sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada büyük bir oranla % 93,5 (200 kişi) ile evet, gelmeyi düşünüyoruz cevabını vermişlerdir. Bu sonuç gösteriyor ki, Kırklareli’ne gelen ziyaretçilerin tamamına yakını Kırklareli’ndenolumlu izlenimlerle ayrılmaktadır.

Tablo 15: “Buraya geldiğinizde yemek olarak daha çok neyi tercih ediyorsunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Köfte	88	41,1
Baklava	34	15,9
Izgara Et	33	15,4
Tavuk Suyu Çorba	8	3,7
Lahmacun	9	4,2
Profiterol	2	0,9
Döner	40	18,7
TOPLAM	214	100

Tablo15’te ankete katılan ziyaretçilere “Buraya geldiğinizde yemek olarak daha çok neyi tercih ediyorsunuz?” diye sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada büyük bir oranla %41,1 (88 kişi) ile köfte, 2. sırada %18,7 ile döner, 3. sırada %15,9 ile baklava cevabı verilmiştir. Sonuçlara baktığımızda gelenlerin yarıya yakını ilde yemek olarak köfteyi tercih etmektedir.

Tablo 16: “Kırklareli’nin nesi meşhur? Biliyor musunuz?”

	Kişi Sayısı	%
Köfte	22	10,2
Tarihi yerler	12	5,6
Baklava	4	1,9
Parklar	8	3,7
Alışveriş yerleri/KİPA	12	5,6
Helva	2	0,9
Hamam	2	0,9
Fikrim yok	152	71
TOPLAM	214	100

Tablo16'da ankete katılan ziyaretçilere "Kırklareli'nin nesi meşhur? Biliyor musunuz? diye sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında ilk sırada büyük bir oranla % 71 (152 kişi) fikri olmadığı yönünde cevap verilmiştir. Bu sonuca baktığımızda Kırklareli'nin tanıtımında eksiklikler olduğu ve gelen ziyaretçilerin birçoğunun Kırklareli'ni tanımadıkları ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırklareli Bulgaristan sınırı arasında yer alan Kofçaz ve Beğendik sınır kapıları tekrar açılabilir. Bu sayede Kırklareli sınır kenti kimliği kazanacaktır. Kırklareli sanayi sektöründen yeterince alamadığı payı sınır kenti olması sebebiyle ticaret ve turizmden alabilir. İlçesi olan Lüleburgaz'la ve Trakya Bölgesi'nin diğer illeri ile arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliği bu sayede giderebilir.

Anket sonuçlarına baktığımızda Kırklareli'ne gelen ziyaretçilerin buraya geliş amaçlarının en başında alış-veriş gelmektedir. Bu sebeple ilde alış-veriş mekânlarının sayısı ve kalitesi artırılabilir. Buna bağlı olarak hem bölgeye gelecek olan ziyaretçi sayısı artacak hem de il ekonomisinin canlanması sağlanacaktır. Diğer taraftan gelenlerin büyük çoğunluğunun gıda alış-verişi yaptıkları görülmektedir. Gıda alanında var olan ürün çeşitliliği gelen ziyaretçilerin beklentileri, zevkleri, tercihleri doğrultusunda artırılarak daha fazla alış-veriş yapmaları sağlanabilir.

Ziyaretçilere alışveriş sırasında karşılaştıkları zorluklar sorulduğunda büyük bir çoğunluğu dil konusunda problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunu çözmek için Kırklareli Esnaf ve Sanatkarlar Odası ile Halk Eğitim Merkezi işbirliğinde ortaklaşa Bulgarca kursları açılabilir. Bu sayede esnaf gelen ziyaretçilerle daha etkin iletişim kuracaktır.

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü bünyesinde Bulgarca dilinde Bölgesel Turist Rehberliği kursları açılabilir. Rehberler alış-veriş dışında da ziyaretçilerin bölgeyi gezmelerini sağlayabilir.

Ziyaretçilerin yarısından fazlası seyahatini kendi organize etmektedir. İlde bulunan seyahat acenteleriyle görüşmeler yapılarak Bulgaristan turizm pazarına daha fazla yönlendirmeleri sağlanabilir. Seyahat acenteleri Bulgaristan'dan gelenler için alış-veriş turları, günübirlik çevre turları, gastronomi turları gibi hizmetler sunabilirler. Böylece ildeki seyahat acenteleri de bu faaliyetler sayesinde gelirlerini arttırma imkânı bulabilirler.

Ziyaretçilerin %90'ı günübirlik olarak Kırklareli'ne gelmektedir. Kalış süresini arttırmak için çeşitli, uygun fiyatlı konaklama imkânları sağlamanın yanında farklı çevre turları, etkinlikler düzenlenerek ilde daha fazla süre kalmaları sağlanabilir. Konaklama süresinin artmasına bağlı olarak da harcama miktarı artacaktır.

KAYNAKÇA

Anonim (2012). http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:K%C4%B1rklareli_districts.png Erişim Tarihi: 04.02.2012.

Anonim (2000). *Kırklareli İl Yıllığı*. Kırklareli Valiliği, Kırklareli.

Arslan K. (2005). "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel planlama ve Bölgesel Kalkınma Araçları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7): 2005: 275-294.

Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. Afyon Kocatepe Üniversitesi, *İİBF Dergisi*, C.10,S.2, s.293-306.

Çiçek M. (2005). "Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikler Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk İdare Dergisi* (449) : 2005:113-136.

Durgun A. (2006). "Bölgesel kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği."(yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.

Ersun N ve Arslan K (2010). "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Turizm Sektörünün Rolü ve Önemi". Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma- Girişimcilik Sempozyumu. 1- 2 Ekim 2010. s:317-332. Kırklareli.

Esengün K., Akça H. & Sayılı M. (2010). "Dağlık ve Ormanlık Alanlarda Kırsal Turizm Faaliyeti ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma". Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği. s: 1-6. Erişim tarihi: 20.01.2012. www.orkoop.org.tr/uploads/files/12.doc.

Ildıran M. (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kalkınma Bakanlığı (2012). www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/8142/ilce.pdf Erişim Tarihi: 05.02.2012.

Kar M., Zorkirişçi E. & Yıldırım M. (2004). "Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme". Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi (8): 2004: 87-112.

Karağül M. (2002). Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Yayın No:37.

Karaman S. (2000). "Balıkesir Yöresine Gelen Fransız Turist Talep Analizi". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (4): 2000: 298-312.

Kaya A (2009). Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara: Yayın no:2009/395.

Kırklareli Valiliği (2012). Dereköy Sınır Kapısı İstatistikleri.

Kongar E (2009): "*Ekonomik Büyüme ve Kültürel Kalkınma*",
Alıntı:http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php. Erişim Tarihi:
12.01.2012.

Sinemillioğlu M. Oğuz (2009). "Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci", *ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (27) Kış 2009:245-268.

Tutar F. ve Cesur N. (2005). Bölgesel Ekonomik Kalkınmada İnanç Turizminin Rolü ve Kapadokya Örneği." *3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 7-9 Haziran 2005, Kırgızistan.

Yıldız, Z. (2007): "*Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması*" (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

FİRMA DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Yavuz AYDIN

Uluslararası Bankacılık ve Finans Uzmanı
yavuzaydinfrs@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, firma değerlemesi felsefi temelleriyle birlikte incelenerek, en yaygın olarak kullanılan firma değerlendirme yöntemleri; "Firma Değerinin İndirgenmiş Nakit Akım Yöntemine Göre Tespiti", "Firma Değerinin Göreceli Değerleme Yöntemine Göre Tespiti" ve "Firma Değerinin Ekonomik Katma Değer Yöntemine Göre Tespiti" teorik olarak incelenmiştir.

Bu bağlamda bu çalışma firma değerlendirme yöntemleri üzerine yapılmış çalışmalar üzerinden araştırma niteliğinde bir çalışmadır. İncelenen değerlendirme yöntemlerinin kullandıkları parametrelerin farklı olması, değerlendirme sonuçlarının birbirinden farklı çıkabilmesine sebep olmaktadır.

Firma değerinin, değerlemenin yapıldığı zaman ile sınırlı olduğu, yapılan değerlendirme çalışmasının kesin bir değer ve tahmin içermediği, değerlendirme sürecinde sonuçtan çok değerlemenin yapıldığı sürecin önemli olduğu değerlendirme üzerine yapılan çalışmaların sonucu olarak gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Firma Değerlemesi, Değerleme Yöntemleri.

FIRM VALUATION METHODS

Abstract

In this study, the most widely used firm valuation methods "Discounted cash flow method", "Relative valuation method" and "Economic value added method" are analysed together with their philosophical and theoretically bases.

In this context, this study consist of a literature review of firm valuation methods. As each valuation methods uses different parameters, the empirical studies using these afore-mentioned valuation methods have different results. These studies are also criticized as the firm value is limited to the time period of the analysis, as the studies do not include any exact estimation methods and the valuation process is more important than the results of these studies.

Key words: Valuation of firmes, Firm valuation methods.

Giriş

Kaynakların sınırlı olması sebebiyle; yatırımcıların ve kreditor kuruluşların firmalara yapacakları yatırım önemlidir. Bu süreçte karşılaşılabilecek finansal risklerin ölçümlenir bir düzeyde analiz edilmesi gerekir. Karşılaşılan risklerin hesaplanarak bu hesaplamalar sonucunda; yeni ortaklıkların kurulması, yeni yatırımların oluşturulması, firma hissedarlarını mutlu edebilecek kar dağıtım politikalarına imza atılması alınabilecek önemli kararlardandır. Bütün bu faktörler göz önüne alındığında, finans yönetimi alanında da dünyada hızlı bir şekilde yaşanan baş döndürücü gelişmelere paralel olarak alınabilecek kararları etkileyecek değer alanında ve değerlendirme sürecinde önemli değişimler ve öngörüler ortaya çıkmıştır. Bu değişim ve gelişmelerden birisi de “Değere Dayalı Yönetim” anlayışıdır.

Değer yaratmanın stratejik bir önem kazanması; firma stratejilerini, yapılarını ve yönetim anlayışını belirleyen, değere dayalı yönetimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Ercan vd. 2006: 8).

Bugün belki de modern finansın üzerinde konuşup tartıştığı en önemli konulardan birisi firma değerlemesidir. Yoğun bir rekabetin yaşandığı iş dünyasında üzerinde önemle durulan konu her ne kadar firmaların kar, ürün mükemmelliği, müşteri ve faaliyette buldukları alanlardaki pazarlama ve satış ağının geniş bir alana hakim olması ve operasyon süreçlerinin mükemmelleşmesi olsa da; asıl olan derinleşen finansal piyasaların içerisinde firma hisse senetlerinin değer kazanması sürecinde firmanın sahip olduğu maddi ve manevi

faktörlerin hesaplanabilir olarak değerlendirilip firma değerinin tespit edilmesidir.

Bu çalışmada kullanılan temel araştırma yöntemi kaynak taraması yöntemidir. Konu üzerine yapılan çalışmalar irdelenerek firma değerlendirme yöntemleri felsefi temelleri ile birlikte bir bütün olarak bir araya getirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü değerlendirme ve değerlemenin kapsamına ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle konunun felsefi temellerinin açıklaması gerçekleştirilip değerlendirme ile ilgili algımızda somut bir tablo oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı bölüm içerisinde değerlendirme konusunda yapılabilecek temel algılama yanlışları ve temel değerlendirme kavramları açıklanmıştır. Konunun net olarak anlaşılabilmesi için, ortaya çıkarılan bu çalışmanın kullanım alanlarının nereler olabileceğine de değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tüm değerlendirme metodlarının analiz aşamasında ortak nokta olarak dikkate almak zorunda oldukları değerlendirme sürecinde aktif rol oynayan önemli değer sürücülerinden söz edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde finansal yönetimde kullanılan firma değerlendirme yöntemleri incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise değerlendirme yöntemlerinin finansal yönetimde sahip olduğu önem ve dinamik yapısı ortaya konmuştur.

1. Değerleme ve Değerlemenin Kapsamı

1.1. Değerlemenin Felsefi Temelleri

Çalışmamızın ana konusu olan firma değerlemesi tarihsel bir süreç içinde modern finans ve finansal yönetim alanında yapılan bilimsel çalışmalarla yerini almıştır. Bu süreç içerisinde her konuda olduğu gibi konunun tarihsel serüvenine ve felsefi temellerine değinmek, çalışmamızın temellerini sağlamlaştıracaktır.

Literatürde değer üzerine yapılmış tanımlamalara baktığımızda; değer, herhangi bir nesnenin sağladığı toplam yarar ya da herhangi bir varlık başka birine verildiğinde karşılığında alınabilecek nesne miktarı, olarak tanımlanabilir. (Akyüz ve Ertel, 1990)

Değer bir malın değişim değeridir. Bu amaçla herhangi bir maldan bir birim elde etmek için gerekli olan mal ya da para birimidir. Fiyatlama, belli bir zamanda mal ve hizmetlerin piyasadaki değerinin para ile ortaya konması sürecidir. Bu bağlamda kesişen iki olgu değer ve fiyatın birbiri ile çakışmasıdır. (Tevfik, 2005: 1).

Bu bağlamda değerini tespit edebildiğimiz her şeyin ölçüm karşılığını ifade edebilecek bir kavram ile belirlemeliyiz. Finansal yönetim alanında değer olarak tespit ettiğimiz olgu, fiyat olarak karşımıza çıkarak algımızda bir değer ölçütünün etkinliğini yaratmaktadır. Öyleyse değerini tespit ettiğimiz finansal varlığın mutlak surette karşılığının arz-talep kanunu çerçevesinde bir fiyat ile ifade edilmesi zorunludur.

Değerleme finansal piyasalarda bir varlığın piyasa değerinin gerçek değerinden düşük ya da yüksek olup olmadığını belirlememize yardımcı olan en temel analizi oluşturmaktadır.

Şirket değerlemesi ve değerlendirme konusu ilk olarak Berle ve Means'in 1932 yılında yaptıkları çalışmayla gündeme gelmiştir. Daha sonra Jensen ve Meckling 1976'da yaptıkları çalışmalarla bu konu üzerindeki tartışmaları sürdürmüşlerdir.

Bir sonraki dönemde yapılan çalışmaların büyük bölümü işletme değeri ve işletme performansı arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. İşletmenin faaliyetlerine ilişkin olarak performansının artması dolaylı olarak işletme değerinin de artmasında rol oynamaktadır.

“ Mock, Shleifer, Vishny(1988), McCornell ve Serveas(1990) kurumsal ortaklık yapısı ile işletme performansı ve değeri arasında güçlü bir ilişki tespit etmişler, bununla birlikte Damsetz and

Lenn(1985) yaptıkları çalışmada firma performansı ve değeri arasında güçlü bir ilişki tespit edememişlerdir. Majumdar(1998), Chibber ve Majumdar(1999), Khanna ve Palepu(2000), Sarkar ve Sarkar(2000), Patibandla(2002) yaptıkları çalışmalarda gelişmekte olan ekonomilerde işletme değeri ve performans arasında önemli ilişkiler tespit eden çalışmalar yapmışlardır. İşletme değerini maksimize etme çabaları günümüz rekabet koşulları altında finans yöneticilerinin en önemli görevidir. Mevcut rekabet koşulları finans yöneticilerini zorlamaktadır. Weisbach (1988) yılında yaptığı çalışmada, işletme değerini maksimize etmekte zorlanan işletmeler ile yönetici devir hızı arasında pozitif güçlü bir ilişki tespit etmiştir. Bhagat ve Black (2001) yılında yaptıkları çalışmada işletme performansı düşük olan işletmelerde yönetim kurumlarının, finans politikalarından daha bağımsız hareket etmeye başladıklarını tespit etmişlerdir. Ancak yine aynı araştırmacılar, bağımsız davranmaya başlayan yönetim kurumlarının işletme performansını arttırmaları konusunda önemli bir sonuç elde edememişlerdir.”(Taner ve Akkaya, 2009).

Harvard Business Review dergisinin 1960 Aralık sayısında yayınlanan “ The Trouble With Profit Maximization” adlı makalesinde Robert Anthony, kar maksimizasyonunun bir firmanın asıl amacı olmadığını dile getirerek, bu zamana kadar performans ve kar üzerinde durulan noktaların tek başına bir anlam ifade etmeyeceğini vurgulamıştır. “ Şirketler için en önemli kıstas olan kar kavramı neyi ifade etmektedir. Kısa dönem karı mı? Uzun dönem Karı mı? Karlılık oranı mı?” Bu yaklaşım ve sorulardan hareket ile firma amacının kar maksimizasyonu olduğu değil firmanın bugünkü değerini ortakları açısından maksimum kılmak olduğunu belirtmiştir. (Ercan vd. 1994).

1980 ‘li yıllardan sonra değişen dünya ve ekonomik koşullar çerçevesinde globalleşme süreci ve teknolojik gelişmeler ile beraber kendini sürekli yenileyen bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreç beraberinde rekabetçi ve dinamik birçok finansal ve yönetsel tekniği bir arada kullanabilen yeni firma profillerini ortaya çıkarırken, kreditor kuruluşlardan, firma sahiplerine, hissedarlar ve ortaklarına kadar davranış biçimlerinde ve beklentilerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçte, değişimin kaçınılmaz olduğu dünyada maddi

varlıkların değer ölçüsü kadar maddi olmayan varlıkların da değerliliğinin ölçülmesi firma değerliliğinde önemli rol oynamaya başlamıştır.

Brooking's Institute tarafından yayınlanan, 1978 yılında Margaret Blair tarafından yapılan araştırmaya göre değer kavramı %80 maddi varlıklar %20 de maddi olmayan varlıklar ile ifade edilmiştir.

1988 yılına kadar geçen 10 yıllık süreç içerisinde değer kavramı daha farklı algılanmaya başlamış ve %45 maddi varlıklarla %55'i de maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilmiştir. 1988-1998 yılları arasında ise tam anlamıyla bir dönüşüm yaşanmış, firma değerinin sadece %30'u maddi varlıklar ile ilişkilendirilmiştir. (Sullivan, 2001: 111).

Özellikle 1995 yılından sonra, dünyada internet sektörünün hızla gelişmesiyle beraber bu alanda ortaya çıkan firmaların kısa zaman içerisinde hızla büyümeleri hisse değerlerinin çok hızlı bir yükseliş içerisinde olmaları değer kavramının maddi varlıklardan maddi olmayan varlıklara doğru yöneldiğini göstermektedir.

1.2. Değerleme Konusunda Yapılan Hatalar

Değerleme konusunda yapılan 80 yıllık çalışmaların sonucunda belirli ön yargıların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. (Damodaran, 2002: 2-6).

Öncelikle değerlendirme yapılırken mümkün olduğu kadar tüm önyargılardan arınılmış olarak değerlemeyi yapmak çok önemlidir. Değerleme sürecinde ön yargılardan kurtulmanın iki yolu bulunmaktadır. Bunlar, değerlendirme süreci tamamlanmadan, değerlendirme yapanın değerlendirme üzerine çalıştığı firmanın hakkındaki pozisyonundan etkilenmemesi ve diğeri de değerlendirme yapan kişinin değerlendirme yaptığı firma üzerinde hak sahibi olmamasıdır.

Değerleme zaman içerisinde karşılaşılan konjonktür şartlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Herhangi bir değerlendirme yöntemine bağlı olarak değer belirlenirken elde edilen değer mevcut var olan

piyasa şartlarından etkilendiği gibi mikro düzeyde de firma şartlarından etkilenmektedir. Sonuç olarak piyasaya ya da firmaya özgü yeni bir bilgi ortaya çıktığında, yapmış olduğumuz değerlendirme ne kadar etkin olsa da, bu yeni bilgilerin değerlemeye katılmadan ve değerlendirme yeniden gözden geçirilmeden, dikkate alınması doğru olmayacaktır. Bu noktada yapılacak her değerlendirme hangi yöntemle olursa olsun zaman kavramıyla sınırlı olup mikro ve makro ölçekte meydana gelebilecek tüm yenilik ve gelişmelere paralel olarak güncellenmelidir.

Titizlikle yapılan bir değerlendirilmenin, kesin bir değerlendirme ve tahmin içerdiğini söylemek büyük bir yanılğı olur. Değerlendirme sürecinde yapılan tahminler geleceğe ilişkin varsayımlara dayandığından, gelecekte ortaya çıkabilecek önemli gelişmelerden etkilenecektir. Değerlendirmenin sonunda kesin ve net bir değerlendirme beklemek, nakit akımlarının ve indirgemede kullanılan değerlendirme oranlarının hatasız tahmin edilememesi sebebiyle, her zaman mümkün olamamaktadır.

Kantitatif modeller değerlendirilmenin etkinliğini artırmakla birlikte, niceleyici modeller daha çok veri gerektirdiğinden, sağlıklı verilerin sağlanamaması durumunda hataların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Değerlendirme sürecinde üç önemli nokta bulunmaktadır: (Ercan vd. 2006: 4).

- Finansal varlıklar değerlendirilirken gerektiği kadar verinin kullanılmaması:
- Değerlemede detaylı modellerden yararlanmanın hata payını arttırabilme olasılığı:
- İnsan faktörünün değerlendirme sürecini etkileyebilmesidir.

Değerlendirme sürecinde en sık yapılan yanılğılardan birisi, sonuca odaklanılarak süreç içerisinde elde edilecek bilgilerin bazıları üzerinde yapılması gereken analizlerin göz ardı edilmesidir. Mutlak surette sonuç bir anlam taşısa bile sonuca ulaşırken geçirdiğimiz değerlendirme modeli içerisindeki analizler ve cevap vermeye çalıştığımız sorular göz ardı edilmemelidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görebileceğimiz gibi her değerlendirme yönteminin sürecinin farklı

olması, ortaya çıkan sonuç üzerinde süreçlerin ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.

1.3. Değerlemenin Kullanım Alanları

Değerlemenin çok geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Önceleri sadece firma değerinin mevcut piyasa şartlarında değerini belirlemekten ibaret iken artık değerlendirme her şirketin, yatırımcının, borç verenlerin en önemli analizlerinden biri durumuna gelmiştir. Konunun daha derin anlaşılabilmesi için değerlemenin belli başlı kullanım alanlarına değinmekte fayda vardır.

1.3.1. Portföy Yönetimi ve Değerleme

Değerlemenin portföy yönetimindeki işlevi yatırımcının bakış açısına göre değişmektedir. Pasif oyuncu olarak bulunan bir yatırımcı için portföy yönetiminde değerlendirme işlevi çok küçüktür. Piyasa koşullarında etkin olan bir aktif yatırımcı için ise değerlendirme çok büyük bir öneme sahiptir. Firma değerlendirme yöntemleri kullanılarak elde edilen firma değeri piyasada oluşan değerle karşılaştırılmakta ve düşük değerlendirilmiş hisse senetleri portföye dahil edilmektedir. Gerçekçi varsayımlar altında tespit edilmiş bir firma değeri, hisse senetlerinin aşırı ya da düşük değerlendirildiğinin göstergesi olmaktadır. (Damodaran, 2002: 8).

1.3.2. Finansal Yönetim ve Değerleme

Finansal yönetimin temel politikaları olan, finansman, yatırım ve temettü dağıtım politikalarının temelinde var olan olgu; “firmanın bugünkü değerini ortakları açısından maksimum kılmak” olduğuna göre, bu politikaların da firma amacı doğrultusunda uygulanması gerekir. Etkin bir finansal yönetimin performans göstergesi, firma değerliliğinin tüm bu temel politikalar çerçevesinde etkinliğini ortaya çıkarmak olmalıdır.

1.3.3. Birleşme, Satın Alma ve Değerleme

Küresel ekonomi ve bilgi ekonomisinin etkilerinin giderek hissedilmeye başlanması ile birleşmelerde ve satın almalarda önemli artışlar görülmektedir. Firmalar, bu süreçte büyüme, sinerji yaratma, yatırım maliyetlerini düşürme, daha büyük borçlanma kapasitesi yaratma, riski dağıtma, vergi avantajlarından yararlanma, maliyet tasarrufu sağlama ve büyüklüğün sağladığı avantajlardan yararlanmak amacıyla hareket etmektedirler. Bu süreçte satın alınacak veya birleşmeye konu olacak firmaların kendi dinamikleri ve çevre koşullarındaki değerlendirmelerinin tespit edilmesi ve süreç içerisinde piyasa değeri ile karşılaştırılması önem arz eder. Bu nedenle birleşecek ya da satın alınacak firmaların değerinin tespit edilmesi, bu süreçte alınacak kararlarda önemli rol oynar.

1.3.4. Özelleştirme, Halka Açılma ve Değerleme

Liberalleşme süreciyle beraber 80'li yıllardan sonra devletin dünyanın her bölgesinde ekonomideki payını azaltması, özelleştirmelerin yoğunluk kazanmasına yol açmıştır.

Özelleştirme işlemlerinde en temel konu özelleştirilecek olan kurumun değerinin taraflarca doğru belirlenmesidir. Alıcı ve satıcı tarafından bakıldığında başarılı ve spekülasyonlardan uzak bir özelleştirme süreci ancak doğru tespit edilmiş bir değer ile mümkündür.

Firmanın gerçek değerinin belirlenmesi halka açılmada en önemli konudur. Halka açılma sürecinde firma sahipleri hisse senetlerini olabildiğince yüksek fiyattan satmak isterken yatırımcılarda en düşük fiyattan talep emektirler. Birbiriyle ters ilişki halinde olan bu durum, piyasa arz-talep dengesine bağlı olarak fiyatı oluştururken firmanın piyasa değerliliğinin doğru tespit edilerek fiyatın en uygun noktada alıcı ve satıcı arasında oluşmasını da sağlamaktadır.

1.3.5. Kredibilite Analizi ve Değerleme

Kreditör kuruluşlar firmaların ihtiyacı olan fonları firmalara sunan piyasa aktörleridir. Firmalar belirli dönemlerde, özellikle yatırım dönemlerinde ihtiyaç duydukları krediyi kreditör kuruluşlardan talep ederler. Bu süreçte firmaların borç veren kuruluşlarda yer alan kredi değerliliğinin kredi verenlerce titizlikle hesaplanmış olması gerekmektedir. Firma değerliliğinin farklı yöntemlerce hesaplanarak verilecek kredinin miktarının doğru tespit edilmesi yapılacak değerlilik analizine bağlıdır. Doğru girdiler kullanılarak hesaplanacak firma değerliliği kredinin doğru kanallarda kullanılmasına olanak vererek kaynakların etkin kullanılmasına da imkân tanıyacaktır.

1.3.6. Marka Değeri, Franchising ve Değerleme

Firma değerliliği noktasında sadece maddi varlıkların yanında firmanın maddi olmayan değerlerinin de değerlilik hesaplamalarına katılmaları modern finansın tartıştığı en önemli konudur. Bu süreçte marka kavramı da firmanın yatırımları içerisinde maddi olmayan bir değer olmasına rağmen önemli bir varlık kalemi yaratırken firma değerliliğinin hesaplanmasında etkin rol oynamaktadır.

Marka değerinin günümüzde ön plana çıkması, firma değeri içerisinde markanın yarattığı değerinde hesaplanmasını mecburi kılmıştır. Özellikle birleşme ve devralmalarda, belirlenen değer önemli bir kısmının firmanın marka değerinden kaynaklanması firma değerlemesinde bu kavramın değerlendirme sürecine dahil olmasını sağlamıştır.

1.3.6. Tasfiye ve Değerleme

Firmalar belirli dönemlerde faaliyetlerine belirli şartlar nedeniyle son vermek zorunda olabilirler. Tasfiye süreci olarak adlandırdığımız bu dönemde firmanın değerinin doğru tespit edilmesi ve değerlendirme olarak normal zamana göre farklı metotları içermesi kaçınılmazdır. Tasfiye döneminde firmanın bütün varlıklarının nakdi

değeri tahmin edilmekte ve borçları ödendikten sonra kalan tutar hesaplanmaktadır.

Bu bağlamda, firmanın varlıklarının likit değerinin doğru bir şekilde tespit edilerek firma değerliliğinin hesaplanması tarafların tasfiye sonrası haklarının doğru belirlenmesi ve korunması açısından önemlidir.

2. Ortak Değer Sürücüleri: Sermaye Maliyeti

Firma değerinin hesaplanmasında tüm değerlendirme yöntemleri içerisinde ortak değer sürücüsü olan sermaye kavramı önemli bir araçtır. Firmalar uzun vadeli kaynak ihtiyaçlarını öz sermaye ve uzun vadeli borçlarla sağladıklarından, bu kaynakların hesaplanabilir bir maliyeti vardır. Sermaye maliyeti öz sermaye ve uzun vadeli borçların kendi toplamları içerisindeki ağırlıkları dikkate alınarak hesaplanır. Sermayenin de diğer üretim faktörleri gibi bir maliyeti bulunmaktadır. Sermaye maliyeti üzerine söylenebilecek en önemli kural, firma değerini maksimize etmek için sermayenin maliyetini minimumda tutmak olmalıdır. Bu nedenle firma değerlendirme sürecinde sermaye maliyeti ile yatırımcılar ve analistler yakından ilgilenmektedir.

En önemli değer sürücüsü olan sermaye maliyetinin, firma değerlendirme sürecinde doğru hesaplanması gerekmektedir. Hesaplanacak sermaye maliyeti, değerlendirme yöntemleri içerisinde göreceğimiz firmaya serbest nakit akımları yöntemi ile yapılan değerlemede, iskonto oranı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada sermaye maliyeti, içeriği olan borç maliyeti ve öz sermaye maliyeti kavramları üzerinde durmamız bir sonraki bölümde firma değerlendirme yöntemlerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

2.1. Borçlanma Maliyeti

Sermaye maliyetinin hesaplanmasında kullanılan borcun maliyetini en basit tanımıyla faiz oluşturmaktadır. Genel anlamda borcun maliyeti, firmanın sahip olduğu uzun vadeli borçların maliyeti olup, yatırımlarını finanse ettiği kaynağı temsil etmektedir. Uzun vadeli borcun en önemli yatırım kalemi, uzun vadede

gerçekleştirilecek yatırımlardır. Bu nedenle ilerleyen bölümlerde firma değerlendirme yöntemleri içerisinde sıklıkla karşılaşacağımız ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti kavramı, sadece uzun vadeli borçları kapsamaktadır. Temel finansman prensibi gereği, kısa vadeli borçların finansmanında uzun vadeli borçların kullanılmaması nedeniyle, ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti kısa vadeli borçları kapsamamaktadır.

2.2. Öz Sermaye Maliyeti

Ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin diğer önemli unsuru olan öz sermaye maliyetinin hesaplanması daha subjektif unsurlar içermektedir. Öz sermaye maliyeti firmaların borsada işlem görüp görmemesine bağlı olarak farklı modeller ile hesaplanmaktadır. Halka açık ve hisse senetleri borsada işlem gören firmalarda hissedarın getirisi, sermaye kazancı ve temettü getirisinden oluşmaktadır. Hissedarın beklediği bu getiri aynı zamanda öz sermaye maliyetini de oluşturmaktadır. Bu oran, firmanın ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin bulunmasında öz sermaye maliyeti olarak hesaplamalara dâhil edilmektedir. Bu durum halka açık olmayan firmalarda, aynı sektörde faaliyet gösteren benzer özelliklere sahip halka açık firmaların öz sermaye maliyetleri kullanılarak yapılmaktadır.

2.2.1. Öz Sermaye Maliyetinin Kar Payı Modeli İle Hesaplanması

Literatürde öz sermaye maliyetinin hesaplanmasına ilişkin yaklaşımların temeli Myron J. Gordon' un çalışmalarında ulaştığı kar payı modelidir. Bu model firma değerlendirme yöntemlerinde sıklıkla karşı karşıya geldiğimiz öz sermaye kavramının hesaplanmasında, en temel yöntemlerin başında gelmektedir.

Model hisse senedi fiyatını, gelecekte elde edilecek kar paylarının bugünkü değere indirgenerek elde edilecek değer olarak ifade etmektedir. (Gordon, 1959: 101)

Buradaki temel vurgu, kar paylarının sonsuza kadar eşit tutarlarda gerçekleşeceğidir.

Ödenecek kar payları:

$D_1, D_2, D_3, \dots, D_\infty$ olarak ifade edilir ve bunlarında birbirine eşit olduğu kabul edilecek olur ise, hisse senedinin bugünkü fiyatı (P_0) olmaktadır;

$$P_0 = \frac{D_1}{(1+k_e)^1} + \frac{D_2}{(1+k_e)^2} + \dots + \frac{D_\infty}{(1+k_e)^\infty} + \frac{P_\infty}{(1+k_e)^\infty} \quad (1)$$

Burada;

$D_1, D_2, D_\infty =$ Ödenecek kar paylarını

$k_e =$ Hissedarların beklediği getiri oranı, bir başka ifade ile firma için öz sermaye maliyetini ifade etmektedir.

Firmanın kar paylarında artış olmaması ve hisse başına karın ödenen kar payına eşit olması durumunda, büyüme sıfır olacaktır. Bu durumda P_∞ 'un bugünkü değerinin sıfır olacağı kabul edildiğinde hisse senedinin bugünkü fiyatını, aşağıdaki ifade gösterecektir:

$$P_0 = \frac{D}{k_e} \quad (2)$$

Firmanın gelecekte sürekli olarak büyüyeceği ve kar paylarının her yıl sürekli olarak sabit (g) oranında artacağı kabul edildiğinde; hisse senedinin bugünkü fiyatı aşağıdaki denklem ile ifade edilebilir:

$$P_0 = \frac{D_0(1+g)^1}{(1+k_e)^1} + \frac{D_0(1+g)^2}{(1+k_e)^2} + \dots + \frac{D_0(1+g)^\infty}{(1+k_e)^\infty} + \frac{P_\infty}{(1+k_e)^\infty} \quad (3)$$

Hisse senedinin sonsuzdaki fiyatının bugünkü değerinin sıfır olduğu kabul edildiğinde;

$$P_0 = \frac{D_0(1+g)^1}{(1+k_e)^1} + \frac{D_0(1+g)^2}{(1+k_e)^2} + \dots + \frac{D_0(1+g)^\infty}{(1+k_e)^\infty} \quad (4)$$

Hisse senedinin bugünkü fiyatı

$$P_0 = \frac{D_1}{(k_e - g)} \text{ Veya } P_0 = \frac{D_0(1+g)}{(k_e - g)} \text{ olup, buradan}$$

$$k_e = \frac{D_1}{P_0} + g \quad (5) \text{ sonucuna ulaşılmaktadır.}$$

Yukarıdaki formülde yer alan D_1 ilk ödenecek temettü tutarını, D_0 ise, ödenmiş son kar payı tutarını ifade etmektedir. Bu formülde önemli olan bir nokta da, iskonto oranı k_e nin, büyüme oranı (g) den büyük olması gerektiğidir. Büyüme oranının tahmininde, firmanın geçmiş yıllardaki finansal verilerinden, içinde bulunduğu sektör ortalamalarından ve sektörün öncü göstergelerinden, geleceğe yönelik ekonomik, politik ve konjonktürel beklentilerden yararlanılmaktadır.

2.2.2. Öz Sermaye Maliyetinin Sermaye Varlıklarını Fiyatlandırma Modeli ile Hesaplanması

William Sharpe, John Linter ve Jack Treynor tarafından geliştirilen sermaye varlıklarını fiyatlandırma modelinin bize özetlediği: temelde, risksiz getiri oranı, pazarın risk primi ve hisse senedinin beta katsayısı² kullanılarak öz sermayenin maliyeti hesaplanmaktadır. Hisse senedinin fiyatının, öz sermaye maliyetinin

² Beta Katsayısı: İki hisse senedi arasında veya bir hisse senedi ile endeks arasında oluşan sapma sayısıdır. Bu çalışma içerisinde kullanılacak olan beta katsayısı hisse senedi ile endeks arasında oluşan sapma sayısı olarak kullanılacaktır. Beta katsayısının 1 olması, bir hisse senedi ile endeks arasında tam bir paralellik var anlamındadır. Bu sayının 1'in üzerinde olması ise hisse senedi ile endeks arasında gerçekleşen hareketlenmenin aynı yönde fakat daha sert bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu sayının -1 olması ise hisse senedi ile endeks arasında ters bir hareketlenmenin olduğunu gösterir.

ve ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin belirlenmesinde kullanılan kolay uygulanabilir bir modeldir.

Modelin genel ifadesi;

$$k_e = k_{rf} + \beta(k_m - k_{rf}) \quad (6) \text{ olup,}$$

k_e = Öz sermaye maliyetini (yatırımdan beklenen getiri)

k_{rf} = Risksiz faiz oranını

k_m = Pazarın beklenen getirisini

$(k_m - k_{rf})$ = Pazar risk primini

β = Hisse senedinin beta katsayısını (sistemik riskini) ifade etmektedir.

Sermaye varlıklarını fiyatlandırma modeli, kolay uygulanabilir bir yöntem olması nedeniyle kabul görmekte ve özellikle kar payı ödemelerinin düzensiz olduğu durumlarda tercih edilmektedir.

Firmanın hisse senetlerinin borsada işlem görmesi durumunda, beta katsayısını hesaplayabilmek kolaydır. Hisse senetleri borsada işlem görmeyen firmaların beta katsayılarını belirlenmesinde kullanılan yöntem ise, borsada işlem gören ve aynı sektördeki benzer firmaların beta katsayılarının kullanılmasıdır.

2.3. Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti

Firma değerlendirme sürecinde karşı karşıya kaldığımız sermaye kavramı, sabit bir varlıktan meydana gelmemektedir. Farklı kaynaklardan sağlanan sermaye unsurlarının ayrı ayrı maliyetlerini tespit edip, ortalama bir maliyet ile hareket etmek daha doğru sonucu içerecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde firma değerlendirme yöntemleri içerisinde sıklıkla karşı karşıya geleceğimiz ağırlıklı ortalama maliyetin hesaplanması önemlidir.

Ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti, firmanın herhangi bir tarihteki bilançosunun pasifinde yer alan uzun vadeli borçlarının ve öz

sermayenin, piyasa değerlerine göre ağırlandırılarak hesaplanmasıdır. Bu hesaplama üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada, sermayeyi oluşturan her bir unsurun toplam sermaye içindeki payı; ikinci aşamada, her bir sermaye unsurunun maliyeti hesaplanmaktadır. Üçüncü ve son aşamada ise, sermaye unsurlarının toplam sermaye içerisindeki ağırlıkları ile sermaye maliyetleri çarpılmaktadır. Bulunan bu değerlerin toplamı ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini oluşturur.

Model aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

$$k_{WACC} = [W_d \times k_d \times (1 - T)] + [W_e \times k_e] \quad (7)$$

k_{WACC} = Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyet

W_d = Uzun Vadeli Borçların Ağırlığı

W_e = Öz Sermayenin Ağırlığı

k_d = Uzun Vadeli Borçların Vergi Öncesi Faiz Oranı

k_e = Öz Sermayenin Maliyeti

T = Firmanın Yükümlü Olduğu Marjinal Kurumlar Vergisi Oranı

3. Firma Değerleme Yöntemleri

3.1. Firma Değerinin İndirgenmiş Nakit Akım Yöntemiyle Tespiti

“Nakit akımı işletme varlıklarının yaratacakları vergiden sonraki kar ile amortismanları toplamını ifade etmektedir.” (Alkan & Demirelli 2007).

Nakit akımı, başka bir ifade ile bir işletmede ve ya bir projede ortaya çıkan nakit giriş ve çıkışlarını ifade etmektedir. İşletmenin bünyesinde yer alan nakit giriş ve çıkışları işletmenin damarlarındaki kan gibidir. Bir işletmenin varlığını sürdürebilmesi nakit akım dengesini koruyabilmesine bağlıdır. (Met, 2005).

Nakit akım dengesini koruyabilen işletmeler, herhangi bir anda ortaya çıkabilecek mali yükümlülükleri karşılayabilen ve işletmenin devamlılığını sağlayan işletmelerdir. Nakit akım yönetimi, işletmelerin önemle üzerinde durdukları ve strateji geliştirdikleri alandır. Nakit akımının amacı, işletmelerin finansman yapısının firmanın nakit durumu üzerindeki etkisini değerlendirmektir.

Temel olarak bu yöntemle göre, firmanın sahip olduğu varlıklar nakit yaratabildikleri sürece bir değer ifade etmektedir. Şirket değeri nakit akımlarının tahmini yapılarak tespit edilmeye çalışılır.

“İndirgenmiş nakit akımları yöntemi, firmanın gelecekte yaratacağı nakit akımlarının, değerlemenin yapıldığı tarih itibari ile belirlenmiş olan iskonto oranı kullanılarak bugünkü değere indirgeyen yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemle göre firma değeri; firmanın sermaye yapısı, yaratıcılık gücü, kurumsal yönetime bakış açısı, geleceğe yönelik planları, marka değeri ve sahip olduğu entelektüel sermayesi gibi çok sayıda değer yaratan unsurun dikkate alınıp gelecekte firmanın yaratması beklenen nakit akımlarının tahmin edilerek bugünkü değerin hesaplanması ile bulunmaktadır.” (Ercan vd. 2006: 27).

İndirgenmiş nakit akımları yönteminde, firma değeri başlıca iki farklı yöntemle göre belirlenmektedir. Bu yöntemler “firmaya serbest nakit akım” yöntemi ile “öz sermayeye serbest nakit akım” yönteminden oluşmaktadır. Firmaya serbest nakit akımları kavramı ile firmanın temel kaynak sağlayıcıları olan hissedarlara ve uzun vadeli borç verenlere olan nakit akımları ifade edilmekte, öz sermayeye serbest nakit akımları yaklaşımında ise, sadece öz sermaye sahiplerine gelecekte sağlanması beklenen nakit akımları ifade edilmektedir.

Firmaya serbest nakit akımları yaklaşımında, nakit akımların bugünkü değeri hesaplanırken kullanılan iskonto oranı ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti iken, öz sermayeye serbest nakit akımları yaklaşımında kullanılan iskonto oranı öz sermayenin maliyet oranıdır. Bu temel farkın önemli nedeni, bu iki yöntemde nakit akımlarının sağladığı fayda sahiplerinin, farklı olmasıdır.

İndirgenmiş nakit akımları yöntemi, firma değerleme yöntemleri içinde, nakit yaratma potansiyeline ve firmanın gelecek dönemlerdeki performansına yoğunlaşması nedeniyle diğer değerleme yöntemlerine göre önemli avantaja sahiptir. Ayrıca yatırım ve finanslama politikasının firma değeri üzerindeki etkilerini yansıtması indirgenmiş nakit akımları yönteminin önemli diğer avantajıdır.

İndirgenmiş nakit akımları yönteminde diğer yöntemlere göre daha çok veriye ve bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu bilgilerin eksiksiz olarak toplanması ve değerlendirilmesi, uzun bir süreci beraberinde getirmektedir. Yöntem, diğer yöntemlere göre daha uzun bir zamanı kapsamaktadır. Yöntemin geleceğe yönelik olarak nakit akımlarının tahmini üzerine temellenmesi ve geleceğe yönelik çok sayıda belirsizliğin firma değerini etkileyebiliyor olması, yöntemin önemli dezavantajlarındanır.

İndirgenmiş nakit akım yöntemi içerisinde, firmaya serbest nakit akımları yönteminin uygulanacağı firmaların ortak özellikleri: “Modelde kullanılan büyüme oranı ekonomideki nominal büyüme oranına göre makul olmalıdır. Sermaye harcamaları ile amortisman arasındaki ilişki sabit büyüme varsayımı ile tutarlı olmalıdır. Firmanın serbest nakit akımının temettülerden önemli ölçüde farklı olması gerekir. Ayrıca firmanın kaldırıcının istikrarsız ve zaman boyunca değişme olasılığı yüksek ise, ilgili sermaye maliyeti bu olası değişikliklere göre düzeltilmelidir.” (Tevfik, 2006: 28).

Firmaya serbest nakit akım modeli daha çok halka açık üretim yapan firmaların değerlemesinde kullanılan bir modeldir. İlgili model halka açık olmayan firmalar için kullanılmak istendiğinde firmanın halka açık benzerinin verilerinden yararlanarak karşılaştırmalı bir yöntem ile model uygulanmaya çalışılır.

Öz sermayeye serbest nakit akımları modelinin uygulanacağı firmaların ortak özellikleri: Sabit bir büyüme oranına, yüksek ve öz sermayeye serbest nakit akımına yakın temettü ödeyen ve sabit bir kaldıraca sahip olan firmalardır. Öz sermayeye serbest nakit akımları

yöntemi daha çok finans ve sigorta şirketlerinin değerlemede kullanılan bir modeldir.

3.2. Firma Değerinin Oran Yöntemi ile Tespiti

Temeli aynı özelliklere sahip karşılaştırılabilir firmalara ait verileri kullanmaya dayanan göreceli değerlendirme yöntemi, genellikle halka açık olmayan firmaların değerlendirilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Piyasa yaklaşımı olarak da bilinen göreceli değerlendirme yöntemi bankacılık sektöründe de sıklıkla kullanılmaktadır. (Tevfik, 2006: 219).

Temel olarak göreceli değerlendirme yöntemi ile firma değerinin hesaplanması üç aşamada gerçekleştirilen bir süreçtir: Birinci aşamada değerlendirilmesinde kullanılacak uygun oranlar belirlendikten sonra, ikinci aşama olan karşılaştırılabilir firmaların seçiminin yapılmasıdır ve son aşamada karşılaştırmalar yapılarak firmanın düşük ya da yüksek değerlendirildiği sonucuna varılmaktadır.

Göreceli değerlendirilmesinde kullanılan oranları; temelde kazanç oranları, piyasa değeri/ defter değeri oranları, satış oranları ve piyasa oranları olmak üzere dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Kazanç oranları içerisinde yer alan Fiyat/Kazanç oranı göreceli değerlendirilmesinde analistler tarafından en çok kullanılan oranların başında gelmektedir.

Göreceli değerlendirme yönteminin diğer değerlendirme yöntemlerine göre sunduğu önemli avantajlar bulunmaktadır. Öncelikle bu yöntemin, anlaşılması kolay bir yöntem olması hem yatırımcılar hem de analistler tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Benzer ürünler üreten, aynı coğrafik bölgede faaliyet gösteren ve nispeten benzer risk düzeyine veya finansal özelliklere sahip firmaların fiyatlandırma politikaları da benzer olmaktadır.

Bu yöntem içerisinde gerçek verilerin kullanılması, yöntemin tercih edilmesinde rol oynamaktadır. Bu yöntemde değer tahminleri hisse senetlerinin gerçek fiyatları ya da işlem fiyatları üzerinden

yapılmakta olup, varsayımlar ya da belirsizliği yüksek tahminler kullanılmamaktadır.

Göreceli değerlendirme yönteminin uygulaması diğer yöntemlere göre daha kolaydır. İndirgenmiş nakit akımları yaklaşımında matematiksel bir modelin kurulması gerekirken, piyasa yaklaşımında değer, nispeten daha basit bir biçimde hesaplanan finansal oranlar kullanılarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Oranlar ve karşılaştırılabilir firmalar temel alınarak yapılan göreceli değerlendirme, indirgenmiş nakit akımları yöntemi ile karşılaştırıldığında, daha az varsayıma dayalı olması nedeniyle, uygulanması ve anlaşılması daha kolay bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır.

Göreceli değerlendirme yöntemi yukarıda bahsedilen avantajları içerdiği olsa da önemli dezavantajlara da sahip durumdadır. En önemli dezavantajı karşılaştırılabilir firmaların tespit edilmesinde sıkıntıların yaşanabilmesidir. Göreceli değerlendirme yönteminin temelini oluşturan bu konu çok önemlidir. Karşılaştırılabilir firmaların bulunamaması bu yöntemin kullanılmasına olanak vermemektedir. Bazı firmaların dokularının birbirinden farklılıklar içermesi benzerlerinin piyasada bulunabilmesini zorlaştırmaktadır.

Göreceli değerlendirme yönteminde önemli olan varsayımların bazıları açık değildir. Değerleme sürecinde kullanılan oranların hesaplanmasındaki en önemli varsayım, firmanın satışlarının ya da getirilerinin büyüme oranına yönelik olarak yapılan varsayımdır. Büyüme oranlarının dönemler itibari ile tahmin edildiği indirgenmiş nakit akımları yönteminin aksine, göreceli değerlendirme yaklaşımında firmanın büyüme oranına yönelik olarak açık bir yaklaşım bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak, firmanın büyüme oranı, karşılaştırılabilir firmaların büyüme oranlarının bir fonksiyonu olmaktadır. Ayrıca risk ve marjlar gibi diğer önemli varsayımlar da açık bir biçimde ifade edilmemektedir.

Göreceli değerlemede, değer tahmin edilmesinde tutarsız saptamalar yapılabilmektedir. Yaklaşım itibariyle sınırlı varsayımın kullanılmasının bir sonucu olarak, şeffaflık konusunda problemler yaşanmakta ve değerlendirme manipülasyonlara açık olmaktadır. Bu

durum göreceli değerlemenin kolay uygulanabilirliğinin yanında tutarsız saptamalar yapılmasına imkân vermesinden dolayı önemli bir dezavantajı beraberinde getirmektedir.

3.3. Firma Değerinin Ekonomik Katma Değer Yöntemiyle Tespiti (EVA)

Faaliyetleri sonucu firmaların değer yaratabilmeleri var olmalarının temel koşuludur. Bu doğrultuda firmaların bir bütün ya da birimlerinin ortaya çıkardıkları değer ölçümlemesinde önemli rol oynayan ekonomik katma değer yöntemi, hem finansal performansın ölçümünde hemde değere dayalı yönetim anlayışında önemli bir araç konumundadır.

EVA, firmanın faaliyetlerinde kullandığı kaynakların maliyetleri ile firmanın ya da firmanın birimlerinin yarattığı değeri hissedarlar ve tasarruf sahiplerine görünebilir bir biçime getirmektedir. Bu özelliği ile EVA, yıl sonunda tasarruf sahiplerine ve hissedarlara ödenecek temettü oranını, yaratılan katma değere bağlı olarak ödeyecek firmalar için önem taşımaktadır. (Öztürk, 2004).

EVA, firmanın borç ve öz sermaye maliyetini dikkate alarak, firma tarafından yaratılan ekonomik değeri parasal olarak ifade etmektedir. En basit şekliyle vergi sonrası net faaliyet karından, sermaye maliyetinin çıkartılması ile hesaplanmaktadır.

EVA, firmada yeterli performans göstermeyen birimlerin de tespit edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Etkin olarak kullanıldığında EVA, yöneticiler ile hissedarların çıkarlarını aynı paydada buluşturabilmektedir. Basit bir mantık üzerine kurulu olan EVA, uygulanacak projenin veya firmanın sahip olduğu etkinliğin hesaplanmasında dönem sonunda ortaya çıkan katma değer pozitif olmasına dayanmaktadır.

EVA'da meydana gelen artış, genellikle firmanın değerini arttırmasına karşın, büyüme ve riske bağlı olarak, hisse senedinin fiyatını arttırabileceği gibi azaltabilmektedir de. Hisse senetlerinin değeri, varlıkların etkin kullanımı kadar, varlıkların hangi sektörde

kullanıldığına, genel ekonomik yapıya, kurumsal stratejilere ve hisse senedi piyasalarının genel trendine de bağlı olduğundan, EVA gibi ölçütleri her zaman hisse senedinin piyasa değerindeki değişimlerle ilişkilendirmek doğru sonuçlar vermeyebilir. (Öztürk, 2004).

SONUÇ

Firma değerinin ortaya koyulması ve gerçek değer ile piyasa değerinin karşılaştırılması, ölçüt olarak hangi değer baz alınması modern finansın en tartışmalı konusu olmuştur. Firma değerinin tespit edilmesine yönelik olarak tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan yaklaşımlardan bazıları işletmenin mevcut durumundan hareket ederken, bazıları işletmenin gelecekteki kazanma gücünü firma değerinin belirlenmesini esas almaktadır. İşletmenin mevcut durumundan hareket eden yaklaşımlar kolay hesaplanabilme gibi önemli avantaja sahipken, geleceğe yönelik olarak tahminleri göz ardı etmesi ve beklentilerin değerlendirme dışında tutulması yöntem üzerinde tartışmaları gündeme getirmiştir.

Firmanın gelecekteki kazanma gücünü dikkate alan firma değerlendirme yöntemleri daha sağlıklı bir değerlendirme imkânı verirken, uygulanmasında birçok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Firmanın içinde bulunduğu endüstri ve genel ekonomi ile ilgili pek çok faktör firmanın kazanma gücü üzerinde etkili olmaktadır. Geleceğin belirsizliğinden dolayı, bu faktörlerin firmanın başarısı üzerindeki etkisi tam olarak ortaya koyulamamaktadır.

Firma değerlemesinde kullanılan yöntemlerin özellikle hisse senetleri piyasasında işlem gören firmalar üzerine odaklanmış olması önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Hisse senedi piyasasında işlem görmeyen firmalar için nasıl bir değerlendirme ve hangi değerlendirme yönteminin seçilmesi gerekir? Değeri belirlenmeye çalışılacak olan ve hisse senetleri piyasasında işlem görmemiş firmanın değerlemesinde izlenilecek yol; hisse senedi değeri belirlenmeye çalışılan firmayla benzer özelliklerde olan ve hisse senetleri sermaye piyasasında işlem

gören firmaların verilerinden faydalanarak uygun değerlendirme yöntemi seçilerek değerlemeyi hesaplamak olmalıdır.

Değerleme yöntemlerinin uygulama süreçleri ve kullandıkları girdilerin farklı olmasına rağmen ortak olarak kullandıkları önemli girdi, sermaye maliyeti ve öz sermaye maliyeti kavramlarıdır. Sermayenin maliyetini doğru hesaplamak ve ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini tespit etmek değerlendirme yöntemlerinin hepsinde ortak bir süreçtir. Firma değerinin en önemli göstergesi olan sermaye ve sermayenin sahip olduğu güç, değerlendirme sürecinde maliyetinin düşük olması tüm değerlendirme yöntemlerinde firma değerinin artmasına sebep olmaktadır.

Değerleme sürecinde, süreci olumsuz etkileyebilecek olan belirli önyargıların ortaya çıktığı yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir. Özellikle değerlemenin sonuç olarak ele alınmaması yapılacak analizlerin doğruluğunu arttıracaktır. Her değerlendirme sonucundan çok geçirdiği süreç ve bu süreç içerisinde kullanabileceği parametreler ile değer ifade etmektedir. Yapılan değerlendirme çalışmaları, içinde buldukları zamanın koşulları ile değerlendirilmeli, farklı zamanlarda ve parametrelerde farklı sonuçların ortaya çıkabileceği her zaman düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

Alkan, İ. ve Demireli, E. (2007). "Türkiye'de Kullanılan Bazı Şirket Değerleme Yöntemleri ve Bir Uygulama." *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9, sayı: 2, 27-39.

Damodaran, A. (2002). *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining The Value of Any Asset*. New York: John Wiley & Sons Inc.

Ercan, M. Öztürk, M. Küçük Kaplan, İ. Başcı, E. & Demingüneş, K. (2006), *Firma Değerlemesi ve Banka Uygulaması*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Erich A. H. (2001). *Financial Analysis, Tools and Techniques, A Guide For Managers*, New York: Mc Graw Hill.

Gordon, J. M. (1959), Dividends, Earnings, And Stock Prices, The Review of Economics and Statistics, 41(2), 55-63.

Met, Ö. (2005). "Nakit Akımları Oranları ile Finansal Analiz ve Konaklama İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi." Muhasebe ve Denetim Bakış. Cilt: 4, Sayı:14, 42.

Öztürk, M. B. (2004). "Finansal Performansın Ölçülmesinde Alternatif Bir Yöntem -Ekonomik Katma Değer-." Niğde Üniversitesi İİBF dergisi. Cilt: 18 sayı: 3-4, 351-365.

Sullivan, P. H. (2000). Value-driven Intellectual Capital. New York: John Wiley & Sons Press.

Taner, B. & Akkaya, C. (2003). "İşletme Değerini Belirleme Yöntemleri ve Farklı Sektörlerdeki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama." Ege Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 1-2.

Tevfik, A. (2005). Hisse Senedi Değerlemesi. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Kırklareli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Değirmencik Yolu Üzeri Kavaklı Yerleşkesi - Kırklareli
0288 246 17 09 - iibf.kirklareli.edu.tr